

1990'LI YILLARDAKİ AĞIR

İNSAN HAKLARI İHLALLERİNDE

CEZASIZLIK

SORUNU:

KOVUŞTURMA

SÜRECİ

EMEL ATAKTÜRK SEVİMLİ

ESRA KILIÇ

GÜLİSTAN ZEREN

MELİS GEBEŞ

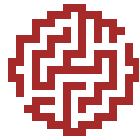
ÖZLEM ZINGİL

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA MERKEZİ



1990'LI YILLARDAKI
AĞIR İNSAN HAKLARI
İHLALLERİNDE
**CEZASIZLIK SORUNU:
KOVUŞTURMA SÜRECİ**



HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ
Ömer Avni Mahallesi İnönü Caddesi
Akar Palas No: 14 Kat: 1
Beyoğlu 34427 İstanbul / Türkiye
0212 243 32 27
info@hafiza-merkezi.org
www.hakikatadalethafiza.org

EDİTÖR
Melis Gebeş

HAZIRLAYANLAR
Emel Ataktürk Sevimli
Esra Kılıç
Gülistan Zeren
Melis Gebeş
Özlem Zingil

DÜZELTİ
Esra Kılıç

TASARIM
BEK

BASKI
Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi,
B Blok 6. Kat, No:4NB 7-9-11
Topkapı 34010, İstanbul
T: +90 212 613 3846
www.senaofset.com.tr

HAKİKAT, ADALET VE
HAFIZA ÇALIŞMALARI
DERNEĞİ YAYINLARI
ISBN: X978-605-70285-1-8

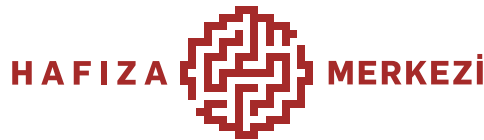


**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, bu raporun yayımlanmasına ve rapora esas teşkil eden araştırmanın yapılmasına olan katkılarından ötürü İsveç Konsolosluğu ve Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'ne teşekkür eder. Raporun içeriğinin sorumluluğu tamamen Hakikat Adalet Hafıza Merkezi'ne ait olup, destekçilerin görüşlerini yansıtmaz.

1990'LI YILLARDAKI
AĞIR İNSAN HAKLARI
İHLALLERİNDE
**CEZASIZLIK SORUNU:
KOVUŞTURMA SÜRECİ**

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ



İÇİNDEKİLER

6 SUNUŞ

10 ARAŞTIRMA KONUSU VE YÖNTEM

13 POLİTİK VE TARİHİ ARKA PLAN

1990'lı Yıllardaki OHAL Uygulaması ve Ağır İnsan Hakları İhlalleri

1990'lı Yıllardaki Ağır İnsan Hakları İhlalleriyle İlgili AİHM Kararları

Hesap Verebilirliğin Sağlanmasına Yönelik Önemli Yasal ve Siyasal Gelişmeler

Kamu Görevlileri ve Güvenlik Güçleri Hakkında Açılan Kritik Davalar

Ağır Hak İhlallerinin Tekrarı, Yeni OHAL Süreci ve İnsan Hakları Krizi Dönemi

28 İNCELENEN DAVALAR

Ankara Davası

JİTEM, Musa Anter, Ayten Öztürk Davası

Cizre Davası

Görümlü Davası

Derik Davası

Kızıltepe Davası

Dargeçit Davası

Lice Davası

Kulp Davası

Altınova (Vartinis) Davası

Kızılağaç Davası

Yüksekova Davası

59 DAVA GÖZLEM BULGULARI

Zorla Kaybetme Suçunun Ceza Kanununda Tanımlanmaması

Kovuşturma İzniyle İlgili Yapılan İşlemler Nedeniyle Yargılamanın Durdurulması

Davaların Suçların İşlendiği Yerden Başka Bir Yere Nakledilmesi

Sanıkların Duruşmalarda Hazır Bulunmaması

Davalar Arasında İrtibat Kurulmaması

Kovuşturmaların Derinleştirilmemesi

Kamu Kurumlarının Tutumu

Duruşma Savcısının Konumu

Dava Konusu Olaylarla İlgili AİHM Kararlarının Tartışılmaması

Sanıklar Hakkında Tutuklama veya Adli Kontrol Tedbiri Uygulanmaması

Sanıkların Savunmalarının Suç Konusu Eylemleri Meşrulaştırır Nitelikte Olması

86 DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Cezasızlığı Ortadan Kaldırma Yükümlülüğü

Yasal Boşlukları ve Engelleri Giderme Yükümlülüğü

Yasal Düzenlemeleri Amacı Dışında Kötüye Kullanmama Yükümlülüğü

Etkili Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü

Kovuşturma ve Cezalandırma Yükümlülüğü

Hakikati Ortaya Çıkarma Yükümlülüğü

94 TALEP VE ÖNERİLER

Hükümet'e ve Adalet Bakanlığı'na

Uluslararası Kurumlara ve İnsan Haklarını İzleme Organlarına

SUNUŞ

Hakikat Adalet Hafıza Merkezi (*Hafıza Merkezi*) kurulduğu günden bu yana, yaklaşık 10 yıldır, Türkiye’de 1990’lı yıllarda olağanüstü hal (OHAL) bölgesinde işlenen ve kamuoyunda genellikle ‘faili meçhul cinayetler’ olarak anılan hukuk dışı infaz ve zorla kaybetme suçlarının belgelenmesi, yargısal süreçlerin analizi ve yaşananların toplumsal hafızada farklı kesimlerin anlatılarını da içerecek şekilde yer bulabilmesi için çalışmalar yürütüyor.

Uluslararası alanda 1980’lerden beri, özellikle de bazı Latin Amerika ve Afrika ülkelerindeki deneyimlerden hareketle, geçmişte yaşanan ağır insan hakları ihlalleri ve insanlığa karşı suçlarla yüzleşmek için geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının tartışılması ve uygulanması oldukça hız kazandı. Bu 40 yılın birikimi ile bugün demokratik ve insan haklarına saygılı bir düzen kurabilmeleri için ülkelerin öncelikle kendi geçmişlerindeki suçlarla hesaplaşması gerektiğine dair evrensel bir anlayış gelişti. Bu anlayış, devam eden devlet içi veya devletler arası çatışmaların, yapısal ayrımcılık, şiddet ve tarihsel adaletsizliklerin tanınması ve tazmini gerektiğine dair bir kabule dayanıyor. Bu kabul, devletler arasındaki çatışmalara, etnik savaşlara, azınlık ve muhaliflere yönelen hak ihlallerine ve insanlığa karşı suçlara yönelik olarak hem tarihsel diyalog, barış, demokrasi ve insan haklarına saygılı bir siyasi kültürün gelişmesini desteklemeyi hedefliyor, hem de gelecekte benzer kırım ve adaletsizliklerin tekrarının engellenmesine hizmet etme amacı taşıyor. Bu bağlamda toplumsal adaletin tesisinde onarıcı adaletin belirleyici rolü gittikçe daha çok vurgulansa da devlet adına hareket eden yargısal makamların ağır insan hakları ihlallerinin nerde, nasıl, kimler tarafından, kimlerin verdiği emirler kapsamında ve hangi şartlar altında gerçekleştiğini saptaması mağdurlar için hala çok önemli. Bu nedenle ceza yargılamaları hala geçiş dönemi adaletinin temel taşlarından biri.

Türkiye’de yaşanan devasa hak ihlallerine rağmen, mağdurların ortak hissiyatı, faillerin cezadan muaf kaldığı, suç/suçluyu koruyan kurumsal ve toplumsal aldırmaazlığın yaraları derinleştirdiği, geçmişle yüzleşme, geçmişini anlama, telafi etme ve yargılama pratiklerinin hiçbir dönemde önemsenmediği yönünde. Dönem dönem buna dair umutlara sebep olacak gelişmeler/açılmalar yaşansa da, Türkiye’de ne yazık ki ne kapsamlı bir geçmişle yüzleşme arzusundan, ne de yüzleşmeyi mümkün kılacak siyasi iradeden söz edilebilir.

Ülkelerin, geçmişle yüzleşmesi ve inkarı sonlandırarak hakikatleri ortaya çıkarması toplumda adalet duygusunun güçlendirilmesi için son derece önemli. Faillerin yargılanıp cezalandırılması, mağdurlar için onarıcı adalet mekanizmalarının devreye sokulması

ve yaşananların tekrarını önleyecek yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi de öyle. Elbette toplumların böylesi yüzleşme noktalarına gelmesi birdenbire ve kolay olmuyor. Ama geçmişle yüzleşmenin bir süreç olduğu düşünülürken bu sürecin her etabında yapılan çalışmalar çok kıymetli ve yüzleşmenin gerçekleşmesinde de kolaylaştırıcı bir işlev görüyor.

Hafıza Merkezi, böyle bir perspektifle 2015 yılından bu yana Türkiye'nin yakın geçmişindeki ağır insan hakları ihlallerine dair ceza yargılamalarını izliyor, gelişmeleri kayıt altına alıyor ve '*Faili Belli*' isimli sitede kamuoyu ile paylaşıyor. Site hem bir dijital arşiv niteliğinde hem de ceza yargılamalarına ilişkin her türlü gelişmenin takip edilebildiği güncel bir mecra olma özelliği taşıyor (www.failibelli.org). 2015 yılına kadar Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı tarafından yürütülen bu çalışma, koordinasyonu *Hafıza Merkezi*'nde olmakla birlikte Cezasızlıkla Mücadelede Güçbirliği bileşenlerinin de dayanışma ve katkılarıyla sürdürülüyor.

Sitede davalarla ilgili arka plan bilgisi, yayınlanan haberlerin derlemesi ve izleme raporlarının yanı sıra analiz yazıları, makale çevirileri ve hukuki kaynaklar bulunuyor. Site en geniş anlamıyla, ağır insan hakları ihlallerine karıştığı iddia edilen devlet görevlilerinin yargılandığı davaları izleyerek, yargısal pratiği mercek altına almayı amaçlıyor. Mahkeme salonlarında yaşananları objektif biçimde kaydetmek, güvenilir bilgilere dayanan kamusal erişime açık arşiv oluşturmak ve en nihayetinde cezasızlık olgusuna ilişkin toplumsal farkındalık yaratılmasına katkıda bulunmak hedefleniyor.

Cezasızlık bilindiği gibi, "faillerin suçlanmalarına, tutuklanmalarına, yargılanmalarına ya da suçlu buldukları takdirde mahkum edilmelerine ve mağdurlara onarım sağlanmasına yol açabilecek nitelikte - cezai, hukuki, idari veya disiplin usulünde - bir soruşturmaya tabi tutulmamaları nedeniyle hukuken (*de jure*) veya fiilen (*de facto*) hesap verebilir kılınmalarının olanaksızlığı,"¹ anlamına geliyor.

Tanımın içinden bakıldığında hukuki cezasızlığa yasal boşlukların yanı sıra, faillere yargı bağışıklığı veya ceza affı tanıyan ya da soruşturulmalarını ve kovuşturulmalarını idari izne tabi tutan yasal düzenlemelerde olduğu gibi, bizatihi mevzuatın kendisinin sebep olduğunu söylemek mümkün. Fiili cezasızlığa ise, mevcut hükümlerin uygulanmasındaki çeşitli hatalar ve eksikliklere ilaveten, yetkili makamların zihniyet ve algı dünyası, ihlalleri araştırmak konusundaki isteksizliği, ihlaller konusunda kapsamlı ve özenli

¹ Cezasızlıkla Mücadele yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Güncellenmiş İlkeler Seti, 8.2.2005, E/CN.4/2005/102/ Add.1, Tanımlar.

araştırma yapmaması, yargı kurumları içerisindeki yozlaşma, davaların tarafsız ve bağımsız mahkemeler tarafından görülmemesi ya da failleri adalete teslim etme iradesiyle bağıdaşmayan bir şekilde görülmesi gibi, pratikte ceza sorumluluğunun kurulmasını engelleyen birçok faktör yol açıyor.

Hafıza Merkezi tarafından hazırlanan bu alışma, Türkiye'de ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlık sorununa ve özellikle yargının tutumunun bu bağlamdaki rolüne dikkat çekme amacı taşıyor. Ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu kişilerin işledikleri suçlar nedeniyle hesap verebilir kılınmaması, hukukun üstünlüğü ilkesini aşındırdığı gibi, ihlallerin tekrarına yol açıyor ve mağdur yakınları ile tüm toplumu “fail kim?” sorusu ile baş başa bırakıyor. Adaletin tecellisini sağlamak, gelecekte meydana gelebilecek insan hakları ihlalleri konusunda caydırıcı olmak, kamuoyunun hukuk devletine ve adalet sistemine olan güvenini korumak için ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlıkla tereddütsüz mücadele edilmeli.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, çalışmaya konu olan ağır insan hakları ihlallerine ilişkin ceza davalarından hareketle, mevzuat ve uygulamada cezasızlığa yol açan sorun alanlarını tüm boyutlarıyla ortaya koymak ve cezasızlığın kurumsal bir kültür haline gelmesini önlemek için politikalar geliştirilmesine ve pratikte buna yönelik tedbirlerin hayata geçirilmesine katkı sağlamak. Türkiye'nin daha adil, daha demokratik, temel hak ve özgürlükleri esas alan ve hukuk devleti ilkesine bağlı bir ülke haline gelmesinde cezasızlık politikalarının sona erdirilmesinin önemli ve olumlu bir rolü olacak. Çalışma kapsamında sunulan talep ve önerilerin, Mart 2021'de açıklanan ve teori ile pratik arasındaki mevcut uçurum nedeniyle insan hakları örgütlerinin haklı eleştirilerine konu olan “İnsan Hakları Eylem Planı”nın amaçları, hedefleri ve faaliyetleri yerine getirilirken dikkate alınmasını umuyoruz.

HAFIZA MERKEZİ

ARAŞTIRMA KONUSU

VE YÖNTEM

Bu çalışmada, ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili toplam 12 ceza davası incelenerek, davaların cezasızlığa sürüklenmesine yol açan mevzuat, uygulamalar ve tutumlar araştırılmıştır. İncelenen davaların ortak özelliği, 12 Eylül darbesinin gerçekleştirildiği 1980'li yılların sonlarından itibaren, 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak olağanüstü hal (OHAL) bölgesinde işlenen ve kamuoyunda genellikle 'faili meçhul cinayetler' olarak anılan hukuk dışı infaz ve zorla kaybetme suçlarını konu edinmeleridir.

Davalar, etkili bir soruşturma yürütülmeksizin geçen uzun yılların ardından, uygulamada başvuru dava zamanaşımı süresinin aşılmasına çok kısa bir süre kala, 2009-2014 yılları arasında peş peşe düzenlenen iddianamelerle açılmıştır. Açıldıkları dönem suçların işlenmesinde sorumluluğu bulunduğu iddia edilen kişilerin hesap verebilirliğinin sağlanacağına dair beklenti yaratan bu davaların 10'unda, sanıkların kendilerine isnat edilen suçları işledikleri için cezalandırılmalarına yeterli delil elde edilemediği gerekçesiyle beraatlerine ya da uygulanan ceza zamanaşımı sürelerinin dolması nedeniyle sanıklar hakkındaki suçlamaların düşürülmesine karar verilmiştir. İki dışında bu kararlar henüz kesinleşmemiştir. Verilen beraat kararlarından 2'si bu çalışmanın tamamlandığı tarihlerde üst mahkemelerce istinaf/temyiz aşamasında bozulmuş ve dosyalar beraat kararı veren mahkemelere gönderilmiştir. İncelenen davalardan 2'si ise halen ilk derece ceza mahkemeleri önünde derdesttir².

İncelenen davaların kovuşturma süreçleri, *Hafıza Merkezi*'nin 2012 yılından itibaren yürütmeye başladığı dava izleme faaliyeti kapsamında, duruşma salonlarında hazır bulunan bağımsız ve tarafsız gözlemciler tarafından izlenerek raporlanmıştır³. Ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olan faillerin cezasız bırakılmasıyla mücadele etmenin bir yöntemi olarak benimsenen dava izleme faaliyetinde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) İnsan Hakları Bürosu tarafından geliştirilerek sistemli hale getirilen yöntem uygulanmıştır⁴. Duruşma salonlarındaki gözlemlerin aktarıldığı izleme

2 Çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenen davalara ilişkin daha detaylı bilgi verilecektir.

3 Dava izleme faaliyeti, 2012 ve 2013 yıllarında *Hafıza Merkezi*'nin çalışanları tarafından gerçekleştirilirken, daha sonraki yıllarda ağırlıklı olarak *Hafıza Merkezi* adına izleme yapan gözlemciler tarafından yerine getirilmiştir. 2016-2017 yılları arasında, farklı disiplinlerden gelen birkaç gözlemcinin bir araya getirildiği izleme ekipleri oluşturularak, duruşma salonlarında yaşananların çok yönlü bir şekilde raporlanması sağlanmıştır. Daha detaylı bilgi için lütfen bkz. Burcu Ballıktaş Bingöllü, "Türkiye'de Bir Dava İzleme Pratiği: Failibelli.org Deneyimi," içinde *Dava İzleme: Duruşma Salonunda Devlet ve Yurttaş*, Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2017, s. 45-49, https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2017/11/DAVA_IZLEME_RAPORU.pdf.

4 AGİT'in yaptığı tanımlamaya göre 'dava izleme,' hukuk sistemlerinin şeffaflığını, etkililiğini ve adil yargılama kurallarına uygunluğunu iyileştirmeyi amaçlayan sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kuruluşların ve devlet kurumlarının yaygın olarak kullandığı bir araçtır. Bkz. Organisation for Security and Cooperation in Europe's Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ ODIHR), "Trial Monitoring: A Reference Manual for Practitioners," 2012, <http://www.osce.org/odihhr/94216?download=true>.

raporları, davalara ait özet bilgiler, yargılamanın gelişimini gösteren zaman çizelgeleri ve iddianameler gibi temel belgeler eşliğinde, www.failibelli.org adresinde yayın yapan internet sitesinde kamunun erişimine sunulmuştur. İncelenen davalara ilişkin dijital bir arşiv niteliğinde olan bu sitede, davalara ilişkin çeşitli basın kuruluşları tarafından yayınlanan haberlerin bir derlemesine de erişmek mümkündür.

Dava izleme faaliyetinin bir ürünü olan bu çalışma, temel olarak duruşmalardaki gözlem bulgularına dayanmaktadır. Çalışmada, önce hem davalara konu suçların meydana gelmesine zemin hazırlayan gelişmeler hem de davaların görüldüğü döneme ilişkin tarihsel ve politik arka plan bilgisi kısaca hatırlatılacaktır. Daha sonra, davalara ait iddianamelerde ileri sürülen konular ve mahkemelerin bu konuları ele alış biçimi özetlenecek ve akabinde dava gözlem bulgularına yer verilecektir. Ardından, devletin ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığı ortadan kaldırma yükümlülüğüne dair uluslararası hukukta kabul edilen ilkeler aktarılacak ve gözlem bulgularının bu ilkelere uygunluğu değerlendirilecektir. Bu değerlendirmelerden yola çıkan bir sonraki bölümde ise tespit edilen sorunların iyileştirilmesine yönelik çözüm önerileri getirilecektir.

POLİTİK VE TARİHİ

ARKA PLAN

1990'lı Yıllardaki OHAL Uygulaması ve Ağır İnsan Hakları İhlalleri

İncelenen davaların konusunu oluşturan zorla kaybetmeler ve hukuk dışı infazlar, 1990'lı yıllarda OHAL bölgesinde Türkiye tarihine damgasını vuran pratiklerdir⁵. 1982 Anayasası'nın 119. ila 121. maddelerine ve Bakanlar Kurulunun 84/7781 sayılı kararına dayanan OHAL, 1.3.1984 tarihinde ilan edilmiştir. 1990'lı yılların OHAL bölgesindeki iller, bu tarihte henüz sıkıyönetim altındadır. 19.7.1987 tarihinde Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Van illerinde sıkıyönetimin kaldırılmasıyla, OHAL Bölge Valiliği kurulmuş ve çok geniş yasal yetkilerle donatılmıştır. OHAL, ilk önce 8 ilde uygulanmaya başlamıştır: Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van. Daha sonra Adıyaman, Bitlis ve Muş, mücavir (komşu) il olarak eklenmiştir. 1990 yılında Batman ve Şırnak'ın il yapılmasıyla, bu sayı 13'e yükselmiştir. OHAL ve sıkıyönetim, bazı illerin 23 yıl süreyle aralıksız yönetim usulü haline gelmiş ve her 4 ayda bir olmak üzere, toplam 46 kez uzatılmıştır⁶. OHAL uygulaması, en son Diyarbakır ve Şırnak illerinde 30.11.2002 tarihine kadar uzatılmasının ardından sona ermiştir⁷.

OHAL dönemi sürerken, 1993 yılından itibaren dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş ekibi tarafından "Alan Hakimiyeti ve PKK Örgütünü Bölgede Barındırmama" konsepti ile özel bir güvenlik stratejisi yürürlüğe konulmuştur⁸. Köylerin ve diğer yerleşim birimlerinin yakılması, zorla boşaltılması ve sakinlerinin başka illere göç ettirilmesi, 'faili meçhul cinayetler' olarak anılan sivil infazların ve zorla kaybetmelerin apaçık bir biçimde artması, tam da bu yeni "alan hakimiyeti" stratejisinin ardından gerçekleşmiştir. Elimizdeki verilere göre, 1993 yılında 103 olan zorla kaybedilen kişi sayısı 1994 yılında 518'e çıkmıştır⁹.

⁵ Türkiye'de zorla kaybetme stratejisinin hangi hukuki, siyasi ve toplumsal mekanizmalar yoluyla gerçekleştirildiğini ortaya koyan çalışma için bkz. Özgür Sevgi Göral, Ayhan Işık ve Özlem Kaya, "Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler", Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, 2013, https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2015/02/konusulmayan_gercek_kapak_.pdf.

⁶ "23 yıl sonra resmen 'olağan hal'", Hürriyet, 30.11.2002, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/23-yil-sonra-resmen-olagan-hal-112742>.

⁷ Sezgin Tanrıkulu ve Serdar Yavuz, "İnsan Hakları Açısından Olağanüstü Hal'in Bilançosu," 2005, s. 493-521.

⁸ "Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler", 2013, s.21.

⁹ A.g.e., s. 21.

Bu dönemdeki ağır insan hakları ihlallerinin işleniş biçimi, birbirine oldukça benzerlik göstermektedir. Beyaz renkli Toros marka arabaların sembolü haline geldiği bu ihlaller, insanların bu arabadan çıkan sivil giyimli ve telsiz kullanan kimliği belirsiz kişilerce gündüz vakti sokak ortasında infaz edilmesi, evlerinden ya da kamuya açık yerlerden tanıkların gözleri önünde alındıktan sonra kendilerinden bir daha haber alınamaması gibi eylemleri içermektedir. İhlallerin böyle sistemli bir biçimde meydana gelmiş olması, devlet destekli olduklarının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Başta OHAL bölgesinde faaliyet gösterdiği iddia edilen ve varlığı neredeyse hiçbir zaman resmen kabul edilmeyen Jandarma İstihbarat Terörle Mücadele (JİTEM) yapılanması olmak üzere, devlet içerisinde teşkilatlanmış kimi paramiliter grupların “terörle mücadele” adı altında bu ihlalleri gerçekleştirdiği ve cezasızlık zırhıyla korunduğu, defaatle dile getirilmiştir¹⁰.

1996 yılında meydana gelen Susurluk Kazası, devlet içindeki yasadışı örgüt yapılanmalarına dair ilk ipucunu vermiştir¹¹. Kazanın ardından Başbakanlık Teftiş Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan raporlar, siyasetçi-polis-mafya ilişkiler ağı üzerinden devlet kurumları içerisinde hukuka aykırı eylemler gerçekleştiren bir yapılanmanın varlığına açık bir şekilde işaret etmiştir¹². Bu raporlar, kolluk kuvvetlerinin PKK örgütüne yönelik yürüttüğü operasyonlar bağlamında, korucu, itirafçı ve özel hareket biriminden bazı kişilerin kurduğu suç örgütleri tarafından hukuk dışı infazlar ve zorla kaybetmeler gibi ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirdiğini ortaya koymuştur. Ancak, kazayla ilgili açılan davada söz konusu eylemler basit çete suçu olarak ele alınmış ve devlet kurumları içerisindeki örgüt yapılanmaları ve ağlarını açığa çıkarmak, bunlarla ilgili siyasi bağlantıları sorgulamak anlamında etkili bir soruşturma yürütülmemiştir¹³.

10 A.g.e., s. 22.

11 3.11.1996 tarihinde Balıkesir'in Susurluk ilçesine 7 kilometre uzaklıkta bulunan Uçakyolu mevkiinde meydana gelen bu trafik kazasında, İstanbul Polis Okulu Müdürü Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay sahte kimlikli Abdullah Çatlı ve Melahat Özbay sahte kimlikli Gonca Us hayatını kaybetmiş; DYP Şanlıurfa Milletvekili ve Bucak aşireti lideri Sedat Edip Bucak yaralanmıştır. Kaza sonrasında TBMM'de araştırma komisyonu kurulmuş ve aynı gün DYP Başkanı Tansu Çiller, “Bir ülke uğruna, bir millet uğruna, devlet uğruna kurşun atan da kurşun yiyen de bizim için saygıyla anılır, onlar şerefli dirler,” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

12 Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş tarafından hazırlanan ve 10.1.1997 tarihli “Susurluk Raporu”, [https://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_\(Kutlu_Sava%C5%9F\)](https://tr.wikisource.org/wiki/Susurluk_Raporu_(Kutlu_Sava%C5%9F)) ve TBMM Susurluk Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan 3.4.1997 tarihli rapor, https://tr.wikisource.org/wiki/TBMM_Susurluk_Ara%C5%9F%C4%B1rma_Komisyonu_Raporu.

13 Gülçin Avcı, “Ergenekon'un Öteki Yüzü: Faili Meçhuller ve Kayıplar”, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV), 2013, s. 11, <https://www.tesev.org.tr/tr/research/ergenekonun-oteki-yuzu-faili-mechuller-ve-kayiplar/>.

1990'lı Yıllardaki Ağır İnsan Hakları

İhlalleriyle İlgili AİHM Kararları

1990'lı yılların OHAL bölgesinde gerçekleşen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz, işkence, kötü muamele, köy yakma ve köy boşaltmalar gibi ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili yetkili makamlara yaptıkları başvuruların işleme alınmaması, işleme alındığı durumlarda da soruşturma sürecinin hiç işlememesi, yavaş işlemesi veya neticesiz kalması nedeniyle mağdurlar şikayetlerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşımıştır.

Başvurucuların olaylara dair anlatımlarının ve bunlarla bağlı olarak ileri sürdükleri iddialarının hükümet tarafından reddedilmesinden dolayı, dönemin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu¹⁴, birçok başvuruda Türkiye'de olgu tespit (*fact finding*) duruşması düzenlemiş ve başvurucuların yanı sıra, aralarında güvenlik güçleri mensupları ile kamu görevlilerinin de bulunduğu çok sayıda tanık dinlemiştir. AİHM başvuruları, yakınları ağır insan hakları ihlaline maruz bırakılan kişilere, şikayetlerini bir yargısal makam önünde dile getirebilme ve talepleriyle ilgili iç hukuk makamlarını harekete geçirebilme¹⁵ imkanı sağlarken; olgu tespit duruşmaları, kendilerini bizzat ifade edebildikleri ve taleplerine karşı kayıtsız kalan kamu görevlilerinin resmi bir merci önüne çıktıklarını hissettikleri bir alan sunmuştur.

Bu başvurularla ilgili olarak AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) yaşam hakkını düzenleyen 2'inci, işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen 3'üncü, özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 5'inci ve etkili başvuru hakkını düzenleyen 13'üncü maddeleri ile AİHS'nin 1 No'lu Protokolü'nün mülkiyet hakkını düzenleyen 1'inci maddesinden birinin veya birkaçının, belirli koşullarda da daha fazla

¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 11 No'lu Protokol'ün 1.11.1998 tarihinde yürürlüğe girmesinden önce, Avrupa Konseyi insan hakları sisteminde üçlü denetim usulü bulunmaktaydı. Buna göre, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve AİHM, iki aşamalı olarak başvuruları incelemekteydi. Bakanlar Komitesi ise, bir yandan bir başvurunun Komisyon'a ya da AİHM'e gönderilmesinin mümkün olmadığı hallerde, Sözleşme ihlalinin olup olmadığına karar verirken, diğer yandan AİHM kararlarının taraf devletlerce uygulanmasını denetlemekteydi. Ek 11 No'lu Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte, Bakanlar Komitesi'nin ihlal kararı verme yetkisi sona erdirilmiş ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırılmıştır.

¹⁵ Burada kastedilen harekete geçme, AİHS'in 38'inci maddesi uyarınca, Hükümet'in kaybedilen kişiler hakkında bilgi ve belge sunması olabileceği gibi, başvurunun Hükümet'e bildirilmesi üzerine iç hukukta soruşturma başlatılması da olabilmektedir.

maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bunların yanı sıra, *Benzer ve diğerleri*¹⁶ kararında olduğu gibi, AİHS'nin devletlerin işbirliği içinde olması yükümlülüğüne ilişkin 38'inci maddesinin¹⁷ ya da *Akdeniz ve diğerleri*¹⁸ kararında olduğu gibi, AİHS'nin devletlerin bireysel başvuru hakkının etkin bir şekilde kullanılmasına engel olmamalarını öngören 34'üncü maddesinin¹⁹ ihlal edildiğine karar verildiği durumlar da bulunmaktadır.

Özellikle yaşam hakkı ile işkence ve kötü muamele yasağına ilişkin şikayetler bağlamında, iç hukukta etkili bir soruşturma yürütülmediğine dair verilen usulden ihlal kararları, AİHM'nin bu hükümlerin usuli boyutunun uygulamasıyla ilgili içtihadını geliştirmesinde etkili olmuştur. İhlallerin soruşturulmaması karşısında AİHM, 1996 yılında verdiği *Akdıvar*²⁰ kararında, iç hukuktaki mevcut başvuru yollarını etkisiz kılan özel koşulların mevcudiyetini tespit etmiştir. Bu özel koşullar, AİHM'nin başvuruların kabul edilebilirlik şartlarından iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralına istisna tanıyarak, başvuru sahipleri bu şartı yerine getirmekten muaf tutmasını sağlamaktadır. AİHM'nin özel koşullar muafiyetini uygularken oldukça yüksek bir eşiği olduğu göz önüne alındığında, yetkili makamların 1990'lı yıllarda güvenlik güçleri tarafından işlendiği iddia edilen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili kayıtsızlığının ciddiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.

AİHM tarafından verilen bu kararların iç hukuktaki icra süreci, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından öncü nitelikteki *Aksoy*²¹ ve *Batı ve diğerleri*²² kararları altında

16 *Benzer ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 23502/06, 12.11.2013.

17 Başvurucuların ikamet ettiği köylerinin 1994 yılında Türk ordusuna ait bir hava aracıyla bombalandığını ileri sürdüğü *Benzer ve diğerleri v. Türkiye* davasında AİHM, 2009 yılında Hükümet'ten soruşturma dosyasının kopyasını istemiştir. Daha sonra Hükümet'in davaya ilişkin görüşlerini iletmesi üzerine, başvuru sahipleri 2012 yılında AİHM'e uçuş kayıtlarını sunmuştur. Hükümet, sunulan uçuş kayıtlarının doğruluğuna itiraz etmemiş ve bu kayıtların AİHM'e neden daha önce sunulmadığına dair de bir açıklama yapmamıştır. AİHM, buna dayanarak AİHS'in 38'inci maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

18 *Akdeniz ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 23954/94, 31.5.2001.

19 Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Alaca köyünde 1993 yılında gerçekleştirilen askeri operasyonlarda gözaltına alındıktan sonra kendilerinden bir daha haber alınamayan 11 kişiye ilişkin *Akdeniz ve diğerleri v. Türkiye* davasında, başvuru sahipleri Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptıkları şikayetlerde polis ve cumhuriyet savcıları tarafından sorgulandıklarını, bazı başvuru sahiplerinin gözaltında tutulduklarını, bazı başvuru sahiplerine de yaptıkları başvuruya dair belgelerin gösterildiğini belirtmiştir. Hükümet bu iddiaya karşı bir açıklama yapmamıştır. AİHM, olgu tespit duruşmasında dinlenen Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcısı Bekir Selçuk'un başvuru sahipleri çağırıldıklarına dair beyanına ve 1990'lı yıllara ilişkin diğer benzer davalarda başvuru sahiplerinin savunmasız konumda olduğu yönünde yaptığı tespitlerine dayanarak AİHS'in 34'üncü maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

20 *Akdıvar v. Türkiye*, Başvuru No. 21893/93, 16.9.1996.

21 *Aksoy v. Türkiye*, Başvuru No. 33097/96, 3.9.2004.

22 *Batı ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 21987/93, 18.12.1996.

oluşturulan iki ana grup altında denetlenmeye başlamıştır²³. Ancak, AİHM'in gerek olgulara gerekse AİHS'in uygulanmasına dair yaptığı tüm tespitlere ve Bakanlar Komitesi'nce tespit edilen yapısal sorunlara rağmen, bu başvurularda verilen ihlal kararlarının, güvenlik güçlerinin eylemlerinden kaynaklanan ağır insan hakları ihlallerinde hesap verebilirliğin sağlanmasına dair dönüştürücü bir etkisi olmamıştır²⁴.

Hesap Verebilirliğin Sağlanmasına

Yönelik Önemli Yasal ve

Siyasal Gelişmeler

1998 yılından itibaren Avrupa Birliği'ne (AB) aday ülkelerin Kopenhag kriterlerine uyum konusunda kaydettiği gelişmeleri yıllık olarak değerlendiren raporlar yayımlayan Avrupa Komisyonu, Türkiye hakkında düzenlediği ilk raporunda 1990'lı yıllardaki ağır insan hakları ihlallerine dikkat çekmiştir. Medeni ve siyasi hak ihlallerinin çoğunun ordunun işgal ettiği pozisyonla ilişkili olduğunun belirtildiği bu raporda, "Güneydoğu'daki durumun" çözümü için askeri olmayan, sivil bir yolun bulunması gerektiği vurgulanmıştır²⁵.

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde, "Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler esas alınarak, Birliğe katılma amacı taşıyan bir aday ülke olarak," değerlendirilmiştir²⁶. Bunu izleyen yıllarda, özellikle 2002 genel seçimlerinin ardından kurulan hükümet, ordu üzerindeki denetimi arttırma yönünde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu çerçevede, Milli Güvenlik Kurulu (MGK), çoğunluğu sivillerden oluşan

²³ Türkiye'deki güvenlik güçlerinin eylemlerinden kaynaklanan ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili AİHM kararlarının icra süreçlerinin denetlendiği iki dava grubu daha bulunmaktadır: *Erdoğan ve diğerleri v. Türkiye* (Başvuru No. 19807/92, 13.9.2006) ve *Kasa v. Türkiye* (Başvuru No. 45902/99, 20.8.2008). *Aksoy grubu*, Bakanlar Komitesi'nin CM/ResDH, (2019) 51sayılı kararıyla kapatılmış olmakla birlikte, bu grupta yer alan ve kapatılma kararı itibarıyla iç hukuk süreçleri derdest olan toplam 13 davayla ilgili verilen AİHM kararlarının icrası, *Mahmut Kaya* (Başvuru No. 22535/93, 28.3.2000) grubu altında toplanarak denetlenmeye devam etmektedir.

²⁴ İhlal kararları üzerine Hükümet, takdir edilen tazminatları ödemiş ancak bu analizin diğer bölümlerinde de görüleceği üzere, etkili soruşturma yükümlülüğünün ihlaline karar verildiği durumlarda, bu kararlar soruşturma makamlarınca ve/veya mahkemelerce dikkate dahi alınmamıştır. Aynı şekilde bu ihlal kararları, hukuk reformlarına ve yapısal değişikliklere de yön verilmesini sağlamamıştır.

²⁵ Avrupa Komisyonu, "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 1998 Düzenli Raporu", s. 8, https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf.

²⁶ Avrupa Birliği, 10-11 Aralık Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, para.12, <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa>.

ve yürütme yetkisi olmayan bir danışma organı haline getirilmiştir. Ağustos 2004'te ilk defa bir sivil, MGK sekreterliğine atanmıştır²⁷.

Bu dönemde, yargının işleyişinde önemli dönüşümler yaratacak olan yasal düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. 2004 yılında 1982 Anayasasında yapılan bir dizi değişiklik, bu bağlamda özel öneme sahiptir. Anayasa'nın 143'üncü maddesi bu değişikliklerle ilga edilerek, bu hüküm uyarınca "Cumhuriyeti ve devletin iç ya da dış güvenliğini ilgilendiren" davalara bakan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kaldırılmış ve bu türden davalara ağır ceza mahkemeleri bakmaya başlamıştır. Ayrıca Anayasa'nın 90'ıncı maddesine 5'inci fıkra eklenerek, temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmeler ile kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde uluslararası sözleşme hükümlerine öncelik tanınacağı kabul edilmiştir²⁸.

Haziran 2009'da kabul edilen 5918 sayılı yasayla²⁹, askeri personelin barış zamanında, örgütlü suçları düzenleyen Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 250'inci maddesi uyarınca kurulan ağır ceza mahkemelerinin yargı yetkisine giren bir suç işlemeleri halinde, bu mahkemeler tarafından yargılanması sağlanmıştır. Söz konusu suçlar arasında askeri darbe teşebbüsü, milli güvenlikle ilgili suçlar ve diğer organize suçlar yer almaktadır. Böylece, DGM'lerin bir nevi devamı olarak, CMK'nın 250'inci maddesiyle görevli mahkeme uygulaması hayata geçirilmiştir³⁰. Bu yasal düzenlemenin kabul edilmesi, özellikle bu çalışmada incelenen davaların açılmasında önemli bir rol oynayan Ergenekon Davası'nın yolunu açmıştır.

2010 yılında yapılan referandumla 1982 Anayasası'nda tekrar değişiklikler yapılmıştır. Ağırlıklı olarak yargı ile ilgili konulara odaklanan bu değişiklikler kapsamında, kamu gücünü kullanan kişi ve kurumların sebep olduğu hak ihlallerine karşı Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapma hakkı tanınmasının yanı sıra, Anayasa'nın geçici

²⁷ "İlk Sivil MGK Sekreteri", Hürriyet, 17.8.2004, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/ilk-sivil-mgk-sekreteri-38637189>.

²⁸ 7.5.2004 tarihli ve 5170 sayılı yasanın 7'inci maddesiyle yapılan değişikliklerle 1982 Anayasasının 90'ıncı maddesinin 5'inci fıkrasına, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümlerinin," esas alınacağına ilişkin tümce eklenmiştir.

²⁹ 26.6.2009 kabul tarihli 5918 sayılı "Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun," 9.7.2009 günlü Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³⁰ CMK'nın 250'inci maddesiyle görevli ve yetkili mahkemeler, 2012 yılında çıkarılan 3. Yargı Paketi ile kaldırılmış ve ilgili düzenleme Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK) 10'uncu maddesine aktarılmıştır. Böylece DGM'lerin devamı niteliğinde olan TMK'nın 10'uncu maddesiyle görevli ve yetkili mahkeme uygulaması hayata geçirilmiştir. 6.3.2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6526 sayılı "Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile birlikte, TMK'nın 10'uncu maddesiyle görevlendirilen mahkemeler de ortadan kaldırılmıştır.

15'inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştirenler ile cunta yönetiminin sona erdiği tarihe kadar yasama ve yürütme yetkisini kullananların tasarruflarına karşı hukuki, mali ve cezai açıdan yargısal denetim yollarını kapatan bu hükmün kaldırılması, 12 Eylül Davası'nın açılmasının önünü açmıştır.

2013 yılının Mart ayında, Türkiye ile PKK örgütü arasında otuz yıldan beridir sürmekte olan silahlı çatışmanın demokratik ve barışçıl yollarla sonlandırılması amacıyla, hükümet tarafından "çözüm süreci" adı verilen, çatışmasız bir döneme girilmiştir. Bu dönemde kamuoyunun, toplumsal barışın güçlenmesine, demokrasinin kökleşmesine, insan hakları standartlarının iyileşmesine yarayacağını düşündüğü çözüm sürecine büyük destek verdiği, geleceğe daha fazla umutla baktığı ve geçmişteki suçlarla ilgili nihayet hesap verebilirliğin sağlanacağına ilişkin yüksek beklenti taşıdığı bilinmektedir³¹.

2014 yılında yürürlüğe giren 6526 Sayılı Kanun'la³², özel yetkili yargı sistemine ve bunların uyguladığı özel soruşturma ve kovuşturma usullerine son verilmiştir. Böylece, bu tarihe kadar özel soruşturma usullerine tabi tutulan, 1990'lı yıllardaki ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili dosyalar, suç yerlerindeki yetkili cumhuriyet savcılıklarına devredilmiştir. 1990'lı yıllarda yakınları infaz edilen ve kaybedilen kişilerin bu dönem yeniden yaptıkları şikayetler üzerine, cumhuriyet savcılıkları on yıllardır sürüncemede bırakılan soruşturmaları derinleştirmeye başlamış ve ihlallerin yalnızca bir kısmı ile ilgili olsa da çalışma kapsamında incelenen davaların açılabilmesi mümkün olmuştur.

Kamu Görevlileri ve Güvenlik Güçleri

Hakkında Açılan Kritik Davalar

Türkiye siyasi tarihindeki en önemli davalardan biri olan **12 Eylül Davası**, Anayasa'nın geçici 15'inci maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla birlikte, darbenin üzerinden 32 yıl geçtikten sonra açılmıştır. Anayasa değişikliğinin kabul edilmesinin ardından çok sayıda darbe mağduru, darbeyi düzenleyen emir-komuta zincirinde yer almış olan kişiler

³¹ Çözüm sürecinde hükümet tarafından yedi bölge komisyonundan oluşan ve görevi çözüm sürecini halka anlatmak ve teşvik etmek olan Akil İnsanlar Heyeti kurulmuştur. Heyet'in güneydoğu ziyaretleri ve bölge halkıyla yaptığı görüşmeler sonucu hazırladığı raporlarda, o dönemde halkın sürece yönelik umut ve beklenti düzeyinin çok yüksek olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Akil İnsanlar Heyeti, Güneydoğu Raporu, Haziran 2013, <http://www.mazlumder.org/webimage/akil%20insanlar%20heyeti%20guneydogu%20raporu.pdf>.

³² 6.3.2014 tarihinde Resmi Gazete'de kabul edilerek yasalâşan 6526 Sayılı "Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun."

hakkında Türkiye'nin çeşitli yerlerinde savcılıklara suç duyurusunda bulunmuştur. Ancak, sadece MGK'nın hayatta kalmış olan iki üyesi Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya yargılanmış, emir-komuta zinciri dahilinde olduğu iddia edilen diğer sorumluların hiçbiri ile ilgili işlem yapılmamıştır³³. Dava boyunca tutuksuz yargılanan ve mahkeme huzuruna çıkartılmayan sanıklar³⁴, ülkedeki kaosu önlemek ve anarşiyi sona erdirmek gayesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci maddesinin kendilerine verdiği yetkiye dayanarak müdahalede bulduklarını, suç işlemediklerini belirterek savunmalarını yapmıştır³⁵.

Davanın 18.6.2014 tarihinde düzenlenen son duruşmasında, sanıkların 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 'Devlet Kuvvetleri Aleyhinde Cürümler' faslında düzenlenen 146/1 maddesi uyarınca ve takdir indirimi uygulanmasıyla müebbet hapis cezasına çarptırılmasına ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanunu'nun 30'uncu ve 31'inci maddeleri uyarınca malvarlıklarına el konulmasına ve askeri rütbelerinin geri alınmasına karar verilmiştir³⁶. Yargıtay karar hakkındaki incelemesini tamamlayana kadar, sanıklardan Kenan Evren 9.5.2015, Tahsin Şahinkaya ise 9.6.2015 tarihlerinde hayatını kaybedince, davanın zamanaşımı ve ölüm nedeniyle düşmesine karar verilmiştir³⁷. Müşteki/katılan tarafın düşme yönündeki kararı temyiz etmesi üzerine yeniden inceleme yapan Yargıtay, bu kez davanın ölüm nedeniyle ortadan kaldırılmasına karar verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. İkinci Yargıtay kararının ardından davayı yeniden gören Ankara 10. Ağır Ceza Mahkemesi, bu karara uyarak, sanıklar hakkında açılan kamu davasının ortadan kaldırılmasına ve dolayısıyla ilk derece mahkemesinin ilk kararında yer alan hükümlerin uygulanmasına yer olmadığına karar vermiştir. Dosya, son aşamada müşteki/katılan vekillerinin temyizi üzerine, yeniden Yargıtay 16. Ceza Dairesi'ne gitmiştir. Bu çalışmanın kaleme alındığı tarihte, bozma kararları ve yeniden yargılamalarla 10 yıldır sürmekte olan ve her iki sanığının

33 Darbenin emir komuta zinciri içinde yapıldığı, 12 Eylül günü okunan bildiride dahi açıkça ortaya konmasına rağmen, sanıklar Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya dışında kimseye dava açılmamıştır.

34 Sanıklar Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya, katıldıkları tüm duruşmalara SEGBİS üzerinden bağlanmış olup, dava boyunca duruşma salonunda hazır bulunmamıştır.

35 Sanık Kenan Evren savunmasında, "Ben sanık değilim. 12 Eylül Harekatını yapan Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanı, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı, Devlet Başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 7'inci Cumhurbaşkanıyım," şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Sanık Tahsin Şahinkaya ise, 12 Eylül'ün tarihi bir olay olduğunu, tarihi olayları mahkemelerin değil, ancak tarihin yargılayabileceğini, devletin varlığına karşı tehlikeleri bastırmanın ordunun görevi olduğunu belirterek, kendisine yöneltilcek hiçbir soruyu yanıtlamayacağını söylemiştir.

36 Ankara 10. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 18.6.2014 tarihinde verilen 2014/181 sayılı karar.

37 Yargıtay 16. Ceza Dairesi, 2015/5829 Esas, 2016/4175 Karar.

da yaşamını yitirdiği 12 Eylül Davası'nın Yargıtay süreci, cezasızlık zırhının koruması altında halen tamamlanabilmiş değildir.

12 Eylül Davası, yalnızca 1980-1983 arası yıllar olarak belirlenen bir dönemle sınırlandırılmıştır. İddianamede sayfalarca yer verilen suikastların, kaybetme ve işkence suçlarının tek biri için dahi suçlama yapılmamıştır. Müşteki/katılanlar, yargılamanın her aşamasında bu çelişkiye dikkat çekerek, davanın göstermelik ve içi boş bir yargılamaya dönüştürüldüğünü dile getirmiştir. Dava kapsamında ortaya çıkan delillerin, bu suçların insanlığa karşı suç olarak değerlendirilmesini mümkün kıldığını belirten müşteki/katılan tarafının, bu nedenle zamanaşımı hükümlerinin uygulanmaması gerektiği yönündeki talepleri kabul edilmemiştir. Birçok farklı yerde dönemin işkence mağdurları tarafından savcılıklara yapılan çok sayıda suç duyurusuyla açılan soruşturmalar, kovuşturmayaya yer olmadığına dair verilen kararla kapatılmıştır³⁸.

Oysa, 12 Eylül darbesine giden süreçte yaşanan 1 Mayıs 1977, 16 Mart 1978 ve Sivas, Maraş, Çorum katliamlarından da söz edilen iddianamenin 6. bölümü ve eklerinde, gözaltına alınan yüzbinlerce insanın çeşitli yerlerde Emniyet Müdürlükleri tarafından kurulan sorgu merkezlerinde ve cezaevlerinde, ne kadar yaygın, planlı ve sistematik bir biçimde ağır işkenceye maruz bırakıldıkları uzun uzun anlatılmış, işkenceli sorgularla ilgili tanık beyanlarına, dökümleri tek tek yapılarak yer verilmiştir³⁹. Hem sol muhalifler hem de ülkücü kanaate mensup kişilerin tanık olarak dinlendiği bu ifadelerde, işkence yapan bazı emniyet ve cezaevi görevlilerinin isimleri verilmiş ve bu isimler, daha sonra Kasım 2012 tarihli TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu raporunda da yer almıştır⁴⁰.

TBMM ve Başbakanlık gibi resmi kurumların katılan sıfatıyla dahil edildiği davada gündeme gelen bazı önemli iddialarla ilgili devlet sırrı engeliyle karşılaşmıştır. Söz konusu kurumların davaya müdahilliklerinin, resmi kurumlardan istenen bilgi ve belgelerin mahkemeye getirilebilmesini ve böylece bazı olayların aydınlatılabilmesini kolaylaştırması beklense de, Genel Kurmay Başkanlığı'ndan talep edilen "Yurt Kor"

38 Örneğin, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi'nde kalanların işkenceye maruz bırakılmalarıyla ilgili yaptıkları toplu suç duyuruları hakkında soruşturma yürüten Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, 30.5.2014 tarihinde verdiği 2014/7701 sayılı kararla kovuşturmayaya yer olmadığına hükmetmiştir. Karar, yapılan itirazların Diyarbakır 1. Sulh Ceza Hakimliği'nce 12.11.2014 tarihinde reddedilmesi sonucu kesinleşmiştir. İşkenceyle ilgili yapılan çoklu başvuruları birleştirerek inceleyen Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı (Anayasal Düzene Karşı Suçlar Soruşturma Bürosu) ise, yürüttüğü 2011/154452 sayılı soruşturmada 8.9.2016 tarihinde dava zamanaşımı süresinin dolması nedeniyle kovuşturmayaya yer olmadığına karar vermiştir.

39 Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı (CMK'nın 250. Maddesiyle Yetkili ve Görevli) tarafından hazırlanan 2012/2 sayılı iddianame.

40 TBMM Araştırma Komisyonu Raporu (Cilt 2), Dönem:24, Yasama Yılı:3, Kasım 2012, s. 870 vd., https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss376_Cilt2.pdf.

isimli darbe planına ilişkin olduğu belirtilen belgeler, geç ve eksik gönderilmekle kalmamış, mahkeme tarafından devlet sırrı içerdiği gerekçesiyle, müşteki/katılan tarafın incelemesine kapatılmıştır. Bu belgelerin, hangi kriterlere göre devlet sırrı olarak kabul edildiği hiçbir aşamada açıklanmadığı gibi, ne tür bilgiler içerdiği de hiçbir zaman öğrenilememiştir. Müşteki/katılan vekilleri, darbe planının yanı sıra, infaz, kaybetme ve işkence suçlarına ilişkin ciddi iddialarla ilgili tahkikat yürütülmemesini, bu iddiaları açıklığa kavuşturabilecek resmi evrakların gizlendiğini, bu şekilde maddi gerçeğe ulaşılmasının engellendiğini sıklıkla vurgulamıştır.

Gerek ortaya çıkan delillerle ilgili kapsamlı bir araştırma ve suçlama yapılmamasıyla, gerekse iddiaları aydınlatılabilecek belgelerin gizlenmesiyle cezasızlığa sürüklenen davanın, başladığında salonda yer bulmanın imkansız olduğu duruşmaları, karar aşamasına geldiğinde, müşteki/katılan vekilleri dışında kimsenin bulunmadığı bomboş salonlarda gerçekleşmiştir. Yargıya olan güvenin temelden sarsıldığının önemli bir göstergesi olan boş duruşma salonları, Türkiye'de 27 Mayıs, 12 Mart, 28 Şubat, 27 Nisan, 15 Temmuz gibi, arka planında yatan gerçeklerin açığa çıkarılmadığı darbe girişimleriyle ilgili yargı yoluyla hesaplaşılacağına dair umudu da söndürmüştür.

Ergenekon Davası, 2008 yılında başlatılan üç ayrı soruşturmanın birleştirilmesi neticesinde hazırlanan iddianameyle, 2009 yılında İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2009/191 esas sayılı dosyasında görülmeye başlamıştır⁴¹. Aralarında yüksek rütbeli askeri yetkililerin ve üst düzey kamu görevlilerinin bulunduğu 275 sanık, devlet içerisinde Ergenekon isimli gizli bir örgüt kurarak hukuk dışına çıkıp suç işledikleri iddiasıyla yargılanmıştır⁴². Toplumun bir kesiminin muazzam derecede sahiplendiği, diğer bir kesiminin ise tamamen kurmaca olduğunu savunduğu dava boyunca, sanıklar aleyhlerinde düzenlenen bir kumpas nedeniyle yargılandıklarını ileri sürmüştür.

5 yıla yakın süren yargılama sonucunda, önce Ergenekon isimli örgütün varlığı doğrulanarak, sanıkların çoğu bu örgütün yöneticileri veya üyeleri olarak işlediği suçlar nedeniyle ağır cezalara çarptırılmış, ancak bu karar daha sonra soruşturma ve kovuşturma evrelerinde adil yargılanma hakkını koruyan usulî güvencelere aykırı davranıldığı

⁴¹ Birinci Ergenekon soruşturması, şüpheli 86 kişi hakkında yürütülmüş ve neticede 10.7.2008 tarihli 2008/623 sayılı iddianame düzenlenmiştir. 56 şüpheli hakkında yürütülen ikinci Ergenekon soruşturması sonucunda 8.3.2009 tarihinde 2009/188 sayılı iddianame düzenlenmiştir. Üçüncü Ergenekon soruşturması ise, 52 şüpheli hakkında yürütülmüş ve 2009/565 sayılı iddianamenin hazırlanmasıyla tamamlanmıştır. İkinci ve üçüncü soruşturmalar sonucu düzenlenen iddianamelerle açılan 2009/85 ve 2009/191 esas sayılı davalar, 7.8.2009 tarihinde 2009/191 esas sayılı dosyada birleştirilmiştir.

⁴² Zaman içinde Ergenekon davası ile ilişkili olduğu düşünülen benzer suçlamalara ilişkin 22 ayrı dava dosyası daha (Poyrazköy, Kafes, Daniştay olarak anılan dosyalar bunlardan bazılarıdır) verilen birleştirme kararlarıyla davaya eklenmiş ve yargılamaya bu şekilde devam edilmiştir.

gerekçesiyle Yargıtay tarafından bozulmuştur. Yargıtay'ın bozma kararının ardından yeniden yapılan yargılamada ise, Ergenekon isimli bir örgütün varlığını ve faaliyetlerini ortaya koymaya yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle tüm sanıklar hakkında beraat kararı verilmiştir.

İddianamede, Ergenekon isimli örgütün varlığı, sanıklardan elde edildiği iddia edilen bir dizi dijital veriye, gizli tanık ifadelerine, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Genel Kurmay Başkanlığı (GKB) gibi kurumların müzakerelere verdiği yanıtlara ve devlet sırrı içerdiği belirtilen "gizli" ibareli bazı belgelere dayandırılmıştır. Sanıkların evlerinde ve işyerlerinde yapılan aramalarda ele geçirildiği iddia edilen dijital veriler, "Devletin Yeniden Yapılanması İçin Master Plan, Ergenekon Analiz, Yeni Yapılanma, Yönetim ve Geliştirme Projesi, Lobi, Etnik Bölücü Operasyonların Tasfiyesi" ve benzeri başlıklar altında sıralanmış ve Ergenekon örgüt yapılanması ve faaliyetleri hakkında birtakım bilgilere yer verilmiştir. Ancak soruşturmayı yürüten savcılık ve kolluk personelinin delil toplama işlemi sırasında usuli yükümlülüklerine uygun hareket etmediği konusunda tüm yargılama sürecine damgasını vuran tartışmalar, dijital verilerin genelinin hukuka aykırı delil olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmış ve davayı adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin ağır eleştirilerin hedefi haline getirmiştir⁴³.

Dava dosyasında, hükümeti devirmeye teşebbüs ettiği, sivil toplum ve dini cemaat liderlerine, Kürt aydınları ve kanaat önderlerine suikast planladığı, Zirve Yayınevi, Rahip Santoro ve Hrant Dink cinayetlerinde rol oynadığı iddia edilen Ergenekon isimli söz konusu örgüte dair iddialardan başka, devlet kurumları içerisinde teşkilatlanarak suç işlediği iddia edilen diğer yasadışı örgütlere ilişkin çeşitli bilgi ve belgeler de yer almıştır. İlk kez Susurluk kazasında ifşa olan siyasetçi, polis ve mafya arasındaki ilişkiler ağı üzerinden suç işlediği ileri sürülen bir örgütün yanı sıra, OHAL bölgesinde faaliyet gösterdiği iddia edilen JİTEM isimli bir örgütten söz edilmiştir.

Örneğin, sanıklardan Emekli Albay Arif Doğan, müdafisinin mevcudiyetinde alınan beyanlarında, JİTEM adlı yasadışı örgütü kurduğunu ve komutanlığını yaptığını, 1993 yılında uğradığı suikast sonucu yaşamını yitiren Binbaşı Ahmet Cem Ersever'in yardımcısı olduğunu, 1990 yılında yapmakta olduğu İstihbarat Grup Komutanlığı görevini sanıklardan Emekli Tuğgeneral Veli Küçük'e devrettiğini, işyeri olan depoda bulunan

⁴³ Yargılama sırasında müdahillik talepleri kabul edilmeyen insan hakları kuruluşları ve mağdur yakınları, iddianamede bahsi geçen bazı suikastlarla ilgili olarak hukuka uygun olarak kabul edilebilecek deliller bulunduğu halde, bu delillerin dikkate alınmadığını söyleyerek, infaz, işkence ve kaybetme gibi ağır insan hakları ihlallerine ilişkin gündeme gelen iddiaların bir bütün olarak göz ardı edildiğini ve bu şekilde davanın cezasızlığa sürüklendiğini ileri sürmüştür.

silah ve mühimmatların büyük bir bölümünün ve 'gizli' ibareli evrakların kendisine ve JİTEM mensuplarına ait olduğunu söylemiştir. Mahkeme tarafından devlet sırrı olduğu gerekçesiyle gizlenen bu belgelerin içerdiği bilgiler bugüne dek öğrenilememiştir.

Ergenekon Davası sanıklarından bazılarının, JİTEM adlı örgütün faaliyetleri kapsamında terörle mücadele adı altında OHAL bölgesinde suç işlediğine dair iddialar gündeme gelmişse de bu iddialarla ilgili sanıklara herhangi bir suçlama yöneltilmemiştir. Örneğin, üçüncü iddianamenin ek klasörleri arasındaki evraklar arasında bulunan, İlk Adım isimli gizli tanığa ait 27.2.2009 tarihli ifadelerde, Şırnak'ın Silopi ilçesine bağlı Görümlü beldesinde 1993'te gözaltına alındıktan sonra, infaz edilerek Görümlü Taburu'na gömülen 6 köylüden ve yine Silopi'de 2001'de gözaltına alınarak kaybedilen dönemin Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ilçe başkanı Serdar Tanış ile parti üyesi ve sekreteri Ebubekir Deniz'den bahsedilmiştir.

Bu ifadelerin basına yansımaları üzerine, avukatları aracılığıyla savcılıklar nezdinde şikayetçi olan kaybedilen kişilerin yakınları, daha sonradan çalışma kapsamında incelenen Görümlü Davası'na dönüşecek olan soruşturmanın canlandırılmasını sağlamıştır. Ancak, ifadelerde ismi geçen Ergenekon Davası'nın sanıklarından, dönemin Silopi Tabur Komutanlığını yapan Mehmet Zekeriya Öztürk, bu iddialarla ilgili ne Ergenekon ne de Görümlü Davası kapsamında yargılanmıştır. Tanış ve Deniz'in zorla kaybedilmeleri hakkında yapılan şikayetler ise sonuç vermemiş, ifadelerde ismi geçen Ergenekon Davası'nın sanıklarından dönemin Şırnak Jandarma Alay Komutanı olan Levent Ersöz hakkında bu suçlamalarla ilgili Ergenekon Davası'nda yargılama yapılmadığı gibi, başka bir dava da açılmamıştır⁴⁴.

Bununla birlikte, Ergenekon yargılamalarında ortaya çıkan deliller, takip eden yıllarda

⁴⁴ AİHM'nin 25.1.2001 tarihli kararında, Serdar Tanış ve Ebubekir Deniz'in zorla kaybedilmesi ve olay hakkında etkili bir soruşturma yürütülmemesi nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yaşam hakkını koruyan 2'inci maddesinin esasen ve usulden, ve ayrıca işkence yasağı ile özgürlük ve güvenlik ve etkili başvuru haklarını düzenleyen 3'üncü, 5'inci ve 13'üncü maddelerinin ihlal edildiği tespit edilmiştir (*Tanış ve diğerleri v. Türkiye*, Başvuru No. 65899/01). Karara konu olan olay özetle şu şekildedir: 17.1.2001 günü Serdar Tanış'ın babası Şuayip Tanış, Silopi İlçe Jandarma Komutanı Süleyman Can tarafından yapılan çağrı üzerine karakola gitmiş ve burada Şırnak İl Jandarma Komutanı Levent Ersöz tarafından oğlunun Silopi'de HADEP örgütlenme çalışmalarında yer almayı bırakması hususunda tehdit edilmiştir. Tanış ve Deniz, en son gördükleri 25.1.2001 günü Silopi'de durdurularak, Jandarma Komutanlığında ifade vermeleri gerektiği iddiasıyla bir araca bindirilmeye çalışılmış, ancak resmi davet olmadan gelmeyeceklerini söyleyerek binmeyi reddetmiştir. Aynı günün ilerleyen saatlerinde Serdar Tanış, Şırnak Jandarma Komutanlığında görevli Taşkın Akgüne tarafından telefonla aranarak karakola davet edilmiş, yanına Ebubekir Deniz'i de alarak Silopi İl Jandarma Komutanlığı'na gitmiştir. Bu tarihten sonra Tanış ve Deniz'den bir daha hiç haber alınamamış olup, akıbetleri halen aydınlatılamamıştır. Olayla ilgili soruşturmayı yürüten Silopi Cumhuriyet Başsavcılığı, 29.5.2015 tarihinde, gizli tanık beyanları dışında şüpheli Levent Ersöz'ün kaybolma olayıyla ilgili olabileceğine dair yeterli delil bulunmaması gerekçesiyle kovuşturmayla yer olmadığına karar vermiştir. Karara yapılan itirazın reddedilmesi üzerine, Anayasa Mahkemesi'ne sunulan bireysel başvuru, 13.6.2019 tarihinde süre aşımı gerekçesiyle kabul edilemez bulunmuştur (Mehmet Ata Deniz ve Diğerleri Başvurusu, Başvuru Numarası: 2015/13893).

JİTEM ile ilgili çalışma kapsamında incelenen bazı davaların açılmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha detaylı değinilecek olan bu davalarda, 1990'lı yıllarda OHAL bölgesinde işlenen hukuk dışı infaz ve zorla kaybetmelerle ilgili suçlamaların yöneltildiği sanıkların bazıları, aynı zamanda Ergenekon Davası'nda yargılanan kişilerdendir.

Yukarıda bahsedilen Görümlü'de altı kişinin kaybedilmesi suçundan sorumlu tutulan, ancak cezalandırılmaları için yeterli delil elde edilemediği gerekçesiyle haklarında beraat kararı verilen jandarma görevlileri Mete Sayar, Hasan Basri Vural ve Tansel Erok; 1992-1996 yılları arasında Mardin'in Kızıltepe ilçesinde 22 kişinin hukuk dışı infaz edilmesi veya zorla kaybedilmesinden sorumlu tutulan ve akabinde yine delil yetersizliğinden beraat eden Jandarma Komutanı Hasan Atilla Uğur; 1992'de Diyarbakır'da uğradığı suikast sonucu hayatını yitiren Musa Anter'le ilgili derdest olan davanın sanıklarından Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım, bu kişilerden bazılarıdır. Ancak JİTEM ile ilgili kapsamlı bir araştırmanın yapılmadığı bu davalar birbiriyle irtibatlandırılmamış ve yargılamalar farklı davalarda yer alan iddiaların birbirini tamamlayabilecek yönleri arasında ilişki kurulmadan yürütülmüştür.

Ağır Hak İhlallerinin Tekrarı, Yeni OHAL

Süreci ve İnsan Hakları Krizi Dönemi

Yaklaşık iki buçuk sene devam eden çözüm sürecinin fiili olarak 2015 yılında sona ermesinin ardından yeniden çatışmalı bir döneme girilmiştir. 2015-2016 yıllarında, Güneydoğu'da toplam 11 il ve en az 45 ilçede, resmi olarak tespit edilebilen en az 252 kez süresiz ve gün boyu sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır⁴⁵. Söz konusu sokağa çıkma yasakları sırasında gerçekleştirilen operasyonlarda, güvenlik güçleri tarafından kullanılan orantısız ve ölümcül güç sonucu insan haklarının ciddi şekilde ihlal edildiği, ulusal ve uluslararası düzeyde raporlanmıştır⁴⁶.

2016 yılında başarısızlıkla sonuçlanan 15 Temmuz darbe girişimi ve hemen ardından

⁴⁵ Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV), "Türkiye'de Sokağa Çıkma Yasakları", 17.8.2017, <https://tihv.org.tr/sokaga-cikma-yasaklari/16-agustos-2015-16-agustos-2017-bilgi-notu/>.

⁴⁶ Örneğin bkz. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri tarafından hazırlanan 2.12.2016 tarihli "Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesindeki Terörle Mücadele Operasyonlarının İnsan Haklarına Etkilerine İlişkin Memorandum", CommDH, (2016) 39, [https://rm.coe.int/ref/CommDH\(2016\)39](https://rm.coe.int/ref/CommDH(2016)39) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri tarafından hazırlanan "Türkiye'nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015 – Aralık 2016", Temmuz 2017, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_Turkey2015-2016_TURK.pdf.

20 Temmuz'da iki yıl boyunca sürececek olan OHAL ilan edilmesiyle birlikte, ciddi bir demokratik gerileme ve insan hakları krizi dönemine girilmiştir⁴⁷. Halen devam etmekte olan bu dönem, demokratik değerler ve hukukun üstünlüğü ilkesinde meydana gelen aşınma ve siyasi muhalefetin yanı sıra, insan hakları savunucuları, sivil toplum örgütleri ve basın da dahil olmak üzere, tüm muhaliflere yönelik baskılarla karakterize edilmektedir. OHAL döneminde, diğer kamu görevlilerinin yanı sıra, çok sayıda hakim ve savcı mesleklerinden ihraç edilmiş ve bu durum adalet sisteminin etkililiği, yetkinliği ve adilliği üzerinde son derece olumsuz etkiler doğurmuştur⁴⁸.

2017'de düzenlenen Anayasa değişikliği referandumunda "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olarak adlandırılan sisteme geçilmiş ve geçmişte de söz konusu olan yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı sorununu derinleştiren değişiklikler yürürlüğe konmuştur. Bunlardan en önemlisi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısında meydana gelerek, kurumun adının Hakimler ve Savcılar Kurulu olarak değiştirilmesi ve Adalet Bakanı ve Adalet Bakanı Müsteşarı'nın da tabii üye haline getirilmesidir⁴⁹. Mahkemelerin otoritesine ve kararlarına saygı, yeni sistemin yürürlüğe girdiği günden günümüze azalmış ve hukukun üstünlüğü prensibi ciddi bir biçimde zedelenmiştir⁵⁰.

Çalışma kapsamında incelenen davaların seyrinin, 2015 yılından itibaren yaşanan bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilendiğini söylemek mümkündür. Gerek çözüm sürecinin ardından 1990'ların OHAL bölgesinde çatışmaların şiddetlenerek yeniden başlaması ve ağır insan hakları ihlallerinin tekrar etmesi, gerekse içinde bulunduğumuz insan hakları krizi döneminde, başta yargı olmak üzere, kamu kurumlarının demokratik ilke ve değerlerden uzaklaşması, davaların peş peşe verilen beraat veya zamanaşımı kararlarıyla kapatılmasıyla aynı döneme tekabül etmektedir. İncelenen davaların seyri aşağıda daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

47 20.7.2016 tarihinde ilan edilen OHAL, 18.7.2018 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu dönem, Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerle (KHK) mevzuatta OHAL kapsamı dışına çıkan etkiler doğurmaya devam edecek olan değişiklikler yürürlüğe konmuş ve daha sonra TBMM tarafından kalıcı hale getirilmiştir. Konuyu detaylı bir şekilde ele alan bir çalışma için lütfen bkz. İsmet Akça, Süreyya Algül, Hülya Dinçer, Erhan Keleşoğlu, Barış Alp Özden, "Olağanlaşan OHAL: KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri," Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, Ocak 2017, <https://tr.boell.org/tr/2018/01/10/olaganlasan-ohal-khklar-in-yasal-mevzuat-uezerindeki-etkileri>.

48 Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, "Askıya Alınan Adalet: Adalete Erişim ve Türkiye'de Olağanüstü Hal," 2018, <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2018/12/Turkey-Access-to-justice-Publications-Reports-2018-TUR.pdf>.

49 Aynı zamanda, toplam üye sayısı, 22'den 13'e düşürülmüştür. Adalet Bakanı ve Adalet Bakanı Müsteşarı dışındaki üyelerden 4'ü Cumhurbaşkanı tarafından, 7'si ise TBMM tarafından belirlenmektedir.

50 Konuya ilişkin bir çalışma için bkz. "2021'e Girerken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi: Yargı," Denge ve Denetleme Ağı, 8.11.2020, <https://dengedenetleme.org/wp-content/uploads/2020/12/Demokrasi-Barometresi-Analiz-Raporu-No-12.pdf>.

İNCELENEN DAVALAR

1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak OHAL bölgesinde işlenen ve uluslararası hukukta ağır insan hakları ihlali teşkil eden suçlarla ilgili yıllarca sürüncemede bırakılan soruşturmalar, 2008 yılından itibaren yukarıda özetlenen yasal ve yargısal gelişmelerle birlikte canlandırılmıştır. Özellikle Ergenekon ve 12 Eylül davalarında, söz konusu suçların işlenmesinde de sorumluluğu olabilecek bazı kamu görevlilerinin yargılanmaya başlamaları, soruşturma işlemlerinin ivme kazanmasında önemli bir rol oynamıştır⁵¹.

Ergenekon yargılamalarında ortaya çıkan bazı deliller, yakınları infaz edilen, işkence gören, zorla kaybedilen pek çok kişide, sevdiklerinin akıbetlerinin aydınlatılacağına ve failerin tespit edilerek cezalandırılacağına dair temkinli bir umut doğurmuştur. Geçmiş yıllardan bu yana hakim olan korku ikliminin sessizliğe mahkum ettiği çok sayıda kişi, bu gelişmelerle birlikte harekete geçerek, barolar aracılığıyla savcılıklara toplu şikayetlerde bulunmuştur. Yürütülen soruşturmaların bazıları, incelenen davalara dönüşmüş ve böylece çok azı hakkında da olsa, geçmişte meydana gelen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili dava açılması nihayet mümkün olabilmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, inceleme konusu 12 davanın panoraması sunulacaktır. Davalara dönüşen soruşturmaların canlandırılmasını tetikleyen gelişmeler, düzenlenen iddianamelerde yer alan suçlamalar, sanıkların kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı yaptıkları savunmalar ve mahkeme heyetlerinin verdiği kararlar, genel hatlarıyla aktarılmaktadır. Davaların dayanağı olan iddianameler, karşılaştırılmalı bir bakış açısıyla değerlendirilerek, sanıkların üzerlerine atılı suçları işledikleri için cezalandırılmalarına yeterli görülmeyen deliller, birbirini tamamlayacak bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu değerlendirmelerde, yine örgütlü suç yapısıyla ilgili ileri sürülen iddialar üzerinde özel olarak durulmakta ve bu konuda farklı iddianamelerde yer alan iddiaların benzerlik taşıyan veya örtüşen noktalarının altı çizilmektedir. Kovuşturma süreçlerinde neredeyse hiç tartışma konusu yapılmayan bu iddialar, halen aydınlatılmaya muhtaçtır.

⁵¹ 1990'lı yıllarda meydana gelen ağır insan hakları ihlallerinde hesap verebilirliğin sağlanmasında yaşanan yargısal ivmeye ilişkin olarak bkz. Human Rights Watch, "Adalet Vakti: Türkiye'de Doksanlarda Gerçekleşen Faili Meçhul Cinayetler ve Kayıplar için Cezasızlığın Sona Erdirilmesi," 2012, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0912tuwebwcover.pdf>; Mehmet Uçum, Mihdi Perinçek, Tahir Elçi, Levent Pişkin, Ufuk Uras, Nimet Tanırkulu, Eren Keskin, "Geçmişle Yüzleşme ve Mevcut Davalar," TESEV, 2012, https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Gecmisle_Yuzlesme_Ve_Mevcut_Davalar_Degerlendirme_Raporu.pdf.

Ankara Davası⁵²

Yukarıda anılan Susurluk Kazası sonrası, 1997 yılında düzenlenen iddianameyle, aralarında eski MİT Görevlisi Korkut Eken, Özel Harekat Daire Başkanı İbrahim Şahin ve Özel Harekat Polisi Ayhan Çarkın gibi isimlerin bulunduğu 10 sanık hakkında, “1993-1996 yılları arasında cürüm işlemek için silahlı teşekkül oluşturmak, hakkında tevkif ve yakalama müzekkeresi bulunan kişileri yetkili mercilere haber vermemek” suçlamalarıyla dava açılmış⁵³, ilerleyen yıllarda davaya 2 sanık daha eklenmiştir⁵⁴. Eski İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, bu örgütün lideri olduğu ileri sürülmesine rağmen, suç tarihlerinde milletvekili olduğu için sahip olduğu yasama dokunulmazlığı nedeniyle, Susurluk Davası olarak anılan bu dava kapsamında yargılanamamıştır. Sanıklardan İbrahim Şahin ise, yıllar sonra açılacak olan Ergenekon Davası'nın da sanıkları arasında yer almıştır.

Susurluk Davası'nı 2001 yılında karara bağlayan İstanbul 6 No'lu DGM, sanıklardan İbrahim Şahin ve Korkut Eken'i altışar yıl hapis cezasına çarptırarak, ömür boyu kamu hizmetinden men ederken, aralarında Ayhan Çarkın'ın da bulunduğu eski özel timcileri ise, dörder yıl hapse mahkum etmiştir⁵⁵. Kararda, suç tarihlerinde emniyet teşkilatında görevli olan Mehmet Ağar'ın, İbrahim Şahin, Korkut Eken ve diğer bir kısım örgüt mensubuyla beraber, terörle mücadele adı altında yola çıkıp, bir süre sonra yasaların kendilerine verdiği yetkileri tam bir sorumsuzluk içerisinde ve kendi çıkarlarını gözeterek kullandıkları, her türlü yasadışılığı meşru sayıp, amaçlarına ulaşmak için her yonteme başvurarak çeteleşme süreci içerisine girdikleri belirtilmiştir.

Karar, 2002 yılında Yargıtay 8. Ceza Dairesi tarafından onanarak kesinleşmiştir⁵⁶.

Yargıtay'ın çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenecek bazı davaların iddianamelerinde de atıf yapılarak tekrar edilen bu onama kararında, sanıkların eylemlerinin “terörle

⁵² “Ankara Faili Meçhul Cinayetler Davası” ve “Ankara JİTEM Davası” olarak da anılmaktadır.

⁵³ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/ankara-jitem-davasi/>

⁵⁴ İbrahim Şahin, Ayhan Çarkın, Mehmet Korkut Eken, Ercan Ersoy, Oğuz Yorulmaz, Emre Ulu, Mustafa Altınok, Abdülgani Kızılkaya, Ziya Bandırmalıoğlu, Ayhan Akça hakkında İstanbul DGM Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 1996/2303 hazırlık sayılı 05.03.1997 tarihli iddianamesi ile 765 s. TCK'nın 313/2-3, 296 ve 40'ncü maddeleri uyarınca cezalandırılmaları istemiyle dava açılmıştır. Daha sonra Yaşar Öz hakkında düzenlenen 29.04.1994 tarihli ve 1997/614 esas sayılı iddianame ile Ali Fevzi Bir hakkında düzenlenen 24.10.1997 tarihli ve 1997/1525 esas sayılı iddianame ile davalar açılmıştır. Bu davalar, kovuşturma sırasında İstanbul 6 No'lu DGM'nin 1997/180 esas sayılı dosyası ile birleştirilmiştir.

⁵⁵ İstanbul 6 No'lu DGM'nin 12.2.2001 tarihinde 1997/180 esas sayılı dosyada verdiği 2001/36 sayılı karar.

⁵⁶ Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 15.1.2002 tarihinde 2001/16176 esas sayılı dosyada verdiği 2002/125 sayılı karar.

mücadele adı altında da olsa," hukuk dışı bir örgütlenme ile devletin meşru güçlerinden faydalanarak, yürürlükteki yasalar yerine kendi kurallarını koyarak, Anayasa ve kanunların ihlalinin ötesinde hukuk devletinin bütünüyle ortadan kaldırılması sonucunu doğuracağıın altı çizilmiştir.

2007 yılında düzenlenen genel seçimlerde, Mehmet Ağar'ın milletvekili seçilememesiyle birlikte, yasama dokunulmazlığının kalkmasının ardından hakkında dava açılabilmiştir. Hakkında yürütülen kovuşturma sonucu, dönemin özel yetkili Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından, "Emniyet Müdürü olduğu dönemde cürüm işlemek için teşekkül oluşturduğuna, bu örgütün yöneticisi olduğuna ve 5 yıl hapisle cezalandırılmasına," karar verilmiştir⁵⁷. Susurluk Davası'nda yapılan tespitlerin yinelenildiği kararda, Mehmet Ağar'ın Emniyet Genel Müdürlüğüne atandıktan kısa bir süre sonra, 1993 yılında bu örgütü kurduğu, örgüt yöneticilerinden olan İbrahim Şahin'i Özel Harekat Daire Başkan Vekilliğine getirdiği ve örgütün diğer yöneticisi Korkut Eken'i de yanına müşavir olarak atadığı tespit edilmiştir. Kararın Yargıtay tarafından onanarak kesinleşmesinin⁵⁸ ardından 2012 yılında cezaevine giren Ağar, 1 yıl sonra denetimli serbestlik hükümlerinden faydalanarak tahliye olmuştur.

2011 yılında, Susurluk Davası sanıklarından Ayhan Çarkın'ın verdiği çeşitli beyanların basına yansımaları üzerine, soruşturmalar yeniden başlatılmıştır⁵⁹. Devlet içinde bir örgütün faili meçhul cinayetlerle olan bağlantısı hakkında açıklamalarda bulunan Ayhan Çarkın, 2011 yılında gözaltına alınarak tutuklanmıştır. Susurluk yargılamalarında verilen kararların ve o sırada Ergenekon soruşturmaları kapsamında ortaya çıkan delillerin de değerlendirildiği soruşturma sonucunda düzenlenen iddianamede, o dönem Emniyet Genel Müdürü olan Mehmet Ağar'ın ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nde görev yapan Özel Kuvvetler Komutanı Korkut Eken'in talimatıyla, 1993 yılında Ankara Özel Harekat Dairesi bünyesinde İbrahim Şahin'in başkanlığında özel harekat kökenli polis memurlarından 60 kişilik ekip oluşturulduğu ileri sürülmüştür.

İddialara göre, bu özel grup Güneydoğu'daki terörle mücadelede rol almak ve yeni personeli eğitmek amacıyla kurulmuş, ancak sonrasında ekip ana amacının dışına çıkmış

⁵⁷ Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nin (CMK 250. Madde ile Görevli ve Yetkili) 15.9.2011 tarihinde 2008/398 esas sayılı dosyada verdiği 2011/193 sayılı karar.

⁵⁸ Yargıtay 9. Ceza Dairesi'nin 13.04.2012 tarihinde 2012/2536 esas sayılı dosyasında verdiği 2012/4839 sayılı karar.

⁵⁹ Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nın (CMK 250. Madde ile Görevli ve Yetkili) 2010/670 ve 2011/129 soruşturma sayılı ve ayrıca İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın (CMK 250. Madde ile Görevli ve Yetkili) 2011/647 soruşturma sayılı evrakları üzerinden soruşturma başlatılmıştır.

ve özellikle Kürt iş insanlarını kontrol altına almak için 1993-1996 yılları arasında bazı suikastlar gerçekleştirmişdir⁶⁰. Nitekim, o yıllarda Başbakan olan Tansu Çiller, Kasım 1993'te İstanbul Holiday Inn Oteli'nde yaptığı konuşmada, PKK örgütüne yardım eden iş insanlarının ve sanatçıların yer aldığı bir listeye dair açıklamalarda bulunmuştur. Söz konusu "ölüm listesi," 19 yıl sonra TBMM'de kurulan Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonunun yaptığı araştırmalar sırasında da Çiller'e sorulmuştur⁶¹.

Uygulamada başvuru dava zamanlaşımı süresinin aşılması amacıyla önce 1993 yılında Ankara'da kaçırılarak öldürülen Altındağ Nüfus Müdürü Abdülmecit Baskın cinayetine ilişkin 2013 yılında dava açılmıştır⁶². Aynı yılın sonunda diğer cinayetlerle ilgili de iddianame hazırlanmış ve davalar devamında birleştirilmiştir. Son aşamada, aralarında Susurluk Davası'nın sanıklarından Mehmet Ağar, Korkut Eken, İbrahim Şahin ve Ayhan Çarkın'ın yanı sıra, Ergenekon Davası dahil olmak üzere çalışmada incelenen başka birçok davanın sanığı olan Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'ın da bulunduğu toplam 19 sanık⁶³ hakkında dava açılmıştır.

Sanıklar, kurdukları ya da üyesi oldukları yasa dışı silahlı örgütün faaliyetleri kapsamında, 1993-1996 yılları arasında Ankara ve çevresinde 19 kişiyi⁶⁴ öldürdükleri iddiasıyla yargılanmıştır. İddianamede detaylı bir biçimde tarif edilen dava konusu cinayetlerin çarpıcı benzerlikleri, sanıkların iş birliği içerisinde hareket ettiğini ortaya koyar niteliktedir. Maktullerin çoğunun Kürt iş insanı ya da bürokrat olması, cinayetlerin bazılarının aynı silahlarla işlenmiş olduğunun tespit edilmesi, maktullerin kaçırılarak, işkence ile sorgulandıktan sonra, kafasından vurularak öldürülüp, otoban ya da şehirler arası yol kenarlarına bırakılması, dava konusu bu cinayetlerin dikkat çeken ortak özelliklerindedir.

60 Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'nda (TMK 10. Madde ile Görevli ve Yetkili) görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Sadık Bayındır tarafından 19.12.2013 tarihinde hazırlanan 2013/59 sayılı iddianame.

61 Çiller, şu cevabı vermiştir: "Evet, böyle bir liste geldi önüme. Tahmin ediyorum ki İçişleri Bakanlığı'ndan geldi. MGK'da da bu tarz birtakım iş adamlarının finansman için tehdit edildiği ve zorla para toplandığı ifade edildi. Bu çerçevede, o gün, hatta o anda önüme gelen bir listeydi. 'Kimse buna boyun eğmesin, biz bunları koruruz. Kim bunu yapıyorsa bunları da önleriz... Bu iş adamları tehdit ediliyorsa korkmasınlar...' Verdiğim mesaj buydu."

62 17.09.2013 tarihli iddianame ile Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2013/60 esas sayılı dosyasında dava açılmıştır.

63 Mehmet Ağar, İbrahim Şahin, Korkut Eken, Ayhan Çarkın, Ayhan Akça, Ziya Bandırmalıoğlu, Ercan Ersoy, Ahmet Demirel, Ayhan Özkan, Seyfettin Lap, Enver Ulu, Uğur Şahin, Alper Tekdemir, Yusuf Yüksel, Abbas Semih Sueri, Lokman Külünk, Mahmut Yıldırım, Nurettin Güven ve Muhsin Korman hakkında dava açılan 19 sanıktır.

64 1993 ile 1996 yılları arasında kaçırılmış, kaybedilmiş, infaz edilmiş olan Ankara Altındağ Nüfus Müdürü Abdülmecit Baskın, Kürt iş insanı Behçet Cantürk ve şoförü Recep Kuzucu, Avukat Yusuf Ekinci, Avukat Medet Serhat ve şoförü İsmail Karaaloğulları, Avukat Faik Candan, Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı Namık Erdoğan, Kürt iş insanları Hacı Karay, Adnan Yıldırım, Savaş Buldan, Fevzi Aslan ve yeğeni Salih Aslan, Irak'lı Kürtler Asgar Simitko ve Lazem Esmaeili, MIT çalışanı ve Emniyet muhbiri Tarık Ümit, kumarhaneciler Hikmet Babataş ve Ömer Lütfü Topal.

İddianamede ayrıca, JİTEM adlı yasadışı örgütle ilgili bazı tanıklıklara da yer verilmiştir. Örneğin, soruşturma sırasında dinlenen Hanefi Avcı, TBMM Susurluk Araştırma Komisyonu'na verdiği ifadesinde, "JİTEM vardır," dediği için hakkında soruşturma başlatıldığını beyan etmiştir. Avcı, iddianamede de yer verilen 4.2.1997 tarihli ilgili ifadesinde, Açar, Korkut ve Eken'in devlet içerisinde illegal yapılanma oluşturduğu dönemde, JİTEM'e bağlı birtakım insanların da paralel olarak ayrıca harekete geçtiğini belirtmiştir. JİTEM'de çalıştığını belirten tanık Erhan Özen, JİTEM ve polislerin bazı faili meçhul cinayetlerde ortak hareket ettiklerini, o dönemde gerçekleştirilen cinayetlerden hükümetin haberi olduğunu beyan etmiştir. Eski MİT Güvenlik Daire Başkanı Mehmet Eymür ise, devlet içinde askeriyede JİTEM, emniyette Açar ve Eken'in başını çektiği özel hareketçilerden oluşan ve MİT'te görevli Özel Harp Dairesi'nden gelen bir kısım insanların karıştığı birtakım cinayetler işlendiğini öğrendiğini söylemiştir.

Dönemin özel yetkili Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlayan, 2014 yılında özel yetkili mahkemelerinin kaldırılmasının ardından Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından görülen davanın 10.4.2015 tarihli duruşmasında, Mehmet Eymür, kendisine verilen 29 kişilik infaz listesini mahkemeye sunmuştur. Kovuşturma sürecinde, Susurluk Raporu'nu hazırlayan Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş, Hanefi Avcı ve Ergenekon Davası sanıklarından Emekli Tuğgeneral Veli Küçük gibi kişilerin de yer aldığı çok sayıda kamu görevlisi, siyasetçi ve gazeteci tanık olarak dinlenmiştir. Tanıklığına başvurmak için mahkeme huzuruna çağırılan Tansu Çiller, önce mahkemeye bunun abesle iştigal olduğunu belirten dilekçesini göndermiş, dilekçesinin mahkeme tarafından reddedilmesi üzerine ise, 9.5.2017 tarihli bir sonraki duruşmaya mazeret sunarak katılmamıştır. Mahkemenin aynı duruşmada dinlenmesine gerek olmadığına karar verdiği, 22.12.2017 tarihli duruşmada ise dinlenmesi yönündeki talepleri reddettiği Çiller'in dava kapsamında ifadesine başvurmak mümkün olmamıştır.

13.12.2019 tarihinde görülen karar duruşmasında, sanık Ahmet Demirel'in ölmüş olması nedeniyle hakkındaki suçlamaların düşmesine; maktuller Lazem Esmaili ve Asker Smitko'nun öldürülmesi ile ilgili sanık Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'ın yakalanamamış olması nedeniyle bu maktuller yönünden dosyanın ayrılmasına, diğer tüm maktullerin (Namık Erdoğan, Metin Vural, Recep Kuzucu, Behçet Cantürk, Savaş Buldan, Hacı Karay, Adnan Yıldırım, İsmail Karaalioğlu, Yusuf Ekinci, Ömer Lutfi Topal, Hikmet Babataş, Medet Serhat, Feyzi Aslan, Salih Aslan, Faik Candan, Abdulmecit Baskın, Tarık Ümit) öldürülmeleri ile ilgili eylemlerden, tüm sanıkların

cezalandırılmalarına yeterli delil elde edilemediği gerekçesiyle beraatlerine karar verilmiştir. İstinaf incelemesinde Ankara Bölge Adliye Mahkemesi 1. Ceza Dairesi, hükmün gerekçesinin yetersiz olması, delillerin yeterince tartışılmamış olması, olaylar arasındaki irtibatın değerlendirilmemesi ve bazı usule dair eksiklikler gerekçeleriyle kararı bozmuştur.

JİTEM, Musa Anter, Ayten Öztürk Davası⁶⁵

JİTEM adlı bir birimin, terörle mücadele amacıyla devlet teşkilatı içerisinde oluşturulduğu ve 1980'li yılların sonundan itibaren devlet adına hukuk dışı infaz, zorla kaybetme ve işkence suçlarını işlediği yönündeki iddialar, devlet yetkilileri tarafından uzun yıllar boyunca reddedilmiştir. 1995 yılında TBMM Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu ile 1996 yılında kurulan Susurluk Komisyonu ve yine aynı sene Kutlu Savaş tarafından kaleme alınan Başbakanlık Teftiş Kurulu raporlarında, JİTEM mensuplarının korucu ve itirafçılarla birlikte birçok yasa dışı olaya karıştığı tespit edilmiş, yapılan araştırmalar sonucu delil teşkil edecek pek çok bilgi ve belgeye ulaşılmıştır. JİTEM'in faaliyetlerini kabul edip yargıya taşımak için harekete geçme konusundaki direnç buna rağmen sürdüğü gibi, söz konusu komisyon raporlarının bazı kısımları da devlet sırrı içerdiği gerekçesiyle gizlenmiştir.

İlk kez 1999 yılında hazırlanan bir iddianameyle, JİTEM hakkında 6 sanıklı bir dava açılmıştır⁶⁶. Bu tarihten birkaç ay sonra hazırlanan ikinci bir iddianameyle, JİTEM ile ilgili 5 sanıklı bir dava daha açılmıştır⁶⁷. Açılan iki dava, 2000 yılında birleştirilmiş ve savcılığın JİTEM elemanı olduğunu belirttiği 11 sanık, tek bir dava kapsamında yargılanmaya başlamıştır⁶⁸. Sanıklar, JİTEM'in kurucusu olduğunu ileri süren Ergenekon Davası sanıklarından Arif Doğan'ın yardımcısı olarak andığı Ahmet Cem Ersever'in

⁶⁵ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/musa-anter-ve-jitem-ana-davasi-2/>

⁶⁶ İtirafçı sanıklar Recep Tiril (Recep Erkal), Faysal Şanlı, Hacı Hasan, Adil Timurtaş, Mehmet Zahir Karadeniz ve Lokman Gündüz hakkında "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak" ve "birden fazla kişiyi öldürmek" suçlamalarıyla 21.6.1999 tarihinde düzenlenen 1999/570 sayılı iddianameyle Diyarbakır 3 No'lu DGM'de 2.7.1999 tarihinde 1999/157 esas sayılı dava açılmıştır.

⁶⁷ İbrahim Babat (Hacı Hasan) tarafından yazılan mektuplarda ismi geçen PKK örgüt itirafçıları ve jandarma istihbarat elemanları Hüseyin Tilki (Hüseyin Eren), Ali Ozansoy (Ahmet Turan Altaylı), Abdülkadir Aygan (Aziz Turan), Fethi Çetin (Fırat Can Eren) ve Hayrettin Toka hakkında "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak," "kasten yangına sebebiyet vermek" ve "patlayıcı madde atmak" suçlamalarıyla 13.12.1999 tarihinde düzenlenen 1999/1084 sayılı iddianameyle Diyarbakır 3 No'lu DGM'de 3.1.2000 tarihinde 1999/187 esas sayılı dava açılmıştır.

⁶⁸ 1999/570 ve 1999/1084 sayılı iddianamelele açılan davaların 29.2.2000 tarihinde birleştirilmesi ile birlikte, dava Diyarbakır 3 No'lu DGM'nin 1999/187 esas sayılı dosyası üzerinden görülmeye devam etmiştir.

öldürülmesi, Yeni Ülke Gazetesi'nin bombalanması gibi bir dizi olaydan sorumlu tutulmuştur. Nihayetinde davaya dönüştürülen soruşturmanın açılmasını tetikleyen olaylardan biri, Suriye'deki adıyla Hacı Hasan, Türkiye'deki adıyla İbrahim Babat'ın yazdığı itiraf mektubunun basına yansması olmuştur. Dönemin Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın hazırladığı raporda da değinilen bu mektupta, JİTEM adı altında itirafçıların ve korucuların, rütbeli jandarma görevlilerinden emir alarak suçlar işlediğinden bahsedilmiştir.

Bunun üzerine, o dönem İdil Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapan cumhuriyet savcısı İlhan Cihaner, 1989'da hukuk dışı infaz edilen üç kişi hakkında yıllardır sürüncemede bırakılan bir soruşturmayı canlandırarak, faili meçhul olarak kaydedilen bu cinayetlerin aynı silahla işlendiğini ortaya çıkarmıştır. Cumhuriyet savcısı Cihaner, JİTEM soruşturmasını yürütürken daha derin bir araştırma yapmak istemiş, ancak çeşitli engellemelerle karşılaşmıştır. Her ne kadar JİTEM faaliyetleri kapsamında suç işleyenlere emir verdiğini iddia ettiği kişiler hakkında soruşturma yürütmek istese de bu girişimi başarıya ulaşamamıştır. Tamamladığı soruşturma sonucu düzenlediği fezlekede, JİTEM elemanlarının Arif Doğan, Ahmet Cem Ersever ve diğer jandarma subaylarından emir aldığı iddia edilmiş, ancak GKB bu kişilerin adli ceza mahkemelerince yargılanmasına izin vermemiştir⁶⁹.

JİTEM'in eylemlerine ilişkin diğer bir iddianame ise, İsveç'te siyasi mülteci olarak bulunan eski PKK örgüt itirafçısı ve JİTEM elemanı olduğu iddia olunan Abdülkadir Aygan'ın (Aziz Turan), Türkiye'deki çeşitli basın organlarına açıklamalar yapması ve internette JİTEM bordrosunu ve üst düzey askeri yetkililerle çekilmiş fotoğraflarını yayınlaması üzerine, 2005 yılında düzenlenmiştir⁷⁰. JİTEM hakkında hazırlanan bu üçüncü iddianameyle, 8 sanıklı yeni bir dava açılmıştır.

Sanıklardan asker sıfatı taşıyan 3 kişinin, askeri mahkemeler tarafından yargılanmasına karar verilmesinden sonra, bu dava kapsamında yargılanan 5 sanık kalmıştır⁷¹. Davaya

69 Cumhuriyet savcısı Cihaner'in, yürüttüğü 1989/274 hazırlık sayılı soruşturma sonucu düzenlediği fezlekede, JİTEM elemanlarının Emekli Albay Arif Doğan, jandarma subayları Şaban Bayram, Sinan Yaşar ve Binbaşı Ahmet Cem Ersever'den emir aldıkları ileri sürülmüştür. Bunun üzerine, 8.1.1999 tarihinde 1991/1 sayılı görevsizlik kararı vererek, dosyayı Diyarbakır DGM Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermiştir. 1991 yılında Genel Kurmay Başkanlığı, bu kişilerin sivil mahkemelerce yargılanmasına izin vermemiştir.

70 Abdülkadir Aygan (Aziz Turan), Mahmut Yıldırım (Yeşil), eski Albay Abdülkerim Kırca, Muhsin Gül, Fethi Çetin (Fırat Can Eren), Kemal Emlük (Erhan Berrak), Saniye Emlük (Emel Berrak) ve Uzman Çavuş Yüksel Uğur hakkında "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, bir suçu söyletmek için işkence yapmak, taammüden öldürmek" suçlamalarıyla 29.5.2005 tarihinde düzenlenen 2005/3479 sayılı iddianame.

71 8 sanık hakkındaki dava, Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 1992/1999 hazırlık numaralı iddianamesi ile Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2005/108 esas sayılı dosyası üzerinden açılmıştır. Sanıklar, 1992 yılı ve sonrası gasp, kaçırma, işkence

bakmakla görevli mahkemenin belirlenmeye çalışılmasıyla geçen yılların ardından, 2009 yılına gelindiğinde, davanın ilk duruşması yapılabilmıştır⁷². 2010 yılında, 11 sanıklı ve 5 sanıklı JİTEM davalarının da birleştirilmesine karar verilmiştir⁷³. Aynı sene, askeri mahkemede yargılanması kararlaştırılarak dosyası ayrılan 3 sanıktan biri, verilen görevsizlik kararının kaldırılması neticesinde yeniden sanık olarak davaya eklenmiştir⁷⁴. Sanıklardan Emekli Albay Abdülkerim Kırca'nın 2009'da intihar ederek hayatını kaybetmesi nedeniyle hakkındaki suçlamalar düşürülmüştür.

Birleştirilen dava, maktullerin 1989-1992 yılları arasında farklı tarihlerde ve farklı yerlerde, bazılarının işkence edildikten sonra, bazılarının ise elleri arkadan bağlanarak, boğulma izleri ve/veya kafalarına kurşun sıkılmak suretiyle öldürülmesi suçlarına ilişkin iddialardan oluşmaktadır. Bu bağlamda işlendiği iddia edilen yaşam hakkı ve işkence yasağı ihlallerine ilişkin, aralarında Ergenekon ve Ankara davalarının sanıklarından Yeşil kod isimli Mahmut Yıldırım ve Abdülkadir Aygan'ın bulunduğu toplam 16 sanık, halen Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından yargılanmaya devam etmektedir⁷⁵. Köy korucusu, itirafçı ve güvenlik güçleri ile çalışan sivil memurlardan oluşan sanıkların, JİTEM adı altında 'sözde devlet' adına, ancak yasadışı olarak suç işlemek için örgüt kurdukları ve bu kapsamda öldürme, kaybetme ve işkence suçlarını işledikleri iddia edilmektedir.

Devam etmekte olan yargılamanın kovuşturma evresinde, mahkeme maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında rol oynayabilecek önemli beyanlarda bulunan bazı kişilerin ifadesine başvurmuştur. "Ergenekon Davası'nda" İstanbul 15. Ağır Ceza Mahkemesi'nce dinlenen Arif Doğan'ın yukarıda bahsi geçen beyanları dosyaya eklenmiştir. Ancak, JİTEM'in varlığıyla ilgili kendisinden bilgi istenen Jandarma Genel Komutanlığı tarafından mahkemeye

olaylarından sorumlu tutulmuştur. Mahkeme, asker sıfatı taşıdıkları için sanıklardan Abdülkerim Kırca, Yüksel Uğur ve Saniye Emlük'ün dosyasını görevsizlik kararı vererek Diyarbakır 7. Kolordu Askeri Mahkemesi'ne göndermiştir.

72 Görevli mahkeme konusunda çıkan uyuşmazlık nedeniyle dava dosyası, Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi, Diyarbakır 7. Kolordu Askeri Mahkemesi, Uyuşmazlık Mahkemesi, Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi (CMK 250. Maddesi ile Görevli ve Yetkili), Yargıtay arasında gidip gelmiştir. 20.7.2009 tarihinde Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi (CMK 250. Maddesi ile Görevli ve Yetkili) 5 sanıklı JİTEM dosyasını 2009/477 esas sayılı dosyasına kaydetmiş ve ilk duruşma için 3.11.2009 tarihine gün vermiştir.

73 11 sanıklı JİTEM davası ile 5 sanıklı JİTEM davası, Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nin (CMK 250. Maddesi ile Görevli ve Yetkili) 2009/477 esas sayılı dosyası üzerinde birleştirilmiştir.

74 18.8.2010 tarihli duruşmada, Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından sanık Saniye Emlük hakkında Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen görevsizlik kararının kaldırıldığı ve dosyanın geri gönderildiği anlaşılmış, dosya Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi (CMK 250. Maddesi ile Görevli ve Yetkili) tarafından 2009/477 esas sayılı dosya içerisine alınmıştır.

75 2014'te özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla birlikte, JİTEM Davası'nın dosyası, Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Davanın Musa Anter Davası'yla birleştirilmesine dair kararın 2016 yılında kesinleşmesinin ardından, dava Ankara 6. Ceza Mahkemesi tarafından görülmeye devam etmektedir.

gönderilen cevabi yazıda, "Jandarma Genel Komutanlığı kuruluş ve kadrolarında JİTEM adı altında bir birimin bulunmadığı, geçmişte de böyle bir kadronun oluşturulmadığı," belirtilmiştir. 1984 ila 1992 yılları arasında Diyarbakır Emniyeti İstihbarat Şube Müdürü olarak görev yapan Hanefi Avcı, yine Ergenekon yargılamalarında tanık sıfatıyla alınan ve dosyaya eklenen ifadesinde, JİTEM'in eylemlerini anlatmış ve "bunlar üstlerinin bilgisi ve denetimi dahilindeydi," şeklinde beyanda bulunmuştur. Bununla birlikte, yıllardır ifadesini almak amacıyla hakkında gıyabi tutuklama kararı verilmesinden, Adalet Bakanlığı'ndan İsvaç'ten iadesinin istenmesine ya da istinabe yoluyla dinlenmesine karar verilmesinin talep edilmesine kadar, birçok işlem hayata geçirilmeye çalışılmasına rağmen, Abdülkadir Aygan'ın ifadesine halen başvurulabilmiş değildir. Ayrıca, Yeşil kod adlı sanık Mahmut Yıldırım'ın yaşayıp yaşamadığı konusu belirsizliğini korumaktadır.

Duruşmalar sürerken, farklı tarihlerde verilen birleştirme kararlarıyla, başka iki dava daha JİTEM Davası'na eklenmiştir. Bunlardan birincisi, gazeteci yazar Musa Anter'in 20.8.1992 tarihinde Kültür ve Sanat Festivali'nin konuğu olarak geldiği Diyarbakır'da kimliği belirsiz bir kişi tarafından vurularak öldürülmesiyle ilgili görölmeye devam eden **Musa Anter Davası**'dır. Uzun yıllar boyunca "faili gayri muayyen" olarak kalan Musa Anter cinayetiyle ilgili yürütölen soruşturma, Abdülkadir Aygan'ın itiraflarında cinayetin tetikçisi olarak eski korucu başı Hamit Yıldırım'ı işaret etmesiyle canlandırılmıştır. 2012'de Yıldırım'ın göz altına alınıp, çıkarıldığı mahkeme tarafından tutuklanmasıyla, uygulamada başvuru zamanasını süresi, dolmasına 84 gün kala kesilmiştir⁷⁶.

Yürütölen soruşturma sonucu, 2013 yılında iddianame düzenlenerek, tetikçilik yaptığı belirtilen Hamit Yıldırım'ın yanı sıra, JİTEM Davası'nın da sanıkları arasında bulunan Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım, Abdülkadir Aygan ve ayrıca Emekli Albay Savaş Gevrekçi hakkında dava açılmıştır⁷⁷. Açılan davanın JİTEM Davası'yla birleştirilmesi hakkındaki karar, 2016 yılında kesinleşmiş ve böylece henüz sonuçlanmayan her iki dava, Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından görölmeye başlamıştır⁷⁸.

⁷⁶ Hamit Yıldırım, Şırnak'ın Kumçatı beldesinde 29.6.2012'de 1992/2598 numaralı dosyayı yeniden inceleyen Diyarbakır Savcılığı'nın talimatı üzerine gözaltına alınmıştır. Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'ndeki sorgusunun ardından, 2.7.2012'de soruşturmayı yürüten özel yetkili cumhuriyet savcısı Osman Coşkun tarafından ifadesi alınarak çıkarıldığı Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanmıştır.

⁷⁷ TMK'nın 10. maddesi ile görevli Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı vekilliğince hazırlanan ve 4 şüpheli hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ve 20'şer yıl hapis cezası talep edilen 25.6.2013 tarihli iddianame, 5.7.2013'te Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesince kabul edilmiştir.

⁷⁸ 2014 yılında özel yetkili mahkemelerin kapatılmasıyla birlikte, Musa Anter Davası'nın dosyası, özel yetkili Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nden alınarak, Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin davanın JİTEM Davası'yla birleştirilmesi yönündeki talebi, o sırada JİTEM Davası'nı görmekte olan Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir. 2015'te Yargıtay 5. Ceza Dairesi, Musa Anter Davası'nın güvenlik gerekçesiyle Diyarbakır'dan Ankara'ya nakledilmesine karar

TBMM Araştırma Komisyonu ve Başbakanlık Teftiş Kurulu raporlarında da geçen Musa Anter cinayetine ilişkin açılan bu davanın, o dönem özel yetkili Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Osman Coşkun tarafından hazırlanan iddianamesinde, JİTEM'in kuruluşu ve işleyişi hakkında önceki tarihlerde hazırlanan iddianamelerden daha ayrıntılı bilgiler yer almıştır⁷⁹. Jandarma Genel Komutanlığı'nın savcılık müzekkerelerine yazdığı cevabi yazılara ve Ergenekon gibi diğer davalar kapsamında gündem olan iddialara dayanan iddianameye göre⁸⁰, 1987 yılında İçişleri Bakanlığı'nın onayıyla Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Başkanlığı bünyesinde kurulan JİTEM, deneme amaçlı oluşturulan bir birim olduğu için hiyerarşik teşkilat yapısında yer almaksızın, 24.11.1988 ile 14.5.1990 tarihleri arasında fiilen faaliyette bulunmuştur. Daha sonraki yıllarda JİTEM, bağlı olduğu birimler ve ismi değiştirilse de 2001 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 1990'da geçici ve deneme amaçlı uygulamaya son verilerek, yine İçişleri Bakanlığının onayıyla kurulan Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığı'na bağlı olarak Ankara, İzmir, Diyarbakır ve Van illerinde Jandarma İstihbarat Grup Komutanlıkları ve çeşitli il ve ilçelerde bunlara bağlı İstihbarat Tim Komutanlıkları oluşturulmuştur. Ankara İstihbarat Grup Komutanlığı ile bağlı Tim Komutanlıkları dışındaki bütün İstihbarat Grup Komutanlıkları ve İstihbarat Tim Komutanlıkları 2001'de lağvedilmiştir.

Susurluk Davası'ndaki mahkumiyet kararını onayan Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 2002 yılında verdiği karara⁸¹ da atıfta bulunan iddianamenin Musa Anter'in öldürülmesi ile ilgili sonuç bölümünde, iddia konusu suçun işlendiği tarihlerde Ankara'daki Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı İstihbarat Grup Komutanlığı'nda komutan vekili olan Ahmet Cem Ersever'in, olay günü Diyarbakır'a gelerek, Anter'e suikast düzenlenmesinde rol oynadığı belirtilmektedir. Bu bölümde, Anter'e düzenlenen silahlı saldırı sırasında

vermiştir. Nakil kararının ardından davayı görmeye devam eden Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi, davaların birleştirilmesi hakkındaki karara itiraz etmiştir. Bunun üzerine dava dosyası, ilk derece mahkemeleri arasında çıkan uyuşmazlığın çözümü için Yargıtay'a gönderilmiştir. 2016 yılında Yargıtay, JİTEM Davası ve Musa Anter Davası arasında bulunan hukuki ve fiili irtibat nedeniyle davaların birlikte görülmesinde kamu yararı bulunduğu gerekçesiyle davaların birleştirilmesine ve davanın Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görüşmesine oy birliği ile karar vermiştir.

79 Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nda (TMK 10. Maddesi ile Görevli ve Yetkili) görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Osman Coşkun tarafından 25.6.2013 tarihinde hazırlanan 2013/491 sayılı iddianame.

80 İddianamenin JİTEM ile ilgili kısmında, Jandarma Genel Komutanlığı'nın 11.10.2012 tarihli yazısı, Emekli Albay Arif Doğan'dan ele geçirilen belgeler ve Arif Doğan'ın verdiği ifadeler, Abdülkadir Aygan'ın (Aziz Turan) İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen Ergenekon Davasında gizli tanık Kırskaç'a e-posta yoluyla verdiği bilgiler, Malatya Cumhuriyet Başsavcılığı'nın hazırladığı Zirve İddianamesi olarak bilinen iddianamede yer verdiği gizli tanık Deniz Uygur'ın (İlker Çınar) Türkiye Ulusal Stratejiler ve Hareket Dairesi (TUSHAD) ile JİTEM'in bağlantıları hakkında verdiği ifadeler ve JİTEM isimli teşekkülün eylemleri ile ilgili açılan ve devam eden davalarda iteri sürülen iddialara yer verilmiştir.

81 Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 15.1.2002 tarihinde 2001/16176 esas sayılı dosyada verdiği 2002/125 sayılı karar.

yanında bulunan ve olaydan yaralı olarak kurtulan Orhan Miroğlu'nun Abdülkadir Aygan ile yapmış olduğu röportaja da değinilmektedir. Bu röportaja Aygan, Ahmet Cem Ersever'in emrinde çalışan itirafçılar ile beraber Diyarbakır'a geldiğini ve bu eylemi Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım ile birlikte gerçekleştirdiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte Ersever ya da iddianamede ismi geçen diğer üst düzey askeri yetkililer, JİTEM örgütünün kuruluşunda yer aldıklarına ve Musa Anter suikastı da dahil olmak üzere, suç işlenmesine yönelik yasadışı emirler verdiklerine dair deliller bulunmasına rağmen, bu dava kapsamında yargılanmamıştır. Kimileri Ergenekon Davası'nda sanık olarak yer alsa da bu davada JİTEM tarafından işlendiği iddia edilen suçlara dönük olarak bir tahkikat yürütülmemiştir.

JİTEM Davası'na eklenen ikinci dava ise, Ayten Öztürk'ün 1992 yılında Elazığ'da zorla kaybedilmesine ilişkin olarak görülmeye devam eden **Ayten Öztürk Davası**'dır. 27.7.1992 günü çalıştığı fabrikadan çıktıktan sonra kendisinden haber alınamayan Ayten Öztürk'ün cenazesi, on iki gün sonra gözleri çıkarılmış, kulakları kesilmiş ve saç derisi yüzülmüş vaziyette bulunmuştur. Olay hakkında açılan soruşturmada verilen daimi arama kararı uyarınca yapılan yazışmalar dışında hiçbir işlem hayata geçirilmeyerek, soruşturma uzun yıllar boyunca sürüncemede bırakılmıştır. Soruşturma bu şekilde devam ederken, 2011 yılında TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Alt Komisyonu, Ayten Öztürk'ün babası Hıdır Öztürk'ü dinlemiş ve beyanını soruşturma dosyasına göndermiştir. Hıdır Öztürk gerek bu ifadesinde gerekse savcılık dilekçelerinde, kızının bazı JİTEM mensupları ve MİT adına çalışan kişiler tarafından kaçırlarak, öldürüldüğünü söylemiştir.

Bu süreçte Öztürk Ailesi, etkili bir soruşturma bulunmaması nedeniyle olağan hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmadığından bahisle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Başvuruyu kabul edilebilir bulan Anayasa Mahkemesi, 2016 yılında olayın aydınlatılmasına ve sorumluların tespitine imkan verebilecek etkili bir soruşturma yürütülmediği gerekçesiyle Anayasa'nın 17'inci maddesinde korunan yaşam hakkının usuli yönünün ihlal edildiğine karar vermiştir⁸². Kararda, soruşturmadaki eksiklikleri sıralayan Anayasa Mahkemesi, JİTEM ile ilgili olarak, "Bu tür grupların varlığının, ileri sürüldüğü gibi zorla kaybettirme, işkence ve kanun dışı öldürmeye dahil olup olmadıklarının ve olmuşlarsa derecesinin araştırılması yönünde soruşturma makamlarınca herhangi bir adım atıldığına dair bir delilin mevcut olmaması, soruşturmanın etkililiğini zayıflatan en önemli unsur olmuştur," ifadesini kullanmıştır.

⁸² Hıdır Öztürk ve Dilif Öztürk Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/7832, 21.4.2016, para 167.

Anayasa Mahkemesi, Ayten Öztürk'ün zorla kaybedilmesine ilişkin etkili bir soruşturma yürütülmediğine dair verdiği kararda aynı zamanda, bu ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için dosyanın Elazığ Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilmesine de hükmetmiştir. Bunun üzerine yeniden bir soruşturma başlatan Elazığ Cumhuriyet Başsavcılığı, 2019 yılında yine sanıklar Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım, Abdülkadir Aygan, Abdülkerim Kırca ve Mehmet Mesutoğlu hakkında iddianame düzenlemiştir⁸³. Abdülkerim Kırca'nın hayatını kaybetmiş olması sebebiyle hakkındaki suçlamalar düşürülmüştür. 2019 yılında Elazığ 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılan davada henüz hiç duruşma görülmeden, aralarında fiili ve hukuki irtibat bulunması gerekçesiyle davanın, birleştirilerek Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen Musa Anter ve JİTEM Davası'yla birleştirilmesine karar verilmiştir. Yargılama halen devam etmektedir.

Cizre Davası⁸⁴

JİTEM ile ilişkili davalardan bir diğeri, Abdülkadir Aygan'ın anlatımlarında da geçen, Şırnak'ın Cizre ilçesinde oluşturulan ayrı bir ekibin faaliyetlerine ilişkin olan Cizre Davası'dır⁸⁵. Aygan, itirafçılardan kurulu bu ekibin, 1993-1996 yılları arasında yüzbaşı rütbesiyle Cizre İlçe Jandarma Komutanlığı yapan Cemal Temizöz'ün emrinde olduğunu, yanlarına da sivil uzman çavuşların verildiğini söylemiştir. Temizöz ve ekibinin işledikleri suçlara ilişkin iddialar, 2008 yılında başlatılan ve 2009 yılında davaya dönüşen Ergenekon soruşturmasında tekrar gündeme gelmiştir. İtirafçı Adil Timurtaş, Ergenekon soruşturması kapsamında verdiği ifadesinde, Temizöz tarafından kurulan ve Cizre-Silopi bölgesinde faaliyet gösteren, aralarında Adem Yakın ve Kamil Atağ'ın bulunduğu ekibin, rütbeli astsubaylarla gezip, çıkar amaçlı da dahil olmak üzere, yasadışı gözaltı ve sorgulama yaptığını beyan etmiştir.

2009 yılında, 1993-1995 yılları arasında Cizre Belediye Başkanlığı görevini yürüten Kamil Atağ'ın kardeşi olan eski korucu Mehmet Nuri Binzet, başka bir suçtan dolayı Midyat Cezaevi'nde tutuklu bulunduğu sırada, kendi isteğiyle Midyat Cumhuriyet Başsavcılığı'na ifade vermiştir. Gizli tanık olarak dinlenen Binzet'in anlatımları, soruşturma evresinde dinlenen Sokak Lambası ve Tükenmez Kalem isimli diğer iki gizli tanığın ifadeleriyle örtüşmüştür. Ancak gerekli koruma sağlanamadığından dolayı kısa süre içerisinde

⁸³ Elazığ Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından düzenlenen 2019/160 sayılı iddianame.

⁸⁴ "Temizöz ve diğerleri davası" olarak da anılmaktadır.

⁸⁵ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/temizoz-davasi/>

kimlikleri açığa çıkan gizli tanıklar, ifadelerini geri çekmiştir. Ortaya çıkan bu bilgiler ve özellikle 1990'lı yıllarda işlenen kaybetme, infaz, işkence suçlarının emrini verdiği veya bu suçların işlenmesinde rol oynadığı iddia edilen pek çok üst düzey askeri yetkilinin Ergenekon yargılamaları kapsamında yargılanmaya başlaması, yakınlarını kaybedenlerde, olayların aydınlatılacağına ve failerin hesap verebilirliğinin sağlanacağına dair bir umut doğurmuştur. Bu gelişmelerle birlikte savcılıklara yapılan toplu şikayetlerde, aynı şüpheli isimleri anılmış, Cizre'de yasadışı eylemlerde bulunan, sivil kıyafetli, telsizli, JİTEM adına çalıştığını söyleyen bir grup insan tasvir edilmiştir.

Şikayetler üzerine Ocak 2009'da başlatılan soruşturmada, Mart ayı başında yapılan keşfin hemen ardından, sanıklar Tamer Atağ, Adem Yakin, Kamil Atağ, Cemal Temizöz, Fırat Altın (Abdülhakim Güven) ve Hıdır Altuğ tutuklanmıştır. Kısa sürede soruşturmayı tamamlayan özel yetkili Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, Temmuz 2009'da bir iddianame düzenlemiştir⁸⁶. İddianamede, Cemal Temizöz'ün Bedran/Şahin kod adlı Adem Yakin, Ferit kod adlı Fırat Altın ve Tayfur kod adlı Hıdır Altuğ ile gerçek isimleri tespit edilemeyen uzman çavuşlar Yavuz Güneş, Selim Hoca, Cabbar ve Tuna kod isimlerini kullanan şahıslardan oluşan sivil bir sorgu/infaz timi kurduğu, bu grupta, 20 kişiyi terörle mücadele adı altında işkenceyle sorguladığı, zorla kaybettiği ya da öldürdüğü ileri sürülmüştür. Tuna kod isimli şahsın bir trafik kazasında öldüğü, ancak diğerlerinin gerçek isimleri belirlenemediği için haklarında kamu davası açılmadığı belirtilmiştir. Sanıklar hakkında "Cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, örgüt üyesi olmak, cinayete azmettirmek ve cinayet" suçlarından olmak üzere, Cemal Temizöz için dokuz, Kamil Atağ ve Adem Yakin için yedi, Fırat Altın (Abdülhakim Güven) için altı, Hıdır Altuğ için üç, Temer Atağ için iki ve Kukel Atağ için bir kez ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası istenmiştir.

Sanıklardan Temer Atağ, Adem Yakin, Kamil Atağ, Cemal Temizöz, Fırat Altın (Abdülhakim Güven) ve Hıdır Altuğ'un tutuklu yargılanmaya başladığı, Kukel Atağ'ın 2010'da, Burhanettin Kıyak'ın 2012'de tutuklandığı dava, özel yetkili Diyarbakır 6. Ceza Mahkemesi'nde başlamıştır. Soruşturma aşamasında ve duruşmalarda tanık olarak dinlenen bazı asker kişiler ifadelerinde, Temizöz'ün başında bulunduğu ve ağırlıklı olarak itirafçı ve koruculardan oluşan bir 'sorgu ekibinin' varlığına ve faaliyetlerine dair önemli bilgiler aktarmıştır. Bu bilgilerin bir kısmı, sivil tanıkların verdiği ifadelerle örtüşmüştür. Sanıklar ise savunmalarında, bahsi geçen dönemde terörle mücadele ettiklerini, kendilerinin ödüllendirilmeleri gerekirken, sanık olmalarının haksızlık olduğunu belirtmiş; duruşmalar boyunca, müştekilere, vekillerine ve tanıklara tehditkar bir üslupla yanıt vermiştir. Özellikle sanık Cemal Temizöz

⁸⁶ Diyarbakır (CMK'nın 250. Maddesinde belirtilen suçlara bakmakla yetkili) Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 14.7.2009 tarihinde düzenlenen 2009/1040 esas sayılı iddianame.

savunmasını, ülkenin siyasi konjonktüründe ordu mensuplarını itibarsızlaştırmak için girişilen bir hesaplaşmanın mağduru ve baş aktörlerinden biri olduğu iddiası üzerinden yürütmüştür.

İlk olarak 2011'de Kukel Atağ, daha sonra 2012'de Temer Atağ ve Kamil Atağ, 2013'te ise Hıdır Altuğ ve Abdulhakim Güven tahliye edilmiştir. Savcılık makamının davaya konu olan cinayetlerin yalnızca 9'u bakımından ceza talep ettiği, diğerleri bakımından ise ceza zamaşımından dolayı düşme veya delil yetersizliği nedeniyle sanıkların beraatini istediği, 2014 yılında verilen ilk esas hakkında mütalaa, Temizöz'ün işlediği suçlardan dolayı 9 kez ağırlaştırılmış müebbet ile cezalandırılması istenmiştir⁸⁷. Daha sonra özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla dava Şırnak'a gönderilmiş, oradan da güvenlik gerekçesiyle Eskişehir'e nakledilmiştir. Bu süreçte Adem Yakin, Burhanettin Kıyak ve Cemal Temizöz tutuklu kaldıkları süre dikkate alınarak tahliye edilmiştir.

Nakil kararının ardından Eskişehir 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından görülmeye devam eden davada, savcılık makamı 2015 yılında ikinci bir mütalaa daha vermiştir⁸⁸. Yapılan kriminal incelemelerde silahlar arasında benzerlik bulunmadığı ve olaylarla ilgili kesin, inandırıcı ve vicdani kanaate uygun delil olmadığı" gerekçesiyle, bu kez sekiz sanığın ayrı ayrı beraatlerine karar verilmesini istemiştir. Kasım 2015'te yapılan karar duruşmasında, savcı mütalaaı doğrultusunda, 21 kişinin zorla kaybedilmesi ve yasadışı keyfi infaz edilmesi ile suç işlemek için örgüt kurmak suçlarından yargılanan sanıkların beraatine karar verilmiştir⁸⁹. Yargılamanın temyiz aşaması tamamlanmamış olup, karar henüz kesinleşmemiştir.

Görümlü Davası⁹⁰

1990'lı yıllarda Şırnak'ta işlenen ağır insan hakları ihlallerine ilişkin açılan bir diğer dava, Görümlü Davası'dır⁹¹. Uygulamada başvuru zaman aşımını süresinin aşılmasına yalnızca üç gün kala düzenlenen iddianamede, Şırnak'ın Silopi ilçesine bağlı Görümlü beldesinde,

⁸⁷ Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapan cumhuriyet savcısı Mehmet Şahin tarafından 3.1.2014 tarihinde hazırlanan 2009/470 esas sayılı mütalaa.

⁸⁸ Eskişehir Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 18.6.2015 tarihinde hazırlanan 2015/47 esas sayılı mütalaa.

⁸⁹ Eskişehir 2. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen 2015/47 esas sayılı 5.11.2015 tarihli karar.

⁹⁰ "Mete Sayar Davası" olarak da anılmaktadır.

⁹¹ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/mete-sayar-gorumlu-davasi/>

14.6.1993 tarihinde altı kişinin zorla kaybedilmesi konu edinilmiştir⁹². İddianameye göre, olay tarihinde Silopi İlçesi Görümlü Jandarma Karakol Komutanlığı'nda, Tekirdağ'dan gelen 61. Mekanize Piyade Tugay ve 1. Mekanize Piyade Tabur Komutanlıkları ile Kayseri'den gelen 1. Komando Tugay ve 2. Komando Tabur Komutanlıkları konuşlanmıştır. Bu birlikleri, komutanlığını Tuğgeneral Mete Sayar'ın yaptığı 23. Jandarma Sınır Tugay Komutanlığı kontrol ediyordu. 13.6.1993 günü, PKK örgütü ile çıkan silahlı çatışmada, 1. Mekanize Piyade Tabur Komutanlığı ve 2. Komando Tabur Komutanlığı'ndan askerler hayatlarını yitirmiştir. Ertesi gün, Görümlü ve çevresinde askeri operasyonlar gerçekleştirilerek, maktullerin de dahil olduğu kişiler, gözaltına alınmış, işkence görmüş ve zorla kaybedilmiştir.

Maktullerin yakınları tarafından yapılan suç duyuruları sonucu başlatılan soruşturmalar, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararlarla sonuçlanmıştır. 2009 yılında Ergenekon Davası'nda dinlenen gizli tanıklardan İlk Adım'ın beyanları ile olay tarihinde zorunlu askerlik görevini yapan bazı kişilerin verdikleri röportajlar, soruşturmayı yeniden canlandırmıştır⁹³. Tamamlanan soruşturma neticesinde düzenlenen iddianameyle, sanıklar dönemin 23. Jandarma Sınır Tugay Komutanı Mete Sayar, Görümlü 1. Mekanize Piyade Tabur Komutanı Emekli Albay Hasan Basri Vural, 3. Bölük Tim Komutanı Üsteğmen İbrahim Kıracı, Yüzbaşı Murat Ali Yıldız, Kayseri Hava İndirme Tugayı'na bağlı Teğmen Serdar Tekin ve 2. Komando Tabur Komutanlığı'ndan Tansel Erok hakkında "birden fazla kişiyi aynı sebeple öldürmek" suçundan 2013 yılında dava açılmıştır.

Örgütlü suç araştırılmasının yapılmadığı yargılama kapsamında, iddia konusu suçların işlenme biçimleri, JİTEM'in suç işleme karakteristiğine dair diğer davalarda yer alan iddialara benzese de bu konuda herhangi bir iddia gündeme gelmemiştir. İddianamede, söz konusu suçun geçici görevle Tekirdağ'dan ve Kayseri'den gelen şüpheliler tarafından bir sefer işlendiği, şüphelilerin sürekli olarak benzer suçlar işlediğine dair yeterli şüphe uyandıracak delil elde edilemediği, suç işleme iradelerinde devamlılık saptanmadığı ve bu sebeplerle iddia konusu suçun bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlendiğinin

92 Şırnak Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan Tayyip Eroğlu tarafından 12.6.2013 tarihinde düzenlenen 2013/302 sayılı iddianame.

93 Taraf gazetesinde yayınlanan Mehmet Baransu'nun haberinde Görümlü taburunda o dönem askerlik yapan bir erin görgü tanıklığına yer verilmiştir. Y.Ö., tabura getirilen köylülerin önce ayaklarından kurşunlandıklarına daha sonra Land Rover marka araçlara ayaklarından bağlanarak ölene dek taburda baş aşağı süründürüldüklerine ve taburun arkasında bir yere gömüldüklerine şahit olduğunu anlatmıştır. 19.10.2009 tarihinde ikinci bir görgü tanığının anlatımları da Taraf gazetesinde yer almıştır. "Taburda işkenceli linç" başlıklı haberde, komutanların önce köylüleri hakaretlerle taburun önünde PKK örgütüne yardım etmekle suçladıklarına, ağlayıp yalvararak yardım etmediklerini söylemelerine rağmen, köylülere işkence yapıldığına, ilk başlatanın komutanlar olduğuna tanık olduğunu söyleyen ikinci görgü tanığı N.O., daha önceki tanık Y.Ö.'nün anlattıklarını doğrulamıştır.

kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Sanıklar yaptıkları savunmalarında, müşteki ve tanık ifadelerinin çelişkili olduğunu ve kendilerinin suçlanmalarına yeterli delil teşkil etmediğini beyan ederek, Görümlü'de altı kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili haklarında yapılan suçlamaları reddetmiştir.

İlk duruşmasında güvenlik gerekçesiyle Şırnak'tan Ankara'ya nakledilmesine karar verilen davanın, 3.7.2015 tarihinde Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen son duruşmasında, iddia makamı davanın esası hakkındaki mütalaasını sunmuştur. Mütalaada, sanıkların suçlamaları kabul etmemesi, şikayet ve iddiaların olay tarihinden çok uzun süre ortaya çıkması, müşteki ve tanık ifadelerinde çelişkiler bulunması gibi gerekçelerle, delillerin mahkûmiyet için yeterli olmadığına ve bu nedenle tüm sanıkların beraatine karar verilmesi talep edilmiştir. Aynı duruşmada, müşteki/katılan tarafına mütalaaya karşı görüşlerini sunmaları için herhangi bir süre verilmeksizin, mütalaaya uyularak, yeterli delil bulunmadığı için suç işledikleri sübuta ermediği gerekçesiyle, tüm sanıklar hakkında ayrı ayrı tüm suçlamalardan beraat kararı verilmiştir⁹⁴. Beraat kararı, 2018 yılında Yargıtay tarafından onanarak kesinleşmiştir .

Derik Davası⁹⁵

Ergenekon yargılamalarında yeni delillerin ortaya çıkmasıyla birlikte açılan davaların arasında, JİTEM'in Mardin yapılanmasına ilişkin yürütülen bir dizi dava da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1992-1994 yılları arasında Mardin'in Derik ilçesinde zorla kaybedilen veya hukuk dışı infaz edilen on üç kişiyle ilgili olarak 2012 yılında açılan Derik Davası'dır⁹⁶. Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı, davanın iddianamesini, uygulamada başvuru zaman aşımı süresinin dolmasına kısa bir süre kala düzenlemiştir⁹⁷. İddia konusu suçlar, doğaları gereği, sadece bir kişi tarafından işlenebilmesi mümkün olmayan nitelikte olsa da yalnızca bir kişiye suç isnadı yapılmıştır. Davanın tek sanığı, "birden fazla kişiyi aynı sebeple öldürme" suçlamasıyla yargılanarak, mahkûmiyetine yeterli kesin ve inandırıcı delil elde edilemediği

⁹⁴ Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2014/1 esas sayılı dosyasının 3.7.2015 tarihli duruşma tutanağı.

⁹⁵ "Musa Çitil Davası" olarak da anılmaktadır.

⁹⁶ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/musa-citil-davasi/>

⁹⁷ Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapan cumhuriyet savcısı İsmail Tokar tarafından 16.7.2012 tarihinde hazırlanan 2012/201 sayılı iddianame.

gerekçesiyle 2014 yılında beraat etmiştir⁹⁸. Beraat kararı, 2015 yılında Yargıtay tarafından onanarak kesinleşmiştir. Buna müteakip Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru, açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle 2019 yılında kabul edilemez bulunmuştur⁹⁹.

Suçların işlenmesini mümkün kılan örgüt yapısı veya emir komuta zincirine dair herhangi bir tahkikat yürütülmediğinden, iddianamede JİTEM adlı bir yasadışı örgüt yapılanması anılmasa da dava dosyasındaki deliller ve iddialar bir arada değerlendirildiğinde, iddia konusu suçların işleme şekillerinin, JİTEM ile ilgili incelenen diğer davalarda yer alan deliller ve iddialarla üslup, amaç, zaman ve yer açısından birebir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Nitekim, dönemin Derik Jandarma Komutanı olan ve yargılama sonucu hakkında beraat kararı verilen Musa Çitil'in, "görev yaptığı dönemde şüphe olsun, olmasın sivil vatandaşları çeşitli yöntemlerle tamamen keyfi şekilde öldürdüğü anlaşılmıştır," ifadesinin kullanıldığı iddianamede, şüphelinin "gerek bizzat, gerek verdiği talimatlarla çok sayıda ölen şahıs olduğunun tespit edildiği, birçok insanın da haksız yere gözaltına alınarak işkencelere maruz bırakıldığı, bu yönde sistemli ve düzenli bir hareket tarzının olduğu," belirtilmiştir. Yargılama sırasında dinlenen kimi müşteki ve tanıklar, Musa Çitil ile birlikte veya ondan aldığı emirle hareket eden ve JİTEM elemanı olduklarının konuşulduğunu duydukları kişilerden ve JİTEM sorgu merkezlerinden bahsetmiştir.

Önceki duruşmalara askeri hastanelerden aldığı sağlık raporlarına dayanarak hastalık mazereti sunup katılmayan, ilk kez üçüncü duruşmada mahkeme huzuruna çıkan sanık savunmasında, "Yasaların bize verdiği yetki çerçevesinde, insan haklarına saygılı şekilde görev yaptık. Kanun dışındaki hiçbir eylem ve fiili çalışmanın içerisinde olmadık", ifadelerini kullanmıştır. Hakkındaki kimi iddialarla ilgili olarak, iddia konusu suçların işlendiği tarihte başka yerde görev yaptığını beyan ederken, maktullerden bazılarını ise tanımadığını söylemiştir. Üzerinden yaklaşık yirmi yıl gibi uzun bir süre geçtiğinden, olayları net hatırlamasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Dava boyunca tutuksuz yargılanan sanık, bu süre boyunca aynı zamanda Tuğgeneral rütbesiyle Ankara Jandarma Bölge Komutanı olarak görevini sürdürmüştür. Hakkındaki beraat kararının kesinleşmesinden yalnızca 6 gün sonra, Ağustos 2015'te gerçekleşen Yüksek Askeri Şura (YAŞ) toplantısında verilen kararla, Tümgeneralliğe yükseltilerek, Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanlığına atanmıştır. Ardından Temmuz 2017'de Jandarma Genel Komutan Yardımcılığına terfi ettirilmiştir.

⁹⁸ Dava Mardin'de başlamış, daha sonra güvenlik gerekçesiyle Çorum'a nakledilmiştir. Nakil kararının ardından davayı gören Çorum 2. Ağır Ceza Mahkemesi, 2014/118 sayılı kararıyla sanığın beraatine hükmetmiştir.

⁹⁹ Bubo Çeviren ve Diğerleri Başvurusu, B.N. 2015/16290, 13.6.2019.

Kızıltepe Davası¹⁰⁰

Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı, 2014 yılında yeni bir iddianame düzenleyerek, 1992-1996 yılları arasında Mardin'in Kızıltepe ilçesinde 22 kişinin hukuk dışı infaz edilmesi veya zorla kaybedilmesini yargılama konusu yapmıştır. Mardin'deki JİTEM yapılanmasına ilişkin açılan bu ikinci dava, Kızıltepe Davası olarak anılmaktadır¹⁰¹. Davaya dönüşen soruşturmanın canlandırılmasını sağlayan gelişme, Ergenekon yargılaması kapsamında dinlenen gizli tanık Aydos'un verdiği ifadede, "Kızıltepe İlçe Jandarma Komutanı Hasan Atilla Uğur'un terörle mücadele adı altında bölgede birçok cinayet, işkence gibi karanlık faaliyetler gerçekleştirdiğini," beyan etmesi olmuştur.

İddia konusu suçların JİTEM'e bağlı "Bıçak Timi" tarafından gerçekleştirildiği, söz konusu timin, asker, korucu ve itirafçılardan oluştuğu ve dönemin Kızıltepe İlçe Jandarma Komutanı Hasan Atilla Uğur'un ekibi liderliğinde faaliyet gösterdiğinin belirtildiği iddianamede, Ergenekon Davası'nın da sanığı olan Uğur hakkında "silahlı örgüt kurma ve yönetme, kasten öldürme, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, işkence" suçlaması yapılırken, diğer şüpheliler dönemin Diyarbakır İl Jandarma Komutanı Eşref Hatipoğlu ve köy korucuları Ahmet Boncuk, Ünal Alkan, Abdurrahman Kurğa, Ramazan Çetin, Mehmet Emin Kurğa, İsmet Kandemir, Mehmet Salih Kılınçaslan'a ise, ayrı ayrı "silahlı örgüte üye olma, kasten öldürme, kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, işkence" suçları isnat edilmiştir¹⁰². Sanıklardan Eşref Hatipoğlu, bu sırada aşağıda bahsedilen Lice Davası kapsamında da yargılanmaktadır.

Derik Davası'nın iddianamesinden yalnızca iki sene sonra aynı savcılıkça düzenlenen Kızıltepe Davası'nın iddianamesinde, bu kez JİTEM adlı yasadışı oluşumun varlığının sabit olduğu söylenmiştir. 1990'lı yıllarda esasen Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde terörle mücadele amacıyla yürütülen devlet faaliyetlerinin legal çizgiden kaydığının ve bu tür eylemlerin JİTEM örgütü bünyesinde gerçekleştirildiğinin belirtildiği iddianamede, Hasan Atilla Uğur ve Eşref Hatipoğlu'nun JİTEM faaliyetleri kapsamında Kızıltepe ve Diyarbakır yöneticiliği yaptığı ileri sürülmüştür. JİTEM'in kuruluşu ve yapılanmasına ilişkin, Musa Anter Davası'nın iddianamesinde yer alan iddialarla

¹⁰⁰ "Musa Çitil Davası" olarak da anılmaktadır.

¹⁰¹ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/kiziltepe-jitem-davasi/>

¹⁰² Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Vural Eker tarafından 20.7.2014 tarihinde düzenlenen 2014/295 sayılı iddianame.

neredeyse birebir örtüşen bilgi ve belgelere dayanan iddianamede, “[...] JİTEM bünyesinde teşkilatlanan timler bulunduğu, bu timlerin bölgedeki çeşitli şehirlerde konuşlandırıldığı ve bu şehirlerdeki komutanlarca yönetildiği, [...] kişilerin ikamet ettikleri yerden alınıp bölge içinde bulunan başka şehirlere götürülerek sorgulandığının veya cesetlerinin başka yerleşim bölgelerine atıldığının sabit olduğu, bu gerçeğin de JİTEM adlı yapılanmanın tüm bölgede organize biçimde faaliyet gösterdiğine açıkça delil teşkil ettiği, [...] JİTEM yöneticilerinin aynı zamanda silahlı kolluk görevlisi olmalarının bu yapının hareket kabiliyetini arttırdığı ve faaliyet alanını genişlettiği, [...] Tüm bu imkanlardan yararlanan JİTEM’in terörle mücadele kisvesi altında suç işlediği,” ifade edilmiştir.

Mardin Cumhuriyet Başsavcılığı, her ne kadar, “tüm bu sebeplerden ötürü JİTEM adlı silahlı yapılanmanın muhtelif il veya ilçelerde görev yapan kamu görevlilerinin iradesiyle kurulup faaliyet göstermesinin mümkün olamayacağını, devlet bütçesinden harcama yapan, cinayet ve işkence gibi ağır ceza gerektiren suçları sistematik biçimde sürekli olarak işleyen ve faaliyet alanı çok geniş olan bu örgütün, dönemin yüksek rütbeli kamu görevlilerinin iradesiyle kurulup yönlendirilme ihtimalinin çok yüksek ve araştırılmaya değer olduğunun anlaşıldığını,” belirtse de, iddianame yalnızca Mardin’in Kızıltepe ilçesinde işlenen bazı suçlarla sınırlı kalmıştır. Toplam on yedi duruşmanın görüldüğü kovuşturma süreci boyunca, iddianamede oldukça geniş yer tutan JİTEM hakkındaki iddialar tartışma konusu dahi yapılmamıştır.

İddiaların açığa kavuşturulmasına yönelik herhangi bir tahkikatın yapılmadığı yargılamada bugüne dek gündeme getirilen konuların çoğunun davanın esasına temas etmekten çok uzak olduğunun tespitini yapmak mümkündür. Soruşturma sırasında Kızıltepe’ye bağlı Katarlı köyünde açılan su kuyusunda bulunan kemiklerin davanın maktullerinden Nurettin Yalçinkaya’ya ait olduğunun Adli Tıp Kurumu raporuyla tespit edilmesine rağmen, duruşmalar boyunca mahkeme heyetini en çok meşgul eden konulardan biri, sanık tarafının Yalçinkaya’nın yaşadığına ilişkin iddiası olmuştur.

Tutuksuz yargılanan ve duruşmalara katılmaktan varestede tutulmalarına karar verilen sanıklar, kendilerini incelenen diğer davaların sanıklarınıninkine benzer bir çizgide savunarak, terörle mücadele etmek dışında yasadışı bir şey yapmadıklarını beyan etmiştir. 2016 yılındaki başarısız darbe girişiminin ardından dönüşen sanık savunmalarında yer alan, iddianameyi darbeyi düzenlemekten sorumlu tutulan “Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ)” paralel yapılanmasının hazırlamış olduğuna ve terörle mücadele faaliyetlerinden dolayı kendilerinden intikam almak amacıyla haklarında politik saikli dava açılmış olduğuna dair ifadeler, dikkat çekici olmuştur.

Henüz başlamadan güvenlik gerekçesiyle Ankara'ya nakledilen davanın karar duruşması 9.9.2019 tarihinde görülmüştür. Duruşmada, Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından maktullerden İzzettin Yiğit, Yusuf Çakar, Abdurrahman Öztürk, Mehmet Ali Yiğit, Abdülbaki Yiğit, Abdülvahap Yiğit, Mehmet Nuri Yiğit ve Tacettin Yiğit'i öldürme suçuna ilişkin suçlamaların uygulamada başvuru ceza zamanaşımı süresinin aşılması nedeniyle düşmesine, isnat edilen diğer suçlar hakkında ise delil yetersizliği gerekçesiyle sanıkların beraatine karar verilmiştir. Bu karar henüz kesinleşmemiş olup, yargılamanın temyiz aşaması halen devam etmektedir.

Dargeçit Davası¹⁰³

Mardin ilindeki JİTEM yapılanmasına ilişkin üçüncü dava, Dargeçit birimine ilişkin olarak Midyat Cumhuriyet Başsavcılığı'nca 2014 yılında hazırlanan iddianameyle açılan Dargeçit Davası'dır¹⁰⁴. Mardin'in Dargeçit ilçesinde 29.10.1995 ila 8.3.1996 tarihleri arasında biri Uzman Çavuş Bilal Batırır, üçü ise çocuk yaşta olan toplam sekiz kişinin zorla kaybedilmesinin konu edinildiği iddianamede, dönemin Mardin Jandarma Komando Tabur Komutanı Hurşit İmren, Dargeçit İlçe Jandarma Komutanı Mehmet Tire, Dargeçit Merkez Jandarma Karakol Komutanı Mahmut Yılmaz, Karakol Komutanı Yardımcısı Haydar Topçam ve Uzman Çavuş Kerim Şahin'in "taammüden öldürme" suçundan yargılanmaları istenmiştir¹⁰⁵. Fakat soruşturma dosyasında şüpheli olarak adları geçen, çoğu korucu 16 kişi hakkında kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmiş ve Hikmet Kaya'nın zorla kaybedilmesi olayı iddianameye dahil edilmemiştir. Bu duruma karşı yapılan itirazı kısmen kabul eden Midyat Sulh Ceza Mahkemesi, Kaya'yla ilgili yapılan itirazı delil yetersizliğinden dolayı reddetmekle beraber, takipsizlik kararı verilen şüpheliler hakkında ek iddianame hazırlanması talebini kabul etmiştir. Hazırlanan ek bir iddianameyle çoğu köy korucusu olan 13 sanık¹⁰⁶ davaya dahil edilmiştir.

İddianamede, soruşturma sürecinde dinlenen tanıkların, maktullerin gözaltında tutulduğu sırada sivil giyimli, resmi kıyafet taşımayan JİTEM adlı özel bir ekibin

¹⁰³ "Dargeçit JİTEM Davası" olarak da anılmaktadır.

¹⁰⁴ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/dargecit-jitem-davasi/>

¹⁰⁵ Midyat Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Mustafa Sever tarafından 30.10.2014 tarihinde düzenlenen 2014/82 sayılı iddianame.

¹⁰⁶ Faruk Çatak, Mahmut Ayaz, Naif Çelik, Ramazan Savcı, Kemal Kaya, Mehmet Acar, Faik Acar, Hüseyin Altunışık, Mehmet Emin Çelik, Sadık Çelik, Fethullah Çelik, Osman Demir, Bahattin Ergel davaya ek iddianameyle dahil edilen sanıklardır.

Dargeçit ilçesinde faaliyet gösterdiğini belirtmesi, bulunan cesetlerin bir kısmının ilk gömüldükleri yerden taşındığının ifade edilmesi ve ortadan kaybolan maktul sayısının bir bütün halinde değerlendirilmesiyle, eylemlerin önceden tasarlandığı ve icra edildiği sonucuna varılmakla yetinilmiştir. İddia konusu suçların işlenebilmeleri, doğaları gereği, ancak örgütlü bir suç yapılanması kapsamında mümkün olsa da bu konuda ne etkili bir soruşturma yürütülmüş ne de bir suç isnadı yapılmıştır. İddianameye göre, suç konusu olay tarihlerinde Mardin İl Jandarma Komutanlığı içerisinde ayrı bir binada Diyarbakır Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığına bağlı olan JİT/JİTEM olarak tabir edilen görevlilerden, Dargeçit İlçe Jandarma Komutanlığı'na görev amacıyla giden personelin bulunup bulunmadığına ilişkin yazılan savcılık müzekkeresine, görevlendirme evraklarının saklama süresinin aşılmış olması sebebiyle ilgili yıllara ait bilgi ve belgeye rastlanmadığı belirtilerek yanıt verilmiştir.

Bununla birlikte, tanık olarak dinlenen bir öğretmenin iddianamede yer verilen beyanlarına göre, gözaltına alındığını duyduğu öğrencilerinin akıbetiyle ilgili bilgi almak için Dargeçit İlçe Jandarma Komutanlığı'na başvurduğunda, Mehmet Tire, "benim yapabileceğim bir şey yok, JİTEM geldi onlar sorguluyor," demiştir. 5.12.2016 tarihli duruşmada SEGBİS aracılığıyla dinlenen Tire, olay tarihlerinde Dargeçit'te olmadığını, gözünden yaralandığını, ameliyat sonrası da iki ay süresince hava değişiminde olduğunu beyan ederek, savunmasını yapmıştır. 6.2.2019 tarihinde görülen duruşmada ifadesine başvurulmuş, dönemin Dargeçit Kaymakamı Talip Yel, PKK örgüt milislerinin iki öğretmen ve bir müteahhidi kaçırap öldürmesi üzerine, savcılığın bilgisi dahilinde Dargeçit İlçe Jandarma Komutanlığı tarafından çok fazla gözaltı işlemlerinin yapıldığını söylemiştir. Aynı duruşmada dinlenen, dönemin Dargeçit İlçe Jandarma Komutanlığı'nda uzman çavuş olarak görev yapan Ali Arısoy, sivillerin JİTEM'den gelen kişiler tarafından gözaltına alındığını, sorgulandıktan sonra infaz edilerek farklı yerlere gömüldüğünü duyduğunu beyan etmiştir.

Nitekim, davanın maktullerinden Dargeçit'te gözaltına alındıktan sonra kendilerinden haber alınamayan Abdurrahman Olcay ve Abdurrahman Coşkun'un kemikleri, yıllar sonra Kızıltepe Davası'nın soruşturma evresinde Kızıltepe'ye bağlı Aysun (Tilzerin) köyündeki foseptik çukurunda yapılan kazı çalışmalarında bulunmuştur. Henüz hiç duruşma görülmeden güvenlik gerekçesiyle Adıyaman'a nakledilmesine karar verilen Dargeçit Davası'nı gören Adıyaman 1. Ağır Ceza Mahkemesi, 13.3.2017 tarihli duruşmada aralarında hukuki ve fiili bağ olduğu gerekçesiyle davanın Kızıltepe Davası'yla birleştirilmesine karar vermiştir. Oldukça gecikmiş olan bu karara, Kızıltepe Davası'nı gören Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi'nin katılmaması üzerine, iki mahkeme

arasında çıkan uyuşmazlığı çözüme bağlayan Yargıtay 5. Ceza Dairesi, 19.10.2017 tarihinde birleştirme kararını yerinde bulmamıştır. Dava halen Adıyaman 1. Ceza Mahkemesi'nde derdesttir.

Lice Davası

Kamu görevlilerinin işlediği iddia edilen ağır insan hakları ihlallerinden dolayı yargılandığı davalar arasında, Diyarbakır'da işlendiği iddia edilen suçlarla ilgili açılan davalar da bulunuyor. Bunlardan biri, Diyarbakır'ın Lice ilçesinde 22.10.1993 tarihinde 15 sivilin, bir askerin ve dönemin Jandarma Bölge Komutanı Bahtiyar Aydın'ın öldürülmesiyle sonuçlanan askeri operasyonla ilgili olarak 2013 yılında açılan Lice Davası'dır¹⁰⁷. Lice'de güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilen eylemlere ilişkin olmamakla birlikte, Bahtiyar Aydın'ın öldürülmesiyle ilgili, 2009 yılından itibaren, özellikle Ergenekon soruşturmaları kapsamında bazı bilgilerin ortaya çıkması soruşturmayı canlandırmıştır¹⁰⁸. Yürütülen soruşturma sonucunda hazırlanan iddianame, uygulamada başvuru zaman aşımı süresinin dolmasından yalnızca 1 gün önce kabul edilmiştir¹⁰⁹.

İddianame, sadece Bahtiyar Aydın'ın öldürülmesini değil, bir bütün olarak 22.10.1993 tarihinde ve devam eden günlerde Lice'de güvenlik güçleri tarafından işlendiği ileri sürülen suçları içerecek şekilde düzenlenmiştir. İddianamede, bu çapta bir suçun tek bir albay tarafından planlanıp uygulanmasının mümkün olamayacağı vurgulansa da, iddia konusu suçların bir örgüt faaliyeti kapsamında işlendiğine dair delillerin mahkeme tarafından değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak, dava kapsamında yalnızca iki sanık yargılanmıştır: Kızıltepe Davası'nın da sanığı olan Eşref Hatipoğlu ile Tünay Yanardağ. Ertesi sene hazırlanan Kızıltepe Davası'nın iddianamesinde, Hatipoğlu'nun JİTEM'in Diyarbakır yöneticiliğini yaptığı ileri sürülmüştür. Kovuşturma süreci devam ederken, sanıklardan Tünay Yanardağ'ın yurtdışına çıktığının ve 2015 yılında Singapur'da hayatını kaybettiğinin öğrenilmesinin ardından hakkındaki suçlamalar düşürülünce, Hatipoğlu davanın tek sanığı olarak kalmıştır.

¹⁰⁷ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/lice-davasi/>

¹⁰⁸ Ergenekon soruşturmasında gizli tanık Kısaç beyanda bulunmuş, İstanbul Cumhuriyet Savcılığı'na 28.1.2009 tarihinde postalanan itiraf mektubu ulaşmış ve yine gizli tanık Ataç Diyarbakır Savcılığı'na 19.2.2010 tarihinde ifade vermiştir.

¹⁰⁹ Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nda (TMK 10. Maddesiyle Görevli) görev yapan cumhuriyet savcısı Osman Coşkun tarafından 2.9.2013 tarihinde hazırlanan 2013/692 sayılı iddianame, Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 21.10.2013 tarihinde kabul edilmiştir.

İddianamede, incelenen diğer davaların iddianamelerinde yer alan iddialar ile paralel olarak, olayların meydana geldiği dönemde PKK örgütü ile ilişkisi olduğu düşünülen veya bu şekilde ihbar edilen çok sayıda kişinin, yasadışı bir biçimde gözaltına alınarak, JİTEM karargahlarına götürülüp, işkence ile sorgulandıktan sonra infaz edildiği ileri sürülmüştür. Susurluk davasındaki mahkumiyet kararını onayan Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 2002 yılında verdiği kararın¹¹⁰ tekrarlandığı iddianame, Hatipoğlu'nun JİTEM ile bağlantısına ilişkin diğer davalarda gündeme gelen iddialara yer vermeyerek, daha çok Yanardağ'a odaklanmıştır. JİTEM Tim Komutanı olduğu belirtilen Yanardağ'ın emrinde çalışan itirafçılarla beraber Bahtiyar Aydın'ın Lice'ye gitmesini sağlayarak, onu öldürttüğü iddia edilirken, Hatipoğlu'nun pek çok kişinin ölümüne ve yaralanmasına sebep olan Lice operasyonunu yönettiği belirtilmiştir. Yanardağ ile ilgili ayrıca, görev yaptığı JİTEM'e mensup olan rütbeli personel ve itirafçıların silahlı çete oluşturarak işlediği suçların bir kısmı ile ilgili olarak başka soruşturma ve kovuşturmanın devam ettiğinin altı çizilmiştir¹¹¹. Fakat kovuşturma sırasında mahkeme söz konusu soruşturma ve kovuşturmalara ilişkin yargı makamlarından herhangi bir bilgi talep etmediği gibi, suçların işlenmesini mümkün kılmış olabilecek örgüt yapılanmasını araştırmak için hiçbir adım atmamıştır.

Eşref Hatipoğlu'nun "birden fazla kişiyi aynı sebeple öldürme, halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik etme, cürüm işlemek için teşekkül oluşturma" suçlamalarıyla, Tünay Yanardağ'ın ise, "taammüden öldürme, halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik etme, cürüm işlemek için teşekkül oluşturma" suçlamalarıyla yargılandığı davanın hayatta olan tek sanığı Hatipoğlu, can güvenliğinin tehlikede olduğunu ileri sürerek, 18.9.2015 tarihinde mahkemeye kendi inisiyatifiyle gitmiş ve müşteki tarafın yokluğunda savunmasını vermiştir. Hatipoğlu'na özel düzenlenen bir ara duruşma niteliğinde görülen bu ifade alma işleminde, Cizre ve Kızıltepe davalarındaki sanıklarla benzer bir çizgide beyanlarda bulunan Hatipoğlu, terör operasyonlarındaki başarısını vurgulayarak, görevi nedeniyle can güvenliğinin tehdit altında olduğunu ileri sürmüştür. Sanığın bu şekilde dinlenmesine müşteki tarafın karşı çıkması üzerine, 24.12.2015 tarihli duruşmada hakkında zorla getirilme kararı verilmiştir. Bu karar uyarınca, 17.3.2016 tarihli duruşmada mahkeme huzuruna çıkan Hatipoğlu, ilk kez kendisine soru sorma imkanı bulan katılan vekillerinin sorularını saldırgan bir üslupla yanıtlarken, dava konusu operasyonla ilgili

¹¹⁰ Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 15.1.2002 tarihinde 2001/16176 esas sayılı dosyada verdiği 2002/125 sayılı karar.

¹¹¹ İddianamede yer alan bilgiye göre, iddianame düzenlendiği sırada, "şüpheli Tünay Yanardağ'ın olay tarihinde görev yaptığı JİTEM'e mensup olan rütbeli personel ve itirafçıların silahlı çete oluşturarak yaptıkları yargısız infazların bir kısmı ile ilgili olarak açılan davaların birleştirilerek 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nin, 2009/477 Esas sırasında ve Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2013/31 esas sayılı dosyasında görüldüğü bilinmektedir. Bir kısmı ile ilgili olarak da soruşturmalar devam etmektedir."

harekat planlarına ilişkin soruları ise, devlet sırrı olduğu gerekçesiyle cevaplamamıştır. Aynı duruşmada, Hatipoğlu'nun duruşmalardan varestede tutulmasına karar verilmesiyle birlikte, bu duruşma tüm kovuşturma sürecinde katıldığı ilk ve tek duruşma olmuştur.

Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanan, daha sonra güvenlik gerekçesiyle Yargıtay 5. Ceza Dairesi tarafından Eskişehir'e nakledilen, Eskişehir'de özel yetkili mahkeme bulunmaması nedeniyle Diyarbakır'a geri gönderilen, buradan da yeni bir nakil kararıyla İzmir'e gönderilen davanın 27.3.2018 tarihli duruşmasında, cumhuriyet savcısı davanın esası hakkındaki mütalaasını sunmuştur. Mütalaada, Eşref Hatipoğlu hakkında cezalandırılması için kesin ve inandırıcı delil bulunmadığından beraat kararı verilmesi talep edilmiştir. Cumhuriyet savcısı, bu talebini, Hatipoğlu'nun verdiği iddia edilen emir ve talimatları, terörle mücadele görevi gereği vermiş olmasıyla gerekçelendirmiştir. 7.12.2018 tarihli son duruşmada, esas hakkındaki mütalaa doğrultusunda, Hatipoğlu'nun üzerine atılı suçları işlediğinin sabit olmadığı kanaatine varıldığından, bu suçlardan ayrı ayrı beraatine karar verilmiştir. Kararın temyiz süreci tamamlanmamış olup, karar henüz kesinleşmemiştir.

Kulp Davası

1990'lı yıllarda Diyarbakır'da meydana gelen ağır insan hakları ihlallerine ilişkin güvenlik güçleri aleyhine açılan diğer bir dava Kulp Davası'dır¹¹². Dava, 8 Ekim-25 Ekim 1993 tarihleri arasında Diyarbakır'ın Kulp ilçesinin dağınık mezralardan oluşan Alaca köyü civarında yürütülen askeri operasyonlarda gözaltına alındıktan sonra bir daha kendilerinden haber alınamayan 11 kişiye ilişkin olarak 2013 yılında düzenlenen iddianameyle açılmıştır¹¹³. İddia konusu suçlarla ilgili uzun yıllar boyunca sürüncemede bırakılan soruşturma, 5.11.2004 tarihinde yakınları zorla kaybedilen kişilerin sevdiklerinin kemiklerini, bir toplu mezarda bulmasıyla birlikte canlandırılmıştır¹¹⁴. Bu gelişmenin ardından, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu tarafından kamu

¹¹² Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/yavuz-erturk-kulp-davasi/>

¹¹³ Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'nda (TMK 10. Maddesiyle Görevli) görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Osman Coşkun tarafından 11.10.2013 tarihinde hazırlanan 2913/687 sayılı iddianame.

¹¹⁴ Kayıp yakınlarının 11 kişinin en son görüldüğü söylenen yer civarında kemik bularak, cumhuriyet savcılığına yaptıkları bildirim üzerine, cumhuriyet savcısı olay yerine güvenlik gerekçesiyle gelmemiş ve bulunan kemikler aileler tarafından, ailelerin haber verdiği İnsan Hakları Derneği Diyarbakır Şubesi yetkililerinin mevcudiyetinde toplanarak, Kulp Cumhuriyet Başsavcılığı'na teslim edilmiştir. Kemikler ve kayıp yakınlarından alınan örnekler, savcılık tarafından Adli Tıp Kurumu'na gönderilmiş ve yapılan inceleme sonucunda kemiklerin kaybedilen Mehmet Salih Akdeniz, Celil Aydoğdu, Behçet Tutuş, Mehmet Şerif Avar, Hasan Avar, Bahri Şimşek, Mehmet Şah Atala, Turan Demir, Abdo Yamık, Nesreddin Yerlikaya ve Ümit Taş'a ait oldukları tespit edilmiştir.

görevlileri, bazı zorla kaybedilenlerin yakınları, sivil toplum temsilcileri gibi birçok farklı kişiyle görüşülerek, daha sonradan iddianamede de yer verilen bir rapor hazırlanmıştır¹¹⁵.

İddianamede, olay tarihinde 2. Komando Tugay Komutanlığı'na bağlı askerlerin operasyon için Yavuz Ertürk komutasında, Kulp ilçesine bağlı Alaca köyünün yakınlarına gelerek konuşlandığı, birliğin bu bölgede yaklaşık 2 hafta kalarak operasyonlar yaptığı, bu süre zarfında birçok kişiyi alıkoydukları, bu kişilerin bazılarını serbest bırakırken, 11 maktulü önce helikoptere bindirerek yakınlarını Diyarbakır'a götürülecekleri konusunda kandırdıktan sonra, öldürüp konuşlandıkları yere gömdükleri ileri sürülmüştür. Ertürk'ün iddianamede yer alan savunmasına göre, 2. Komando Tugay Komutanlığı, Kasım-Aralık aylarında Bolu'da bulunurken, Mart-Nisan aylarında ise emir ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gidiyordu. Birlik içerisinde yer alan görevlilerin kimlik bilgilerinin tespit edilemediği belirtilirken, iddia konusu eylemlerle ilgili olarak Yavuz Ertürk'e "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak ve teşekkül mensubu olmak, birden fazla kişinin aynı sebeple öldürülmesine azmettirmek suretiyle iştirak etmek ve halkı silahlı isyana teşvik" suçları isnat edilmiştir.

İddianamede ayrıca Ertürk'ün idaresi altında kurulan illegal bir örgüt yapılanmasından, herhangi bir isim vermeden bahsedilmiştir. İddianamenin bu kısmında, kimlik bilgileri tespit edilemeyen subay ile diğer görevlilerden oluşan bu grubun, asli görevinden ayrılarak, PKK örgütüne yardım ettiğini değerlendirdikleri şahısları ya da özel sebeplerden dolayı gözaltına aldıkları kişileri sorgulayarak, bir kısmını öldürdüğü iddia edilmiştir. Aynı kısımda, Susurluk davasındaki mahkumiyet kararını onayan Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 2002 yılında verdiği karara¹¹⁶ atıfta bulunularak, bu karardaki tespitlerin gerek yapılanma gerekse kullanılan yöntemler açısından sanıkların oluşturduğu teşekküle büyük benzerlikler gösterdiği sonucuna varılmıştır. Yargıtay'ın bu kararına, Lice Davasının iddianamesini hazırlayan dönemin özel yetkili Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığının birkaç ay önce hazırladığı Musa Anter Davası'nın iddianamesinde, JİTEM ile bağlantılı olarak atıfta bulunulmuştur. Söz konusu kararda, terörle mücadele adı altında da olsa hukuk dışı bir örgütlenmeyle devletin meşru güçleri gibi güç kullanarak, yürürlükteki yasalar yerine kendi güç ve kuralları ile sözde yasalar oluşturmanın, devleti bir hukuk devleti olmaktan çıkaracağına ilişkin tespitler

¹¹⁵ TBMM İnsan Haklarını Araştırma Komisyonu Raporu, "Diyarbakır'ın Kulp İlçesi Kepir Bölgesinde Bulunan Toplu Mezar Hakkında Rapor," https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_22DiyarbakirKulp.pdf.

¹¹⁶ Yargıtay 8. Ceza Dairesi'nin 15.1.2002 tarihinde 2001/16176 esas sayılı dosyada verdiği 2002/125 sayılı karar.

yer almaktadır.

Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde gerçekleştirilen 3.7.2014 tarihli duruşmada mahkeme huzuruna çıkan sanık Ertürk, hakkındaki suçlamaları reddetmiş ve "görevini kanunlara, Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın dolayısıyla OHAL Valiliği'nin emirlerine göre," yaptığını ifade ederek savunmasını yapmıştır. Ertürk'ün aynı savunma çizgisini koruduğu kovuşturma süreci, iddianamede ileri sürülen iddialarla ilgili herhangi bir tahkikat ya da tartışma yapılmaksızın sona erdirilmiştir. 19.9.2018 tarihli karar duruşmasında, 24.5.2018 tarihli bir önceki duruşmada cumhuriyet savcısının açıkladığı davanın esası hakkındaki mütalaa doğrultusunda, sanık hakkındaki "cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak" suçlamasının uygulamada başvuru ceza zamanaşımı süresinin dolması dolayısıyla düşürülmesine karar verilmiştir. Sanığın üzerine atılı diğer suçları işlemiş olduğuna dair iddialar hakkında ise, cezalandırılmasına yeterli, şüpheden uzak, kesin ve inandırıcı delil elde edilemediği gerekçesiyle beraatine karar verilmiştir. Yargılamanın temyiz aşaması tamamlanmamış olup, karar henüz kesinleşmemiştir.

Altınova (Vartinis) Davası

İncelenen davalar arasında, 1990'lı yıllarda Muş ilinde gerçekleştirilen infaz, kaybetme ve işkence suçlarıyla ilgili açılan davalar da yer almaktadır. Bu davalardan biri, 3.10.1993 tarihinde Muş'un Korkut ilçesine bağlı Altınova (Vartinis) beldesinde, evlerinin ateşe verilmesi sonucu yakılarak öldürülen aynı aile üyesi 9 kişi hakkında açılan Altınova (Vartinis) Davası'dır¹¹⁷. Evden sağ kurtulan tek kişi olan Aysel Öğüt, olayın hemen ertesinde evlerinin askerler tarafından yakıldığını belirterek suç duyurusunda bulunsa da Muş Cumhuriyet Başsavcılığı evin PKK örgütü tarafından yakıldığını ileri sürerek soruşturmayı sürüncemede bırakmıştır.

Aysel Öğüt'ün 2003 yılında yaptığı yeni suç duyurusu üzerine canlandırılan soruşturma sonucu, olay tarihinde Jandarma Yüzbaşı rütbesiyle Hasköy İlçe Jandarma Bölük Komutanı olan Bülent Karaoğlu, Piyade Kıdemli Üsteğmen rütbesiyle Hasköy İlçe Jandarma Komando Bölük Komutanı olan Hanefi Akyıldız, Muş İl Emniyet Müdürlüğü Özel Harekat Şube Müdürü olan Şerafettin Uz ve Başçavuş rütbesiyle Gökyazı Jandarma Karakol Komutanı olan Turhan Nurdoğan hakkında "kasten ev yakmak suretiyle birden çok kişinin ölümüne sebebiyet vermek" suçlamasıyla 2013 yılında

¹¹⁷ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/altinova-mus-vartinis-davasi/>.

iddianame düzenlenerek dava açılmıştır¹¹⁸.

İddianameye göre, 2.10.1993 günü Hasköy İlçe Jandarma Komutanlığı'nın gerçekleştirdiği operasyon sırasında PKK örgütü ile çıkan silahlı çatışmada bir asker ve bir PKK örgüt militanı yaşamını yitirmiştir. Aynı gün, gece yarısı bölgeye Muş İl Jandarma Komutanlığı'na bağlı timler ile Muş İl Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı özet hareket timleri tarafından operasyon yapılmıştır. OHAL Bölge Valiliği'nin emir ve komutası altında görev yapan ve olay tarihinde operasyonu yöneten sanıkların talimatlarıyla hareket eden, açık kimliği tespit edilemeyen kişilerce Öğüt ailesinin 9 üyesi, evleri yakılmak suretiyle öldürülmüştür. İddianamede, böylesi vahim bir olayı “hatırlamadıklarını, görmediklerini, sonradan duyduklarını, operasyona katıldıklarını ama ateş etmediklerini, çatışmada herhangi bir zayıt verilmediğini” ifade eden şüphelilerin, hayatın olağan akışına uygun olmayan, kaçamak beyanlarla savunma yaptığı belirtilmiştir. Ayrıca, operasyona katılan güvenlik güçlerinin, bir askerin operasyonda öldüğünü hatırlayıp, 9 kişinin yanarak ölmesi gibi, vahim bir olayı hatırlamamaları manidar bulunmuştur.

Yargılama boyunca, gerek soruşturma sürecinde yazılan savcılık müzekkereleri, gerekse kovuşturma sürecinde katılan vekillerinin talebiyle mahkeme heyeti tarafından gönderilen müzekkereler hakkında kamu kurumları tarafından bilgi verilmemiştir. Genelkurmay Başkanlığı'na, Muş Valiliği'ne, İçişleri Bakanlığı'na, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne, Jandarma Genel Komutanlığı'na, Hasköy Jandarma Komutanlığı'na yazılan müzekkerelerle, olay günü operasyon kararı alınıp alınmadığı, alındıysa operasyona katılanların isim listesi ve buna ilişkin tüm belgelerin ve herhangi bir kamera kaydı var ise görüntü kayıtlarının gönderilmesi istenmiştir. Gelen yanıtlarda, konuyla ilgili bilgi, belge ve görüntü kayıtlarına rastlanılmadığı belirtilmiştir. Kayıtlar arşiv süresinin geçmesi nedeniyle imha edilmiş ise buna dair tutanağın istenmesi talebine ise, herhangi bir kayıt bulunmadığı şeklinde cevaplar verilmiştir.

Güvenlik gerekçesiyle Muş'tan Kırıkkale'ye nakledilen davanın 10.6.2015 tarihinde Kırıkkale 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmasında, esas hakkında mütalaasını sunan cumhuriyet savcısı, ihmal sebebiyle ölüme sebebiyet vermek suçundan 9 ölümün her biri için 20 ila 25'er yıl, yani toplamda her sanık için 180 yıldan 225 yıla kadar hapis cezası verilmesini istemiştir. 2.11.2015 tarihli bir sonraki duruşmada, mütalaayı veren savcı değiştirilerek, yerine bir başkası atanmıştır. Yeni

¹¹⁸ Muş Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan cumhuriyet savcısı Enver Baltürk tarafından 3.6.2013 tarihinde hazırlanan 2013/82 sayılı iddianame.

cumhuriyet savcısı, bir önceki savcı tarafından verilen mütalaayı değiştirerek, 1.3.2016 tarihli son duruşmada Bülent Karaoğlu dışındaki tüm sanıkların beraatini istemiştir. Mahkeme heyeti tüm sanıkların üzerlerine atılı diğer suçları işlemiş olduğuna dair cezalandırılmalarına yeterli, şüpheden uzak, kesin ve inandırıcı delil elde edilemediği gerekçesiyle beraatine karar vermiştir. Temyiz incelemesinde Yargıtay 1. Ceza Dairesi, olay tarihinde Jandarma Yüzbaşı rütbesiyle Hasköy İlçe Jandarma Bölük Komutanı olan Bülent Karaoğlu'nun sorumluluğuna dikkat çekerek hakkında verilen beraat kararını bozmuş; diğer üç sanık hakkındaki beraat kararını onamıştır.

Kızılağaç Davası¹¹⁹

1990'lı yıllarda Muş ilinde gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlallerine ilişkin açılan diğer bir dava, Kızılağaç Davası'dır¹²⁰. Uygulamada başvuru zaman aşım süresinin aşılmasına yalnızca 1 gün kala düzenlenen iddianameye göre, 1993 yılında yakılarak boşaltılan Muş'un Merkez ilçesine bağlı Kızılağaç köyüne eşyalarını almak üzere giden 60'a yakın köylü, dönüş yolunda Kızılağaç Jandarma tarafından gözaltına alınarak, Muş İl Alay Komutanlığı'na götürülmüştür. Burada ağır işkenceye maruz bırakılarak üç gün boyunca alıkonan köylülerden bazıları, daha sonra Muş Emniyet Müdürlüğü'ne götürülüp on gün tutulduktan sonra serbest bırakılırken, Mahmut Acar, Ali Can Öner, Yakup Tetik ve Mehmet Emin Bingöl, Alay Komutanlığı'nda gözaltında tutulmaya devam etmiştir. Bu kişilerin cenazeleri birkaç gün sonra Muş İl Jandarma Alay Komutanlığı'na yakın mesafedeki bir su kanalı civarında bulunmuştur. Cenazesi bulunan Mehmet Emin Bingöl'ün boynuna, "düşmana hizmet ve örgüte ihanetin sonu budur, kahrolsun ajanlık, yaşasın PKK" yazan bir kağıt parçası bağlanmıştır.

Tek şüpheli olarak dönemin Muş İl Jandarma Alay Komutanı Naim Kurt'un gösterildiği iddianamede, eylemin PKK örgüt üyeleri tarafından gerçekleştirilmediği, bırakılan notun asıl sorumluların gizlenmesi için düzenlenmiş bir mizansen olduğu yorumu yapılmıştır. Ayrıca, incelenen diğer davaların iddianamelerinde olduğu gibi, olayın meydana geldiği yıllarda JİTEM'in terörle mücadele yöntemi olarak, PKK örgütü ile ilişkisi olduğu düşünülen kişileri yasadışı ve keyfi bir şekilde gözaltına aldığı, işkenceye tabi tuttuğu ve infaz ettiği belirtilmiştir. Tutarlı tanık anlatımları, Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'ın olay tarihinde bölgede bulunması ve gözaltında bulunan şahısların bir kısmı ile görüşmesi

¹¹⁹ "Naim Kurt Davası" olarak da anılmaktadır.

¹²⁰ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/naim-kurt-davasi/>.

de göz önüne alınarak, eylemin JİTEM örgütü ile bağlantılı kişi veya gruplar tarafından işlendiği iddia olunmuştur. Buna istinaden, şüpheli Naim Kurt'un da JİTEM örgütü ile bağlantılı olduğu, emir ve talimat aldığı ve örgüt hiyerarşisi içerisinde yer aldığı iddia edilerek cezalandırılması talep edilmiştir.

Van 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen ilk duruşmaya katılan sanık Naim Kurt, olay tarihindeki Muş İl Jandarma Alay Komutanı'nın kendisi olmadığını, Muş'ta bulunup bulunmadığını hatırlamadığını söyleyerek, hakkındaki iddiaları reddetmiştir. 28.11.2014 tarihli duruşmada davanın esası hakkında mütalaasını sunan Cumhuriyet Savcısı, Naim Kurt'un jandarma alay komutanı olup olmadığını tespit edilemediğini ve dosyadaki tanık anlatımlarının duyumdan ibaret olduğunu söyleyerek beraat talebinde bulunmuştur. 22.12.2014 tarihinde düzenlenen karar duruşmasında, mahkeme heyeti esas hakkındaki mütalaaya uyararak, sanığın üstüne atılı suçun sabit olmadığı gerekçesiyle beraatine karar vermiştir. Karar temyiz aşaması tamamlanmadığından henüz kesinleşmemiştir.

Yüksekova Davası¹²¹

Hakkari Cumhuriyet Başsavcılığı'nca düzenlenen iddianameye göre, çobanlık yapan Nezir Tekçi, 28.4.1995'te Hakkari'nin Yüksekova ilçesine bağlı Yukarı Ölçek mezrasında Gelibolu Piyade Tugayı'na bağlı askerler tarafından gözaltına alınmış, bu tarihten sonra ortadan kaybolmuştur. Olayın ardından birçok resmi kuruma yapılan şikayetler üzerine açılan, ancak etkisiz yürütülen soruşturmalar, kovuşturmayla yer olmadığına dair verilen kararlarla kapatılmıştır. 2010 yılında zorunlu askerlik yaptığı sırada Nezir Tekçi'nin öldürüldüğünü gördüğünü söyleyen Yunus Şahin'in yaptığı tanıklık, soruşturmanın yeniden başlatılmasını sağlamıştır. Tamamlanan soruşturma sonucu, Emekli Albay Ali Osman Akın ile Yarbay Kemal Alkan hakkında "canavarca bir his sevgi ile veya işkence ve tazip ile kasten öldürme" suçlamalarıyla 2011 yılında iddianame¹²² düzenlenerek dava açılmıştır¹²³.

İddianamede oldukça geniş bir yer tutan ifadesinde, Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde

¹²¹ "Nezir Tekçi Davası" olarak da anılmaktadır.

¹²² Hakkari Cumhuriyet Başsavcılığı'nda görev yapmakta olan Cumhuriyet Savcısı Serkan Günhan tarafından 4.5.2011 tarihinde düzenlenen 2011/78 sayılı iddianame.

¹²³ Davayla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak için bkz. <https://www.failibelli.org/dava/nezir-tekci-davasi/>

Ortaköy Gelibolu Piyade Taburu'nda zorunlu askerliğini yaptığı sırada, taburunun 1995 yılının Nisan ayında Yüksekova'ya gönderildiğini beyan eden Yunus Şahin, Nezir Tekçi isimli bir kişinin taburun birinci birliği tarafından yakalandığını söylemiştir. Yunus Şahin'e göre, olay günü Nezir Tekçi, birinci birlikten komutan Ali Osman Akın, ikinci birlikten Teğmen Kemal Alkan ve isimlerini hatırlamadığı rütbeli diğer askerler tarafından, 50 er ile birlikte operasyona götürülmüştür. Dönüş yolunda, Ali Osman Akın, Nezir Tekçi'yi PKK örgüt üyelerinin ve silahlarının nerede bulunduğunu söylememesi halinde öldürmekle tehdit etmiştir. Nezir Tekçi'nin hiçbir şey bilmediğini söylemesi üzerine, Ali Osman Akın Kürtçe konuşan erlerin ellerini kaldırmalarını, elini kaldıran yirmi kadar erin ise, Nezir Tekçi'ye ateş etmelerini istemiştir. Erlerin ateş etmeyi reddetmesi üzerine, Ali Osman Akın'dan aldığı emirle hareket eden Kemal Alkan, Nezir Tekçi'ye ateş etmiştir. Daha sonra erler de Ali Osman Akın'ın emretmesi üzerine Nezir Tekçi'ye ateş etmeye başlamıştır. Kemal Alkan'ın mayın sorumlusundan mayını birleştirmesini istediğini, bir süre sonra mayın patlama sesi duyduğunu söyleyen Yunus Şahin, Nezir Tekçi'nin kıyafetlerinin havada uçtuğunu gördüğünü ve Kemal Alkan'ın, erlere Nezir Tekçi'nin gövdesinden ayrılmış başını saçlarından tutarak gösterdiğini beyan etmiştir.

Hakkari 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde başlayan ve sonrasında güvenlik gerekçesiyle Eskişehir'e nakledilen davayı gören Eskişehir 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından düzenlenen 29.3.2012 tarihli duruşmada, sanıklar ilk ve son kez mahkeme huzuruna çıkmıştır. Sanık Ali Osman Akın, savunmasında hakkındaki tüm iddiaları reddederken, sanık Kemal Alkan ise, söz konusu olayla ilgili hiçbir bilgisi olmadığına dair savunma yapmıştır. 19.12.2014 tarihli duruşmada, davanın esası hakkındaki mütalaasını sunan cumhuriyet savcısı, sanıkların söz konusu suçu işledikleri yolunda mahkumiyetlerine yetecek derecede şüpheden uzak ve kanaat uyandırıcı delil elde edilemediği gerekçesiyle beraatlerine karar verilmesini talep etmiştir. 11.12.2015 tarihinde düzenlenen karar duruşmasında, sanıkların üzerlerine atılan suçun sabit görülmemesi nedeniyle beraatlerine karar verilmiştir. Karar henüz kesinleşmemiştir.

DAVA GÖZLEM BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde, *Hafıza Merkezi* tarafından yürütülen dava izleme faaliyeti kapsamında, kovuşturma süreçleri duruşmalarda hazır bulunan gözlemciler tarafından izlenerek raporlanan davalarla ilgili gözlem bulgularına yer verilmektedir. Gözlemlenen davaların seyrine bakıldığında, sanıkların hesap verebilir kılınmalarını olanaksız hale getiren benzer örüntülerin bulunduğu görülmüştür. Yalnızca ilk derece ceza mahkemesi tarafından karara bağlanmış olan 10 dava¹²⁴ özelinde tespit edilen örüntüler aktarılmıştır. Çalışmanın hazırlandığı tarih itibarıyla ilk derece mahkemesinde derdest olan 2 dava¹²⁵ bakımından, yargılamanın devam ediyor olması nedeniyle genel bir tespit yapabilmek mümkün olmamakla birlikte, karara bağlanan davalarda belirlenen örüntülerin derdest olan bu iki davada da görüldüğü hallerde, bu davalara da atıf yapılmıştır¹²⁶.

Zorla Kaybetme Suçunun

Ceza Kanununda Tanımlanmaması

Zorla kaybetme eylemi, Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme'nin 2'inci maddesinde, "(...) devlet görevlilerinin ya da devletin yetkilendirmesi, desteği veya göz yummasıyla hareket eden kişilerin ya da kişi gruplarının, bir kimseyi gözaltına alma, tutuklama, kaçırma ya da diğer herhangi bir biçimde özgürlükten yoksun bırakması ve bu durumdaki bir kimseyi, özgürlükten yoksun bırakmayı kabul etmenin reddedilmesi veya kaybedilen kişinin akıbetinin ya da nerede olduğunun gizlenmesiyle, hukukun koruması dışına çıkarması," olarak tanımlanmıştır. Farklı uluslararası hukuk belgeleri, uluslararası içtihat ve doktrin bu eylemin tanımı ve unsurları konusunda hemfikirdir¹²⁷.

Gözlemlenen davalara konu olayların büyük bir kısmının meydana gelme şeklinin, zorla kaybetme eyleminin tanımına uyduğunu söylemek mümkündür. Çoğu davada

¹²⁴ Bu davalar; (1) Ankara Davası, (2) Cizre Davası, (3) Görümlü Davası, (4) Derik Davası, (5) Kızıltepe Davası, (6) Lice Davası, (7) Kulp Davası, (8) Altınova (Vartinis) Davası, (9) Kızılağaç Davası ve (10) Yüksekova Davası'dır.

¹²⁵ Bu davalar, birleştirilen JİTEM, Musa Anter, Ayten Öztürk Davası ve Dargeçit Davası'dır.

¹²⁶ Çalışmanın tamamlanmasından sonra, sırasıyla, Altınova (Vartinis) Davası temyiz incelemesinde kısmen bozulmuş, Ankara Davasında verilen karar ise istinaf incelemesinde bozulmuştur. Çalışmanın yayımlandığı tarih itibarıyla bozma kararı sonrasında ilk derece mahkemelerinde henüz bir duruşma açılmadığı için çalışmanın bu kısmında yer alan dava gözlem bulgularında veya diğer bölümlerindeki tespit ve değerlendirmelerde değişiklik yapmayı gerektirecek bir gelişme yaşanmamıştır.

¹²⁷ Birleşmiş Milletler Zorla ya da İrade Dışı Kaybetmeler Hakkında Çalışma Grubu'nun yaptığı tanım için bkz. E/CN.4/1988/19, para. 17.

maktullerin birçoğu, önce alıkonularak işkenceye maruz bırakılmış, ardından infaz edilerek, cesetleri yol kenarlarına, su kuyularına atılmış veya yeri gizlenerek gömülmüş, akabinde yakınlarının akıbetlerini öğrenmesi engellenmiştir¹²⁸. Suç konusu bazı olaylarda ise, maktuller alıkonularak hukukun koruması dışına çıkartılmaksızın, çoğu zaman orada bulunan kişilerin tanıklık edeceği şekilde sokak ortasında, hukuk dışı bir biçimde doğrudan infaz edilmiştir. Bazı davaların maktulleri arasında hem zorla kaybedilen hem de hukuk dışı infaz edilen kişiler bulunmaktadır.

Davalara konu suç tarihlerinde yürürlükte olan 765 sayılı mülga TCK'da zorla kaybetme suçu tanımlanmamıştır. 2004 yılında kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni TCK'da ise, uluslararası suç kavramı ceza hukuku mevzuatına girmiştir. Fakat, yeni TCK'da uluslararası suç başlığı altında sadece soykırım, insanlığa karşı suç, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti suçları düzenlenmiştir. Bunlardan insanlığa karşı suç ise, Roma Statüsü ve örfi hukuktaki çerçevesinden önemli farklılıklar içermektedir. TCK'da zorla kaybetme suçunu karşılayabilecek tek hüküm, kişi hürriyetini tahdit suçudur¹²⁹.

Gözlemlenen davaların iddianamelerine bakıldığında, ağır insan hakları ihlallerinin iki önemli kategorisini oluşturan zorla kaybetme ve hukuk dışı infaz eylemleri için suç isnadının, eski veya yeni TCK hükümlerine sevkle, her durumda kasten öldürme suçundan yapıldığı görülmektedir. Zorla kaybetme eyleminin, kendine özgü nitelikleri göz önünde bulundurulmadan kasten öldürme suçu olarak değerlendirilmesinin, davaların açıldığı ilk aşamada cezasızlık sonucu doğuran veçheleri bulunmaktadır. Gözlemlenen davalar bakımından bunlardan en önemlisi, birçoğunda zorla kaybetmelerden sorumlu tutulan sanıklar hakkındaki suçlamaların ceza zamanaşımı süresinin aşılması nedeniyle düşürülmesi olmuştur.

128 Olayların meydana gelme şekli dikkate alındığında, gözlemlenen davalar arasında, Ankara Davası'nın 11 maktülü (Namık Erdoğan, Recep Kuzucu, Behçet Cantürk, Savaş Buldan, Hacı Karay, Adnan Yıldırım, Yusuf Ekinci, Feyzi Aslan, Salih Aslan, Faik Candan ve Abdulmecit Baskın); Cizre Davası'nın 14 maktülü (Ramazan Elçi, Abdullah Efelti, İbrahim Adak, Mehmet Gürri Özer, İhsan Arslan, Abdurrazak Binzet, İzzet Padir, Abdullah Özdemir, Mustafa Aydın, Süleyman Gasyak, Abdulaziz Gasyak, Ömer Candoruk, Yahya Akman ve Abdulhamit Düdük); Görümlü Davası'nın tüm maktulleri (Halit Özdemir, Hamdo Şimşek, Hükmet Şimşek, İbrahim Akıl, Mehmet Salih Demirhan ve Şemdin Cülaz); Derik Davası'nın 6 maktülü (Mehmet Ereğ, Ramazan Ereğ, Ahmet Ereğ, Piro Ay, Vejdin Avcıl ve Mehmet Faysal Ötün); Kızıltepe Davası'nın 12 maktülü (Zübeyir Birlik, Abdülbaki Birlik, Kemal Birlik, Zeki Alabalık, Menduh Demir, Nurettin Yalçınkaya, Necat (Şemsettin) Yalçınkaya, Mehmen Emin Abak, Mahmut Abak, Hıdır Öztürk, Abdolvahap Ateş, ve Yusuf Tunç); Kulp Davası'nın 11 maktülü (Abdo Yamık, Bahri Şimşek, Behçet Tutuş, Celal Aziz Aydoğdu, Hasan Avar, Mehmet Salih Akdeniz, Mehmet Şah Atala, Mehmet Şerif Avar, Nesrettin Yerlikaya, Ümit Taş ve Turan Demir); Kızılağaç Davası'nın tüm maktulleri (Mahmut Acar, Ali Can Öner, Yakup Tetik ve Mehmet Emin Bingöl); Yüksekova Davası'nın tek maktülü Nezir Tekçi; JİTEM Davası'nın 4 maktülü (Harbi Arman, Abdulkadir Çelikle, Servet Arslan ve Şahabettin Latifeci) ve Ayten Öztürk; Dargeçit Davası'nın tüm maktulleri (Abdurrahman Olcay, Abdurrahman Coşkun, Davut Altınkaynak, Mehmet Emin Aslan, Nedim Akyön, Seyhan Doğan, Süleyman Seyhan ve Bilal Batırır) zorla kaybedilmiştir.

129 Zorla kaybetme suçunun uluslararası mevzuat ve iç hukuk karşılaştırması ve değerlendirmesi için bkz. Yrd. Doç. Dr. Öznur Sevindiren, "Türkiye'nin Cezasızlık Mevzuatı," Hafıza Merkezi, 2016, <https://hakikatadaethafiza.org/kaynak/turkiyenin-cezasizlik-mevzuati/>.

Davaların Suçların İşlendiği Yerden

Başka Bir Yere Nakledilmesi

Gözlemlenen 12 davadan 10'u, genellikle tensip sonrası veya ilk duruşmasından sonra, güvenlik gerekçesiyle açıldığı yerden başka bir şehre nakledilmiştir. Davanın nakline ilişkin verilen kararlar uyarınca, Diyarbakır'da açılan Musa Anter Davası Ankara'ya; özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla Diyarbakır'dan Şırnak'a gönderilen Cizre Davası, buradan Eskişehir'e; Hakkari'de açılan Yüksekova Davası Eskişehir'e; Mardin'de açılan Derik Davası Çorum'a; Muş'ta açılan Altınova (Vartinis) Davası Kırıkkale'ye; Şırnak'ta açılan Görümlü Davası Ankara'ya; Diyarbakır'da açılan Lice Davası önce Eskişehir'e, daha sonra İzmir'e; Diyarbakır'da açılan Kulp Davası Ankara'ya; Mardin'de açılan Kızıltepe Davası Ankara'ya ve Midyat'ta açılan Dargeçit Davası Adıyaman'a nakledilmiştir. Gözlemlenen davalardan sadece ikisinde (Kızılağaç Davası ve Ankara Davası), nakil yönünde karar verilmemiştir.

CMK'nın 19. maddesinde¹³² düzenlenen davanın nakli ve duruşmanın başka yerde yapılmasına ilişkin hüküm uyarınca, yargılamada sanığın kanuni hakim güvencesi ilkesinden *soyutlanarak*, suç işlediği tarihte davaya bakmakla yetkili mahkeme ve hakim huzurunda değil, başka bir yerdeki mahkeme ve hakim huzurunda yargılanacaktır. Kanuni hakim güvencesi ilkesinin soyutlanıyor olması karşısında davanın nakli, çok katı bir şekilde somut gerekliliklere ve kaçınılmaz hukuki ve fiili engellere dayanmalıdır. Aksi durumda hem kanuni hakim güvencesi zedelenecek hem de adalete olan güven sarsılacaktır. CMK'nın 19. maddesinde yer alan "hukuki ve fiili sebepler" ve "kamu güvenliği için tehlikeli olursa" gibi unsurlarla, davanın naklinin somut gerekliliklere, kaçınılmaz hukuki ve fiili engellere dayandırılması amaçlansa da gözlemlenen davalarda CMK'nın 19. maddesinin uygulanma şekli, kanuni hakim güvencesi ilkesinden soyutlamanın katı şartlara bağlanmamış olduğunu göstermektedir.

Gözlemlenen davalarda verilen nakil kararlarının hiçbirinde kanun maddesindeki unsurların varlığını gösteren somut veri sunulmamıştır. Davanın nakledilmesine ilişkin talepleri değerlendiren Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin, nakil kararı verilmesini gerektirecek

132 CMK m. 19- (1) Yetkili hakim veya mahkeme, hukuki veya fiili sebeplerle görevini yerine getiremeyecek halde bulunursa; yüksek görevli mahkeme, davanın başka yerde bulunan aynı derecede bir mahkemeye nakline karar verir. (2) Kovuşturmanın görevli ve yetkili olan mahkemenin bulunduğu yerde yapılması kamu güvenliği için tehlikeli olursa, davanın naklini Adalet Bakanı Yargıtay'dan ister. (3) (Ek: 24/11/2016-6763/21 md.) Mahkeme, fiili sebepler veya güvenlik gerekçesiyle duruşmanın il sınırları içinde başka bir yerde yapılmasına karar verebilir. Bu karara karşı itiraz yolu açıktır.

yasal unsurların somut veriye dayanıp dayanmadığını titizlikle incelediğine dair ciddi kuşku oluşmuştur. Belirtmek gerekir ki, bu sorun, sadece gözlemlenen davalarla sınırlı olmaksızın, güvenlik güçlerinin ve kamu görevlilerinin işledikleri insan hakları ihlalleri nedeniyle yargılandığı davaların genelinde söz konusudur. Bu tür davaların somut veriye dayanmaksızın nakledilmesi, CMK'nın 19. maddesinin kendisinin değil, uygulanma biçiminin cezasızlığa zemin hazırlayan bir nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır.

Nakledilmesine karar verilen davaların büyük kısmında, sanık müdafileri daha ilk duruşmada güvenlik gerekçesine dayanarak nakil talebinde bulunmuştur. Ancak, bu davaların tamamının ilk duruşmaları, tensiple kararlaştırılan gün ve saatte yapılmış olup, duruşma öncesine ve/veya esnasına ve/veya sonrasına ilişkin ciddi, yakın ve kamu güvenliğini tehlikeye düşürecek bir tehdit olduğuna dair hiçbir somut veri bulunmamaktadır. Buna rağmen, yapılan nakil talepleri, her defasında Yargıtay 5. Ceza Dairesi tarafından kabul edilmiştir.

Davaların nakline ilişkin taleplere bakıldığında, bunların ciddi, yakın ve kamu güvenliğini tehlikeye düşürecek hiçbir somut veri içermediği, ihtimale dayalı olarak ileri sürüldüğü görülmektedir. Örneğin, dönemin özel yetkili Diyarbakır 6. Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanan Cizre Davası, 2014 yılında özel yetkili mahkemelerin kaldırılması nedeniyle Şırnak'a gönderilmiş, oradan da güvenlik gerekçesiyle Eskişehir'e nakledilmiştir. Ancak, açıldığı tarihten nakline karar verildiği tarihe kadar geçen yaklaşık 6 yıllık sürede, dava Şırnak ilinden yalnızca 2 saat uzaklıktaki Diyarbakır'da görülmüş ve burada kamu güvenliğini tehlikeye düşürecek hiçbir olay yaşanmamıştır. Benzer bir durum, Musa Anter Davası için de geçerlidir. Özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla dava dosyasının tevdi edildiği Diyarbakır 2. Mahkemesi'nde görülen 10.10.2014 tarihli duruşmada, sanık müdafileri davanın nakledilmesini talep etmiştir. Bu talep üzerine 6.1.2015 tarihinde Yargıtay 5. Dairesi, davanın güvenlik gerekçesiyle Diyarbakır'dan Ankara'ya nakledilmesine karar vermiştir. Ancak, nakil talebinin yapılmasına kadar, 31.7.2013 ila 24.1.2014 tarihleri arasında davanın Diyarbakır'da 4 duruşması görülmüş ve hiçbir güvenlik sorunu yaşanmamıştır.

Lice Davası'nın nakil süreci, nakil kararlarında dayanılan güvenlik gerekçesinin soyutluğuna dair bulguların çarpıcı bir örneğini teşkil etmektedir. Lice Davası'nın dönemin özel yetkili Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen ilk duruşmasında, sanıkların müdafilerinin güvenlik gerekçesiyle davanın naklini talep etmesi sonucu, davanın Eskişehir'e nakledilmesine karar verilmiştir. Ancak, bu kararın verildiği

tarihte Eskişehir'de davaya konu suçları görmekle görevli olan özel yetkili mahkeme bulunmamaktadır. Müşteki/katılan vekillerinin bu duruma itiraz etmesi sonucunda, davanın İzmir'e nakledilmesine karar verilmiştir. Davanın güvenlik gerekçesiyle nakledilmesi talebi sanık tarafınca yapılmasına rağmen, sanıklardan Eşref Hatipoğlu, davanın nakledildiği İzmir'de de yerel seçimlerin yaklaşması gibi soyut dayanaklarla güvenlik sorunu olduğuna dair bir atmosfer yaratarak duruşmalara katılmamıştır¹³³. Üstelik, davanın sanıklarının katılmasının öngörülmediği her duruşmada, mahkeme heyeti tarafından 50 ila 100 arasında değişen sayılarda özel tim polisinin duruşma salonunda hazır edilmesine dair ara karar oluşturulmuştur. Dikkate değer bir husus da Eşref Hatipoğlu'nun ısrarla güvenlik tehlikesinin olduğunu vurguladığı İzmir'de ikamet ediyor olmasıdır.

Nakledilen davaların hangi illere nakledildikleri, nakledilmeyen davaların hangi illerde görüldüğü ve bu iki grupta yer alan davaların görüldüğü tarihler birlikte değerlendirildiğinde ise çelişkiler barındıran dikkat çekici bir durum ortaya çıkmaktadır. Dönemin özel yetkili Van 6. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlayan Kızılağaç Davası, 2014'te özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla Muş'a gönderilmiş ve karara bağlanana kadar bir güvenlik sorunu yaşanmaksızın Muş Ağır Ceza Mahkemesi'nce görülmüştür. Halbuki, özel yetkili mahkemeleri kaldıran yasa değişikliğinden yaklaşık 6 ay önce, 12.12.2013 tarihinde Altınova (Vartinis) Davası, Muş'ta güvenlik sorunu olduğu gerekçesiyle Kırıkkale'ye nakledilmiştir. Ankara Davası Ankara'da devam ederken, sırasıyla 31.10.2013 tarihinde Görümlü Davası, 19.2.2014 tarihinde Kulp Davası, 20.10.2014 tarihinde Kızıltepe Davası, 6.1.2015 tarihinde Musa Anter Davası Ankara'ya nakledilmiştir. Böylece, JİTEM adlı örgüte ilişkin deliller ve suçlamaların yer aldığı bu davalar, aynı kentte görülmelerinin güvenlik sorunu yaratıp yaratmayacağı sorgulanmaksızın Ankara'da görülmüştür. Nitekim, bir güvenlik sorunuyla karşılaşılmadan davalar tamamlanabilmiştir.

Davaların nakledilmesinin doğurduğu bir diğer sorun, nakil kararının ertesinde davayı görmeye başlayan mahkemenin, bir önceki mahkeme tarafından alınan ara kararların akıbetini takip etmemiş olmasıdır. Örneğin, Kulp Davası'nda, nakil kararından sonra davayı gören Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi, nakil kararından önce gören Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 27.12.2013 tarihli duruşmada verdiği ara kararları yok

¹³³ Sanıklardan Eşref Hatipoğlu, İzmir'de görülen ilk iki duruşmaya katılmamıştır. İkinci duruşmada müdafii aracılığıyla sunduğu mazeret dilekçesinde, yaklaşan yerel seçimleri gerekçe göstererek, güvenlik sorunu olduğunu iddia etmiştir. Üçüncü duruşma tarihinden kısa bir süre önce ise, yine hiçbir somut veriye dayanmayan güvenlik gerekçesiyle, belirlenen duruşma gün ve saatinin dışında bir zaman diliminde adliyeye giderek, müşteki/katılan tarafın yokluğunda savunmasını yapmıştır.

saymıştır. Davaya konu olayın gerçekleştiği yerde olduğu için kanuni hakim güvencesi ilkesine tabi olan Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin yok sayılan ara kararları arasında, kaybedilen 11 kişinin gözaltına alındığı askeri operasyonlara ilişkin kayıtların Diyarbakır Valiliği'nden istenmesine ve davanın önemine binaen sanığın zorla getirilmesine ilişkin kararlar bulunmaktadır. Dava, Lice Davası'nda olduğu gibi, sanığın ikamet ettiği kente nakledilmiş olmasına rağmen, Yavuz Ertürk, verilen ara karardan sonra katılması gereken duruşmaya katılmamış, söz konusu operasyon planları ise, hiçbir zaman dosyaya getirilememiştir.

Benzer bir gözlem, Musa Anter Davası'yla JİTEM Davası'nın birleştirilmesi sürecinde verilen nakil kararıyla ilgili de yapılmıştır. 2014'te özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla Musa Anter dava dosyasının tevdi edildiği Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi, davanın JİTEM Davası'yla birleştirilmesine karar vererek, dosyayı Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermiştir. O sırada JİTEM Davası'nı gören Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi de bu birleştirme kararına katılmıştır. Ancak, hemen akabinde, sanıkların müdafileri tarafından yapılan talep üzerine, Musa Anter Davası Ankara'ya nakledilmiştir. Nakil kararından sonra Musa Anter Davası'nı görmeye devam eden Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi ise, her iki dosyanın aralarında hukuki ve fiili bağ olmadığı gerekçesiyle birleştirme talebine olumsuz yanıt vermiştir. Diğer bir ifadeyle, nakil kararının ertesinde dava dosyasını inceleyen mahkeme, kanuni hakim güvencesine tabi olan bir önceki mahkemenin verdiği kararı yok saymıştır.

Davaların bu şekilde ciddi, yakın ve kamu güvenliğini tehlikeye düşürecek hiçbir somut veri içermeksizin ihtimale dayalı olarak yapılan taleplerle nakledilmesi, adalete eşit ve etkin biçimde erişim sağlanmasının önüne geçilmesi sonucunu doğurmaktadır. Davaların nakli, hem müşteki/katılanların ve vekillerinin duruşmaya katılımlarını, hem de olay yerinde yaşayan tanıkların ifadelerine başvurulmasını zora sokmuştur. Bununla birlikte, olayın gerçekleştiği yerde yargılama yapıldığı takdirde mahkeme heyetinin olay yerine dair ilk elden bilgi ve görgüsü olabileceken, davanın nakli bunu imkansız kılmıştır. Mahallinde keşif kurumu bu boşluğu doldurabileceken, örneğin keşif işleminin belirleyici olduğu Lice Davası'nda İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi, katılanların neredeyse her duruşmada sözlü/yazılı olarak sundukları keşif talebini her seferinde reddetmiştir.

Sanıkların Duruşmalarda

Hazır Bulunmaması

Gözlemlenen davalarda, sanıkların zorla kaybetme, hukuk dışı infaz, işkence ve köy yakma gibi ağır insan hakları ihlali teşkil eden eylemler nedeniyle kasten öldürme gibi ciddi bir suçtan yargılanmalarına, bazı davalarda ise yasadışı örgüt kurucusu ve yöneticisi olmakla suçlanmalarına rağmen, sıklıkla duruşmalara katılmadığı görülmüştür.

Sanıkların davaların özellikle ilk duruşmalarına katılmaması yargılama faaliyetinin başlayabilmesini engellemiştir. Bu durumlarda CMK'nın 191. maddesi ve devamındaki maddeler uyarınca sanıklar duruşmada hazır olmadığı için iddianame sanığın huzurunda okunamamış, iddianame okunmadan yargılamanın diğer aşamalarına geçilmeyeceği için de yargılama faaliyeti başlayamamıştır.

Derik Davası'nda, tek sanık Musa Çitil, Mardin 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 11.10.2012 tarihli ilk duruşmaya ve davanın nakledildiği Çorum 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 29.4.2013 tarihli ilk duruşmaya katılmamıştır. Kulp Davası'nın tek sanığı Yavuz Ertürk ise, Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki ilk duruşma ile onun devam eden duruşmasına ve davanın nakledildiği Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen ilk duruşmaya katılmamıştır. Lice Davası'nın sanıklarından Eşref Hatipoğlu ve Tünay Yanardağ, Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan 16.1.2014 tarihli ilk duruşmaya ve davanın nakledildiği İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan ilk iki duruşmaya katılmamıştır. Sanıklardan Eşref Hatipoğlu, üçüncü duruşma öncesinde mahkemeye kendi giderek savunmasını yapmıştır¹³⁴. İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan 7.10.2015 tarihli üçüncü duruşmada, hakkında tutuklanma tedbiri uygulanmayan Tünay Yanardağ'ın yurtdışına çıktığı ve Singapur'da öldüğü anlaşılmıştır. Dolayısıyla Tünay Yanardağ hiçbir şekilde mahkeme huzurunda bulunmamıştır. Dargeçit Davası'nda sanıklardan Mehmet Tire, SEGBİS'le ifadesinin alınması kararına rağmen, ancak hakkında zorla getirilme kararı verilmesi üzerine, ilk defa 5.12.2016 tarihli duruşmaya katılmıştır.

¹³⁴ Eşref Hatipoğlu'nun savunma yaptığı bu ara duruşma katılanlara ve vekillerine haber verilmemiş, dolayısıyla Eşref Hatipoğlu'na soru sorabilme imkanları da olmamıştır. Katılanların ve müdafilerin yokluğunda yapılan bu ara duruşmada Eşref Hatipoğlu'nun savunmasında esnafın dükkanlarının kapalı olduğunu, okulların açılmadığını, devlet dairelerine kimsenin gelmediğini belirttiği görülmektedir. Bu hususların hem soruşturma aşamasında hem de Eşref Hatipoğlu'nun savunmasının alındığı bu ara duruşma öncesinde dinlenen tanık ve müşteki beyanlarıyla çelişmesine rağmen, ara duruşmada bu çelişkinin gerek mahkeme heyeti gerekse savcı tarafından Eşref Hatipoğlu'na hiç sorulmadığı ilgili tutanakta anlaşılmaktadır. Yargılamanın devam eden aşamalarında sanığın savunmasındaki bu çelişkinin hiçbir önemi yokmuş gibi davanıldığı görülmüştür. Eşref Hatipoğlu'nun ara duruşmada savunmasının alınması gibi, Ankara Davası'nın sanıklarından Mehmet Açar da benzer şekilde katılanların ve müdafilerin olmadığı bir ara duruşmada dinlenmiş, sonra da hakkında duruşmalardan vareste tutulma kararı verilmiştir.

Sanıklar, duruşmalara katılmamalarına sağlık durumlarını mazeret göstermekle birlikte, hemen duruşmalar öncesi ağırlıklı olarak askeri hastanelerden alınan sağlık raporlarını sunarak bu gerekçeye dayanılıyor olması şüphe doğurmaktadır. Bu bağlamda, Kulp Davası'nın 6.4.2015 tarihli duruşmasında yaşanan durumun dikkate değer olduğu belirtilmelidir. Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde sabah saat 11.00'da başlayan duruşmaya Yavuz Ertürk'ün katılmamış olmasına, duruşmanın başlangıcında katılan/ müşteki vekilleri itiraz etmiştir. Bu itiraz üzerine, Yavuz Ertürk'ün müdafii "*Müvekkilimiz Ankara'dadır. Ancak rahatsızdır. Ancak biz kendisini doktor kontrolü eşliğinde hazır etmeye çalışacağız*" demiş ve duruşma bu nedenle saat 14.30'a ertelenmiştir. Ertelenen saatte duruşma başladığında, sanık duruşmaya katılmamış ve bu durum duruşma tutanağına, "*Sanığın Ankara Merkez Komutanlığı tabipliğince muayene edildiği ve şikayetlerinin devam etmesi üzerine Gata Acil Servisine Ambulans ile nakledildiğinin bildirildiği görülmekle okundu dosyasına konuldu*" şeklinde geçmiştir. Bununla birlikte, müşteki/katılan vekilleri, Ertürk'ün adliyeye geldiğini gördüklerini, ancak kendisinin daha sonra adliyeden ayrıldığını beyan etmiştir¹³⁵.

Bazı davalarda ise, mahkemeler tarafından sanıkların duruşmalara katılmaktan varestede tutulmalarına karar verilmiştir. Yüksekova Davası'nda, Eskişehir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 29.3.2012 tarihli duruşmada, davanın sanıkları olan Ali Osman Akın ve Kemal Alkan'ın savunmalarını yapmış olmaları üzerine, sanıkların talepleri doğrultusunda duruşmalardan varestede tutulmalarına karar verilmiştir. Benzer şekilde Kızıltepe Davası'nda, 24.6.2016 tarihli duruşmada, tüm sanıkların savunmalarının tamamlanması üzerine sanıkların duruşmalardan varestede tutulmasına karar verilmiştir. Dargeçit Davası'nda, ilk duruşmaya katılan davanın sanıklarından Hurşit İmren'in sağlık ve yaş durumu nedeniyle duruşmalardan varestede tutulmasına karar verilmiştir. Kızılağaç Davası'nda ise, sanık Naim Kurt'un daha ilk duruşmada varestede tutulmasına karar verilmiştir. Ankara Davası'nda, özel yetkili mahkemelerin kaldırılması sonrasında Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlayan davanın ikinci duruşmasında, davanın tek tutuklu sanığı olan Ayhan Çarkın tahliye edilmiş ve tüm sanıkların duruşmalardan varestede tutulmasına karar verilmiştir. Sanıklardan Mehmet Ağar hakkındaki varestede tutulma kararı daha sonra kaldırılmış olsa da Mehmet Ağar bir sonraki duruşmaya SEGBİS aracılığıyla katılmış olup, devamındaki duruşmalara ise sanıklar genel olarak katılmamışlardır.

Duruşmalarda hazır bulunmaktan varestede tutulma, CMK'nın 196. maddesinde tanınmış bir imkandır. Ancak incelenen davalarda, sanıklar hakkında varestede tutulma kararı verildikten

135 Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesinin 2014/139 esas sayılı dosyasının 6.4.2015 tarihli duruşma tutanağı.

sonra duruşmalar görülmeye devam etmiş ve davanın esasını aydınlatmak ve maddi gerçeği ortaya çıkarmak bakımından önemli olabilecek delil ve iddialar gündeme gelmesine rağmen, sanıklar haklarındaki varestede tutulma kararı uyarınca duruşmalarda hazır bulunmadığından, bu iddia ve delillerle ilgili olarak kendilerine soru sormak mümkün olmamıştır. Davaların nakledilmesinde olduğu gibi, cezasızlığa yol açan bu durum, yalnızca çalışma kapsamında incelenen davalarda değil, aynı zamanda kamu görevlileri ve güvenlik güçleri aleyhine açılan diğer davalarda da gözlenmektedir.

Davalar Arasında İrtibat Kurulmaması

Yukarıda da işaret edildiği gibi, incelenen davalar açıldıkları dönemdeki siyasi iklim itibarıyla 1990'lı yıllardaki ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili hakikatin ortaya çıkartılmasında, geçmişle hesaplaşılmasında ve hesap verebilirliğin sağlanmasında önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Ancak, kesişen zaman dilimlerinde hazırlanan farklı iddianamelerdeki zorla kaybetme ve hukuk dışı infaz vakaları birbirinden bağımsız olarak değerlendirilerek, aynı tarihlerde aynı bölgede gerçekleşen vakalar arasında irtibat kurmaktan imtina edilmiştir. Bu durum, sadece sanıklar arasındaki bağlantının yok sayılmasına neden olmakla kalmamış, aynı zamanda suçların işlenmesine zemin hazırlayan devlet politikasının ortaya çıkarılmasını da imkansız kılmıştır.

Bazı sanıklar, benzer suçlarla ilgili birden fazla dava kapsamında yargılansa dahi, davalar arasında irtibat kurulmasına yönelik mahkemeler tarafından hiçbir adım atılmamıştır. Örneğin, Eşref Hatipoğlu gerek Lice Davası'nın gerekse de Kızıltepe Davası'nın sanıkları arasında olmasına rağmen, ilk derece ceza mahkemeleri bu davalar arasında bir ilişki kurmamıştır. Birbirine yakın tarihlerde ve yerlerde işlenen suçlarla ilgili aynı savcılık tarafından birbirine yakın tarihlerde düzenlenen iddianamelerin dahi gelişmeler barındırdığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Kızıltepe Cumhuriyet Başsavcılığı'nın yalnızca iki yıl arayla, sırasıyla 2012 ve 2014 yıllarında düzenlediği Derik ve Kızıltepe davalarına ait iddianamelerde yer alan suçların işleniş biçimlerindeki göze çarpan benzerliklere rağmen, ilk iddianamede örgütlü suç araştırması yapılmazken, ikinci iddianamede JİTEM adlı oluşuma dair detaylı anlatımlara yer verilmiştir.

Davaların irtibatlandırılması konusunda atılan tek adımın, davaları birleştirmek olduğu söylenebilir. Ancak, birleştirme konusundaki kararların, davalar ilerledikten sonra gecikmeli olarak verilmesi, davalar arasında ilişki kurmaktan çok, yargılamaların

uzamasına neden olmuştur. Nihayetinde ayrı ayrı görülen Kızıltepe ve Dargeçit davalarının birleştirilmesine yönelik yürütülen süreç, bu durumun bir örneğidir. Kızıltepe davasının soruşturma evresinde, Kızıltepe'nin Kırkkuyu köyü Aysun (Tilzerin) mezrasındaki su kuyularında bulunan kemiklerin bazılarının Abdurrahman Olcay ve Abdurrahman Coşkun'a ait olduğu Adli Tıp Kurumu'nca tespit edilmiştir. Ancak bu kişiler maktul olarak Dargeçit Davası'na dahil edilmiştir. Dargeçit Davası'nın 13.3.2017 tarihli duruşmasında Adıyaman 1. Ağır Ceza Mahkemesi, aralarında hukuki ve fiili bağlantı olduğu gerekçesiyle davanın Kızıltepe Davası'yla birleştirilmesine karar vermiştir. Ancak Kızıltepe Davası'nı gören Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi, bu kararı onaylamamıştır. Bunun üzerine dosya iki mahkeme arasındaki uyuşmazlığın çözülmesi için Yargıtay'a gönderilmiş ve Yargıtay 5. Ceza Dairesi birleştirme kararını yerinde bulmayarak, Dargeçit Davası'na bakmakla yetkili mahkemenin Adıyaman 1. Ağır Ceza Mahkemesi olduğuna kesin olarak karar vermiştir.

Çalışma kapsamındaki davalar arasında yalnızca JİTEM Davası, önce 2016 yılında Musa Anter davasıyla, daha sonra 2019 yılında Ayten Öztürk Davası'yla birleştirilerek, üç ayrı dava tek bir dava kapsamında görülmeye başlanmıştır. Ancak, davaların birleştirilmesi, yargılamaların geldiği aşama itibariyle, davalar arasında irtibat kurulmasını sağlamaktan çok, davaların yürütülmesinin zorlaştırılmasına dönüştürülmüştür. Oldukça karmaşık bir şekilde gerçekleşen¹³⁶ Musa Anter Davası ile JİTEM Davası'nın birleştirilmesi işleminden sonra, JİTEM'in varlığı ve faaliyetleri konusundaki tartışmalar sönümlenmiş, JİTEM yapılanması içerisinde PKK örgüt itirafçılarının ve korucularının bulunup bulunmadığı, eğer bulunuyorsa JİTEM'in bu kişileri kullanıp kullanmadığı tartışmasından ibaret hale gelmiştir. Musa Anter cinayeti dahil, ağır insan hakları ihlallerini mümkün kılan yapılmayı aydınlatma amacı, davanın geri planında kalmıştır. Ayten Öztürk Davası ise, henüz hiç duruşması görülmeden, tarafların itirazlarına rağmen, bu davalar kapsamına dahil edilmiştir. Uzun bir soruşturma sürecinden sonra 2019 gibi yakın bir tarihte açılabilmiş olan dava, açılır açılmaz dosya kapsamı hayli yüklü olan davalarla birleştirilmiştir.

136 Musa Anter Davası'nın görülmeye başladığı Diyarbakır 7. Ağır Ceza Mahkemesi, JİTEM Davası'nın görüldüğü Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi'ne, davaların birleştirilmesine ilişkin müzekkere göndermiştir. 2014 yılında özel yetkili mahkemelerin kaldırılmasıyla, Musa Anter Davası Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi'ne, JİTEM Davası ise Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiştir. Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi, davaların birleştirilmesi yönündeki talebi, Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne ilemiştir. Ancak, bunun hemen sonrasında Musa Anter Davası Ankara'ya nakledilmiş ve davanın görülmeye başlandığı Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi, aralarında hukuki ve fiili bağ bulunmadığı gerekçesiyle birleştirme talebine olumsuz yanıt vermiştir. JİTEM Davası'nın görüldüğü Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi, bu esnada birleştirme talebini kabul ettiği için davadan el çekmiştir. Nihayetinde, JİTEM Davası, Yargıtay 5. Ceza Dairesi'nin her iki davanın birlikte yürütülmesinde bulunan kamu yararı gerekçesiyle birleştirilmesine dair verdiği 29.1.2016 tarihli kararla birleştirilmiştir.

Davalar arasında irtibat kurulmadığı gibi, müşteki/katılan vekillerinin duruşmalarda olayların arka planına dair açıklama yapması durumunda, sıklıkla beyanları kesilmiş ve arka plana dair açıklamaların söz konusu dava ile ilgili olmadığı söylenmiştir. Örneğin, Kulp Davası'nın Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 19.9.2018 tarihli karar duruşmasında, katılan müdafileri esasa dair beyanda bulunurken beyanları sıklıkla kesilmiş ve mahkeme müdafiler sırayla beyanlarını sunarken duruşmayı durdurarak "CMK'nın 225. maddesinde hükmün konusunun iddianamede unsurları olduğu belirtilerek iddianamede unsurları gösterilen suçlara ve fiillere ilişkin olarak beyanda bulunması hususu mahkeme heyetince oybirliği ile hatırlatıldı" şeklinde karar oluşturmuştur¹³⁷.

Kovuşturmaların Derinleştirilmemesi

Davalara ait iddianamelerde iddia konusu suçlara ilişkin ciddi deliller bulunsa da hatta kimi iddianamelerde suçların işlenebilmesini mümkün kılmış olabilecek olan JİTEM adlı örgüt yapılanmasına dair detaylı anlatımlar yer alsa da, yürütülen kovuşturmanın bu yönde ileri sürülen iddiaları aydınlatacak ve maddi gerçeği açığa çıkaracak biçimde derinleştirilmediği görülmüştür. Bu sorun, çoğu davada, müşteki/katılan vekillerinin taleplerinin neredeyse tümünün mahkemeler tarafından reddedilmesinden kaynaklanmıştır. Bazı davalarda ise, mahkemelerin uzun süre boyunca davanın esasına ilişkin olmayan konulara kilitlenmesi, bu soruna yol açmıştır.

JİTEM Davası'nda, sanıklardan Abdülkadir Aygan'ın İsveç'te siyasi mülteci olarak yaşaması nedeniyle ortaya çıkan ve halen çözülemeyen ifadesinin alınamaması sorunu, uzun süredir davayı gören mahkeme heyetlerini meşgul etmektedir. Müşteki/katılan vekilleri, ilk duruşmalarda Abdülkadir Aygan'ın naip hakim tayin edilerek dinlenmesini talep etmiş, ancak Ankara 6. Ağır Ceza Mahkemesi Abdülkadir Aygan'ın SEGBİS ile duruşmada hazır bulunarak savunmasının alınması gerektiğini belirterek bu talebi reddetmiştir. Abdülkadir Aygan'ın savunmasının alınması için Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne müracaat edilmesine karar verilmişse de ilgili evrakın usulüne uygun hazırlanamamış olması, uzun süre talebe cevap gelmemesi, İsveç hukukundaki usul kuralları gibi nedenlerle, Abdülkadir Aygan'ın istinabe usulüne uygun ifadesinin alınması daha mümkün olamamıştır.

¹³⁷ Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2014/139 esas sayılı dosyasının 19.9.2018 tarihli tutanağı.

Kızıltepe Davası'nda, Kızıltepe'ye bağlı Katarlı köyünde açılan su kuyusunda bulunan kemiklerin davanın maktullerinden Nurettin Yalçınkaya'ya ait olduğunun Adli Tıp Kurumu raporuyla tespit edilmesine ve kimlik tespitinin ardından savcılıkça düzenlenen defin ruhsatıyla Yalçınkaya'nın İstanbul'da defnedilmiş olmasına rağmen, sanık tarafınca Yalçınkaya'nın yaşadığı ve 2010 yılında eşinden boşandığı iddia edilerek, boşanmaya ilişkin Pendik Aile Mahkemesi kararının bulunduğu ileri sürülmüştür. Müşteki/katılan vekillerince Yalçınkaya'nın nüfus kayıtlarında sağ görölmesinin, o dönem görevini sürdüren özel yetkili Diyarbakır mahkemesine bağlı savcılık ile Kızıltepe savcılığı arasında yaşanmış olabilecek bir iletişimsizlikten kaynaklandığı ve açık ölümünün Nüfus Müdürlüğü'ne bildirilmesinin atlandığı belirtilmiştir. Ancak, bu iddiaların gündeme getirilmesinin ardından Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesi'ni en çok meşgul eden konu, maktul Yalçınkaya'nın yaşayıp yaşamadığı sorusu olmuştur. Mahkeme, söz konusu boşanma evraklarına ulaşmaya çalışmak gibi, uzunca bir süre boyunca yalnızca bu iddiaya ilişkin işlemler yürütmüştür.

Lice Davası'nda, mağdur ve tanıkların duruşmalar sırasında olay günlerine ait mermi izlerinin bina ve evlerde görülebileceğini beyan etmiş olması karşısında, davanın esasının aydınlatılması bağlamında belirleyici bir nitelik kazanan olay yerinde keşif konusunda katılanların ve müdafilerinin neredeyse her duruşmada sözlü/yazılı olarak sundukları talepleri, İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından her seferinde reddedilmiştir. Keşif taleplerinin, "suç tarihinin 22.10.1993 olup, aradan geçen zaman nazara alınarak, dosya kapsamı itibariyle keşiften beklenen yararın sağlanamayacağı," gerekçesiyle reddedildiğı 23.6.2016 tarihli duruşmadan sonra, tekrar talep edildiğı her durumda mahkeme aynı gerekçeye dayanarak talebi reddetmeye devam etmiştir.

Müştekilerin/katılanların taleplerinden en fazla kabul edileninin, tanık dinlenmesi yönündeki talepleri olduğı gözlemlenmektedir. Ancak, tanıkların üst rütbeli güvenlik personeli veya siyasetçi ya da olayı aydınlatacak kilit kişiler olması durumunda, bu taleplerin de reddedildiğı görülmüştür. Lice Davası'nda İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi, genel olarak katılanları, katıldıkları her duruşmada dinlemiş, Lice sakini olan veya olay tarihlerinde Lice'de olan tanıkların dinlenmesi taleplerini kabul etmiş, fakat tanıklıkları bakımından önem taşıyan, olayların ardından bölgede bulunan gazeteciler Tayfun Talipoğlu ve Mithat Bereket ve olaylar üzerine Lice'ye giden ancak ilçeye girmesine izin verilmeyen dönemin Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal gibi isimler söz konusu olduğunda, bu kişilerin dinlenmesi, yargılamaya katkı sağlamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Ankara Davası'nda, müşteki/katılan vekilleri tarafından davaya konu olaylar sırasında Başbakan olan Tansu Çiller ve eşi Özer Uçuran'ın tanık olarak dinlenmeleri talep edilmiş ve bu talep mahkemece kabul edilmiştir. Ancak, Çiller ve Uçuran, Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen 5.5.2017 tarihli duruşmada, kendilerine dair tanıklık talebinin "abesle iştigal" olduğunu, katılan avukatlarının yazılı sorularına yazılı olarak yanıt verebileceklerini belirten dilekçelerini avukatları aracılığıyla mahkemeye sunmuştur. Savcının mahkeme huzurunda dinlenmeleri gerektiği yönünde görüş bildirmesi üzerine, SEGBİS aracılığıyla dinlenmeleri için İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'ne müzekkere yazılmasına karar verilmiştir. Tansu Çiller ve eşi, bu ara karara rağmen, 15.9.2017 tarihli duruşmaya mazeret bildirerek katılmamıştır. Aynı duruşmada, mahkeme bu kişilerin dinlenmesine gerek olmadığına karar vermiş ve yargılama boyunca ifadelerine hiçbir zaman başvurulamamıştır.

Tanık dinletmenin mümkün olduğu davalarda ise, tanıkların beyanlarında işaret ettiği hususlar ağırlıklı olarak araştırılmamıştır. Yargılamalar sırasında, özellikle genelkurmay, jandarma ve emniyet birimlerinden mahkemenin talep ettiği belge ve bilgilerin mahkemelere eksik veya hiç sunulmaması karşısında mahkemeler, tanıkların beyanlarının işaret ettiği hususları derinleştirmek yerine, tanık beyanlarına şüpheyle yaklaşmış, sanık beyanlarının ise doğruluğunu test etmek adına bir işlem yapmamıştır.

Derik Davası'nda, iki görgü tanığı tarafından köylülerin ve mağdurların beyanlarını doğrular nitelikte beyanlarda bulunmuş, 200-300 kadar askerin maktullere işkence yapıldığını gördüğü ifade edilmiştir. Ancak, müşteki/katılan vekilleri, o dönem taburda görev yapan askerlerin tespit edilerek dinlenmesini talep etmesine rağmen, Çorum 2. Ağır Ceza Mahkemesi bu talepleri reddetmiştir. Yine tanıklardan Yusuf Özdemir'in "*Yakup Astsubay, Davut Astsubay, İbrahim diye biri, Şaban diye Rizeli bir asker vardı. Samsunlu Süleyman Çavuş vardı. Köylülere ateş ettiler. Kimileri de havaya sıktı, tam bilmiyorum*" şeklindeki beyanına rağmen Davut, İbrahim, Şaban, Süleyman isimli askerler araştırılmamıştır.

Lice Davası'nda, mağdur sayısının yüksekliğinin yanı sıra, o tarihte ilçede bulunan ilçe sakinlerinin de olayların tanığı olduğu dikkate alındığında, çok sayıda mağdur ve tanık dinlenmiştir. Dinlenen tanıklardan biri olan Yahya Demirel, İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 1.4.2015 tarihli duruşmasında, Lice'de askeri operasyonun başlatılmasına neden olan polis aracının taranması olayına ilişkin görgü tanıklığını aktarmış ve ayrıca o tarihte telefon idaresinde çalıştığı için, operasyonun başlaması üzerine Jandarma Komutanı Şahap Yaralı'nın yanına gelerek, silah zoruyla ilçenin

telefon bağlantısını kestirdiğini anlatmıştır. Olay tarihinde Belediye Başkan Vekili olan Ebedi Delidere de dinlendiği 17.3.2016 tarihli duruşmada, telefon hatlarının kesildiğini, makam odasında masa altına sığındığını beyan etmiştir. Her ne kadar Demirel ve Delidere'nin beyanları örtüşse de mahkeme bu konu hakkında bir araştırma yapmamıştır.

Lice Davası'nda dinlenen tüm mağdurlar (ilçe sakini olan kişiler ve ayrıca olay tarihinde ilçede zorunlu görevlerini yerine getiren öğretmenler) ile tanıklar, helikopterlerden evlere ve insanlara ateş edildiğini beyan etmelerine rağmen, helikopter kayıtları dosyaya hiçbir aşamada girememiştir. Müşteki/katılan vekillerinin, operasyonun yönetilmesine, ağır silahların kullanımına ve askerlerin keyfi olarak hareket etmiş olduğuna dair her türlü bilgi ve belge taleplerini içeren detaylı tevsii tahkikat talepleri, 'yargılamanın geldiği aşama göz önünde bulundurularak dosyaya yenilik katmayacağı' gerekçesiyle reddedilmiştir.

Lice Davası'na konu operasyonlar sırasında ölenlerden biri de dönemin Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın'dır. Buna ilişkin olarak sanıklardan Eşref Hatipoğlu'nun çapraz sorgusunun yapıldığı duruşmada, önemli bir husus ortaya çıkmış olmasına rağmen, mahkemenin bu hususun araştırılmasında da pasif kaldığı gözlemlenmiştir. Olaylardan sonra program yapmak üzere davet edilen (dolayısıyla olaylardan sonra Lice'ye tek girebilen) basın mensubu olan Ertürk Yöntem'in hazırladığı programda Hatipoğlu, Bahtiyar Aydın'ın öldürüldüğü yeri, mermi izini, silahı, hatta mermi çekirdeğini göstermiştir. Ancak, çapraz sorguda sorulan bir soru üzerine, Hatipoğlu'nun gösterdiği mermi çekirdeğini emanete hiç teslim etmediği, bu nedenle merminin balistik incelemesinin de yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine dosyada mevcut olmayan, ama programda gösterilen silah ve mermi çekirdeğinin, gerçekten olay anında kullanılıp kullanılmadığı, eğer kullanıldıysa nerede olduğu, kaybolduysa da kimlerin kaybettiği hiç araştırılmamıştır.

Mahkemeler ile diğer kamu kurumları arasında yapılan yazışmaların yanıtsız kaldığı veya kabul edilen taleplerin yerine getirilmesinin uzun süreler boyunca mümkün olmadığı durumlarda, mahkemelerin buna karşı beklemek veya ara karardan vazgeçmek yolunu tercih ettiği, yasalarda mevcut mekanizmaları işletmediği görülmektedir. Bolu 2. Komando Tugay Komutanlığı'nın arşivin deprem nedeniyle su baskını sonucu zarar gördüğüne dair yazısının gerçeği yansıtmadığının Bolu Afet Müdürlüğü'nün yazısıyla anlaşıldığı Kulp Davası'nda, Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi Genelkurmay Başkanlığı'ndan da aynı cevabı almıştır. Ancak, Bolu 2. Komando Tugay

Komutanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na bu bilginin gerçeği yansıtmadığını bildirmemiş, talebini tekrar etmemiştir. Mahkemenin hareketsiz kalması sonucunda, dava konusu operasyona katılan Bolu Tugay Komutanlığı'nın personel listesi dosyaya girememiştir.

Sanıklara isnat edilen suçlar, doğaları gereği, sadece tek bir kişi tarafından işlenmesi mümkün olmayan niteliktedir. Ancak, yargılamalarda bu durum dikkate alınmamış, davalar tek sanıklı görülmüş ve suçların işlenmesini mümkün kılan örgüt yapısı veya emir komuta zincirine dair herhangi bir tahkikat yürütülmemiştir. Emir komuta zincirinde yer alan üst rütbeliler çoğu durumda sadece tanık olarak dinlenmiş, ifadelerinde operasyon kararını verdiklerini, operasyonları yönettiklerini belirtse de bu durum davalara sanık olarak dahil edilmeleriyle sonuçlanmamıştır. Kulp Davası'nda, iddia konusu suç tarihinde Jandarma Asayiş Kolordu Komutanı olan Hasan Kundakçı, tanık sıfatıyla dinlendiği Ankara 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 7.3.2016 tarihli duruşmasında, müşteki/katılan vekilinin, "*Ekim 1993 yılında Alaca köyü ve Şenyayla bölgesinde icra edilen operasyon emrini, sizin başında bulunduğunuz Asayiş Komutanı mı verdi?*" şeklindeki sorusunu, "*Evet, o bölgeye operasyon için Asayiş Komutanı olarak biz verdik,*" diye yanıtlamıştır. Ayrıca, müşteki/katılan vekilleri tarafından dosyaya Hasan Kundakçı'nın yazdığı "Güneydoğu'da Unutulmayanlar" isimli kitap delil olarak sunulmuştur. 1993 yılından itibaren yapılan operasyonlara dair detaylı açıklamaların yer aldığı bu kitapta, davaya konu olayın meydana geldiği Şenyayla bölgesinde yapılan operasyonlar özelinde açıklamalar da bulunmaktadır. Ancak ne kitabı ne de tanık ifadesi, Hasan Kundakçı hakkında herhangi bir suçlama yapılmasını sağlamıştır.

Kamu Kurumlarının Tutumu

Gözlemlenen davalarda, haklarında ağır insan hakları ihlalleri ve/veya örgütlü suç işlediklerine dair suçlamalar bulunan sanıklardan bazılarının, yargılama sürecinde kamu görevini sürdürdüğü ve herhangi bir disiplin soruşturmasına tabi tutulmadığı görülmüştür. Cizre Davası'nda, sanıklardan Cemal Temizöz, tutuklu olmasına rağmen görevinden el çektilmemiş, 2010 yılında Yüksek Askeri Şura (YAŞ) tarafından emekliye sevk edilmiştir. Yüksekova Davası'nda yargılanırken muvazzaf olan sanık Kemal Alkan, yargılama sırasında görevine devam etmiştir. Derik Davası'nın tek sanığı Musa Çitil ise, yargılama sürecinde Tuğgeneral rütbesiyle Ankara Jandarma Bölge Komutanı olarak görevini sürdürmüş, hakkındaki beraat kararının kesinleşmesinin ardından, iki kez terfi ettirilmiştir. İlkinde, beraat kararının kesinleşmesinden yalnızca 6 gün sonra,

Ağustos 2015 tarihinde gerçekleşen YAŞ toplantısında verilen kararlarla Tümgeneralliğe yükseltılarak Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanlığına atanmış, ikinci terfiinde ise, Jandarma Genel Komutan Yardımcılığına getirilmiştir.

Yargılamalarda mahkemelerin iddia konusu suçların işlendiği güvenlik operasyonu planları, bu operasyonlarda görevli personel listesi ve davaların esasına ilişkin diğer bilgi ve belge talepleriyle ilgili kamu kurumlarına yazdıkları müzekkerelerden bir sonuç alınmadığı gözlemlenmiştir. GKB, Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü gibi bilgi ve belge kayıtlarını tutmak ve bunları saklamakla yükümlü resmi kurumların, müzekkereleri genellikle geç veya eksik belge göndererek yanıtladığı ya da hiç yanıtlamadığı, bazen de mahkemelere gerçeğe aykırı cevaplar verdiği görülmüştür. Kimi zaman, yargılamalarda yeni delillerin ortaya çıkmasıyla konu meclise taşınmış, ancak ne soru önergelerine yanıt verilmiş ne de araştırma raporlarının mahkemeye getirilmesi mümkün olmuştur. Dava konusu suçların incelendiği meclis araştırma raporları dahi dosya kapsamına dahil edilememiş, edildiği durumlarda ise, önemli bölümleri devlet sırrı gerekçesiyle gizlenmiştir.

Örneğin, Kulp Davası'nda, zorla kaybedilen 11 maktulün kemiklerinin 5.11.2004 tarihinde en son görüldükleri yere yakın bir yerde yakınları tarafından bulunması üzerine, İstanbul Milletvekili Emin Şirin konuyla ilgili bir soru önergesi vermiştir. GKB ve Milli Savunma Bakanlığı tarafından bu önergeye cevaben gönderilen yazılarda, bu iddiaların AİHM kanalıyla tazminat almak, terör örgütü ve yandaşlarına siyasi destek sağlamak amacıyla yapıldığı belirtilmiştir. Adalet Bakanlığı ise, terör örgütü ve bir kısım derneklerin güvenlik güçlerini sorumlu tutmak gayesinde olduklarını belirtmiştir. Ankara Davası'nda ise, sanıklardan Mehmet Ağar için İçişleri Bakanlığı'ndan istenen bilgi talebine, "bilgi-belge yoktur" şeklinde cevap verilmiş, Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın Susurluk Raporu'nun aslı veya onaylı örneği ya da ekleri, mahkemenin defalarca talep etmesine rağmen gönderilmemiştir.

Altınova (Vartinis) Davası'nda, GKB'na, Muş Valiliği'ne, İçişleri Bakanlığı'na, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne, Jandarma Genel Komutanlığı'na, Hasköy Jandarma Komutanlığı'na yazılan müzekkerelerle, olay günü operasyon kararı alınıp alınmadığı, alındıysa operasyona katılanların isim listesi ve buna ilişkin tüm belgelerin ve herhangi bir kamera kaydı var ise görüntü kayıtlarının gönderilmesi istenmiştir. Gelen yanıtlarda, konuyla ilgili bilgi, belge ve görüntü kayıtlarına rastlanılmadığı belirtilmiştir. Kayıtlar arşiv süresinin geçmesi nedeniyle imha edilmiş ise buna dair tutanağın istenmesi talebine herhangi bir kayıt bulunmadığı şeklinde cevaplar verilmiştir.

Kulp Davası'nın soruşturma evresinde, savcılık makamınca maktullerin gözaltına alındığının ileri sürüldüğü askeri operasyona katılan personelin listesinin, operasyonu yürüttüğü belirtilen Bolu 2. Tugay Komutanlığı'ndan istenmesi üzerine, arşivin 1997 depreminde yaşanan su baskını sonucu zarar gördüğü bildirilmiştir. Savcılığın konuyu ilettiği Bolu Afet Müdürlüğü ise, bu yönde herhangi bir bilgi ve belge olmadığını belirtmiştir. Arşivin depremde zarar gördüğünün gerçeği yansıtmadığının bu şekilde ortaya çıkmasına rağmen, kovuşturma evresinde mahkemece aynı konuyla ilgili yazılan müzekkereye, Bolu 2. Komando Tugay Komutanlığı tarafından aynı yanıt tekrar verilmiştir. Konunun yöneltildiği ilgili kurumlardan GKB ve Milli Savunma Bakanlığı da, arşivlerinde operasyon planlarına ilişkin bilgi ve belgeye rastlanılmadığını söylemiştir. Kamu kurumlarından hakkında bilgi elde edilemeyen operasyonda kayıtlı bir şekilde gözaltına alınan tek maktul, Ümit Taş'tır. Ancak, mahkemece Taş'a ait gözaltı tutanağında imzası olanların kimlik bilgilerinin talep edildiği Kulp İlçe ve Diyarbakır İl Emniyet Müdürlükleri, böyle bir belgenin mevcut olmadığını belirtmiştir.

Duruşma Savcısının Konumu

Gözlemlenen davalarda, savcıların çoğu durumda pasif bir konumda kaldığını söylemek mümkündür. Bunun aksinin söylenebildiği, mahallinde keşif işleminin davanın esasının aydınlatılması bakımından belirleyici olduğu Altınova (Vartinis) Davası'nda, Kırıkkale Ağır Ceza Mahkemesi müşteki/katılan vekillerinin bu yöndeki talebini önce reddetmiş, sonrasında ise kabul ederek, Muş Ağır Ceza Mahkemesi'ne konuyla ilgili talimat yazmıştır. Muş Ağır Ceza Mahkemesi ise, Kobane olayları nedeniyle hakim ve savcıların can güvenliğinin olmadığını ve bu nedenle keşif yapılamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine, Kırıkkale Ağır Ceza Mahkemesi, keşif yapılmasının davaya bir yenilik getirmeyeceği, yargılamaların en az giderle ve makul sürede bitirilmesi gerektiğinden keşif yapılması ara kararından vazgeçmiştir. Ancak 2.3.2015 tarihli bir sonraki duruşmada, duruşma savcısı güvenlik tehlikesinin ortadan kalktığını belirterek keşif yapılması yönünde görüş bildirmiş, mahkeme heyeti de bir üyenin muhalefetiyle 'keşif yapılması ara kararından vazgeçilmesi ara kararından' vazgeçmiştir. Böylelikle, duruşma savcısının da etkisiyle, olayın meydana geldiği 1993 yılından ancak 22 yıl sonra mahallinde keşif yapılabilmiştir.

Duruşma savcılarının, başta sanıkların tutuklu yargılanmasına ilişkin talepleri olmak üzere, müşteki/katılan tarafın talepleri konusundaki eğiliminin, bunların reddi yönünde mütalaa vermek olduğu görülmektedir. Gözlemlenen davaların esasına ilişkin savcılar

tarafından verilen mütalaaların ortak noktalarından biri, dinlenen tanıkların beyanlarının mahkumiyet için yeterli olmadığından baştan kabul edilmiş olmasıdır. Bununla birlikte, duruşmalarda savcıların tanıklara olayları aydınlayabilecek hususlarda soru sormaması, tanık beyanlarının işaret ettiği hususlar bakımından da hiçbir talepte bulunmaması dikkat çekmektedir.

Duruşma savcıları tarafından sanıklar hakkında mahkumiyet talep edildiği yalnızca 2 dava bulunmaktadır: Altınova (Vartinis) Davası ve Cizre Davası. Altınova (Vartinis) Davası'nda, esas hakkındaki mütalaa üç defa değiştirilmiş olsa da her üç mütalaa daha az ceza gerektiren suçlardan olsa da sanıklar hakkında mahkumiyet talep edilmiştir¹³⁸. Yine davanın esası hakkındaki mütalaanın değiştirilmiş olduğu Cizre Davası'nda ise, ilk mütalaada bazı sanıkların cezalandırılması talep edilirken, ikinci mütalaada bundan vazgeçilerek tüm sanıkların beraatine karar verilmesi istenmiştir. Nihayetinde, her iki davada da mahkeme heyetleri üzerlerine atılı suçları işlediklerini gösterir nitelikte yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir.

Dava Konusu Olaylarla İlgili

AİHM Kararlarının Tartışılmaması

Gözlemlenen davaların 8'ine konu olan olaylarla ilgili, mağdurlar o sırada soruşturma süreçlerinin sürüncemede bırakılmış olması nedeniyle AİHM'e başvurmuştur. 8 dava kapsamında yapılan toplam 11 başvurunun tamamında, başta yaşam hakkı olmak üzere, AİHS hükümlerinin ihlal edildiğine karar verilmiştir. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, bu başvuruların hepsinde etkili bir soruşturma yürütülmediği için yaşam hakkının usuli yönünün ihlal edildiği tespit edilmiştir. Ancak, aynı olaylarla ilgili gördükleri davalarda mahkemeler, AİHM tarafından tespit edilen ihlallerin sonuçlarının ortadan kaldırılması ve ihlalden doğan mağduriyetlerin giderilmesi bağlamında hiçbir adım atmamış olup, kararların iç hukukta icra edilmesi yükümlülüğünü yerine getirecek bir yargılama yürütmemiştir.

¹³⁸ Duruşma savcısı, 10.6.2015 tarihli duruşmada verdiği esasa ilişkin mütalaasında, sanıkların TCK 82/1-c maddesinde düzenlenen azmettirme suçunu işlemeleri için suçu işleyen kimliği belirsiz kişileri azmettirdiğine dair delil bulunmadığını, fakat ev yanarken kimsenin yardım etmesine izin verilmemesinin suç teşkil ettiğini belirtmiş; sanıkların TCK'nın 83/1, 2, 3, 53/1 maddeleri gereğince ayrı ayrı 9 defa cezalandırılmasına karar verilmesini talep etmiştir. 2.11.2015 tarihli duruşmada ise, duruşma savcısı değişmiştir. Yeni duruşma savcısı, önceki savcının mütalaasını tekrar etmiş, ayrıca ek olarak 82/1-g (kamu görevlisi) ve 83/3 (yükümlülüğün ihlali) maddelerinin uygulanmasını talep etmiştir. Daha sonra, 1.3.2016 tarihli karar duruşmasında, savcı bu sefer mütalaasını değiştirmiş ve sanıklardan Şerafettin Uz, Turhan Nurdoğan ve Hanifi Akyıldız'ın beraatlerine, Bülent Karaoğlu'nun ise TCK'nın 82/1-g ile 83/3 maddesinin 9 defa uygulanarak cezalandırılmasına karar verilmesini talep etmiştir. Ancak mahkeme, tüm sanıkların delil yetersizliğinden beraatlerine karar vermiştir.

Tekçi ve diğerleri ile Cülaz ve diğerleri kararları verildiği sırada, aynı olaylarla ilgili iç hukuktaki ceza davaları, sırasıyla Eskişehir 1. Ağır Ceza Mahkemesi ve Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi önünde derdest olmasına rağmen, bu kararlar dikkate alınmamıştır. Yüksekova Davası'nda, müşteki/katılan vekilleri mahkemeye AİHM kararını sunarak, yaşam hakkı ve işkence yasağına ilişkin AİHM tarafından benimsenen özel kovuşturma usulü ilkelerinin dikkate alınmasını talep etmiş, ancak bu talepleri reddedilmiştir. Görümlü Davası'nda ise, sanıklardan Mete Sayar'ın müdafii, müştekiler/katılanlar ve vekillerinin sergiledikleri senaryoyla, AİHM'i kandırdıklarını ve Türkiye devleti aleyhine bir karar aldıklarını, ancak Adalet Bakanlığı'na söz konusu AİHM kararına uyulmaması için dilekçe verdiklerini söylemiş ve bu dilekçeyi dosyaya sunmuştur.

Diğer AİHM kararları ise, *kovuşturma* aşamasından uzun süreler öncesinde verilmiştir. Bu kararların arasında yer alan *Ayder ve diğerleri ile Akdeniz ve diğerleri* davaları sürecinde, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından Türkiye'de olgu tespit duruşması (*fact finding*) gerçekleştirilmiş olup, başvuranların yanı sıra çok sayıda tanık ifadesine başvurulmuştur. Ancak ne ilgili soruşturmalarda ne de daha sonra açılan davalarda, AİHM'in ihlal kararı verme dayanakları soruşturma makamlarınca ve mahkemelerce dikkate alınmıştır. İlgili AİHM kararları müştekiler/katılanlar tarafından dosyalara sunulmuş, ısrarla bu kararların işaret ettiği eksiklerin giderilmesi ve tespitlerin dikkate alınması talep edilmiş, fakat AİHM tarafından yapılan tespitlerin ve ihlal kararı verilmiş olmasının, davalara bir etkisi olmamıştır.

AİHM Kararı	İlgili olduğu dava	İhlal edilen AİHS maddeleri
Çelikbilek/Türkiye (Başvuru No: 27693/95, 31 Mayıs 2005)	JİTEM Davası	madde 2 (esas yönünden), madde 2 (usul yönünden) ve madde 13 Ayrıca Türkiye'nin AİHS'in 38. maddesine dayanan, AİHM'in olayları saptama görevinde gerekli tüm kolaylıkları sağlama yükümlülüğünü yerine getirmediğine karar verilmiştir.
Anter ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 55983/00, 19 Aralık 2006)	JİTEM Davasıyla birleştirilen Musa Anter Davası	madde 2 (esas yönünden), madde 2 (usul yönünden) ve madde 13
Gasyak ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 27872/03, 13 Ekim 2009)	Cizre Davası	madde 2 (usul yönünden)
Tekçi ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 13660/05, 10 Aralık 2013)	Yüksekova Davası	madde 2 (esas yönünden) ve madde 2 (usul yönünden)
Cülaz ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 7524/06 ve 39046/10, 15 Nisan 2014)	Görümlü Davası	madde 2 (esas yönünden) ve madde 2 (usul yönünden)

AİHM Kararı	İlgili olduğu dava	İhlal edilen AİHS maddeleri
Ayder ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 23656/94, 8 Ocak 2004)	Lice Davası	madde 3 (hem işkence yasağı bakımından hem de gayri insani muamele yasağı bakımından), madde 8 ile 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ve madde 13 Ayrıca, AİHM başvurusunun Hükümete bildirilmesinden sonrası iç hukukta soruşturma başlatıldığı ancak bu soruşturmanın da etkili bir soruşturma olmadığı tespit edilmiştir.
Akdeniz ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No: 23954/94, 31 Mayıs 2001)	Kulp Davası	madde 2 (esas yönünden), madde 2 (usul yönünden), madde 3 (kaybedilenlerin akrabaları bakımından), madde 5 ve madde 13 Ayrıca Türkiye'nin AİHS'in 34. maddesinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediğine karar verilmiştir.
Ülkü Ekinci/Türkiye (Başvuru No: 27602/95, 16 Ekim 2002)	Ankara Davası	madde 2 (usul) ve madde 13
Buldan/Türkiye (Başvuru No: 28298/95, 20 Nisan 2004)	Ankara Davası	madde 2 (usul) ve madde 13
Selim Yıldırım ve diğerleri/Türkiye (Başvuru No:56154/00, 19 Ekim 2006)	Ankara Davası	madde 2 (usul) ve madde 13
Seyhan/Türkiye (Başvuru No: 33384/96, 2 Kasım 2004)	Dargeçit Davası	madde 2 (usul) ve madde 13

Sanıklar Hakkında Tutuklama veya

Adli Kontrol Tedbiri Uygulanmaması

Gözlemlenen davaların çoğunluğunda, ağır insan hakları ihlalleri işlemek, yasa dışı örgüt kurmak, yönetmek ve üyesi olmakla suçlanan sanıklar, bu ağır suçlamalara rağmen tutuksuz yargılanmıştır. Görümlü, Derik, Kızıltepe, Lice, Kulp, Altınova (Vartinis), Kızılağaç ve Yüksekova davalarında sanıklar hakkında tutuklama tedbiri uygulanmamıştır¹³⁹. Tutuklu yargılanmayan sanıkların bir kısmı, yargılama sürecinde duruşmalara katılmaktan da varestede tutulmuştur. Tutuklama yerine başvurulabilecek olan adli kontrol tedbirleri ise, sadece Vartinis (Altınova) Davası'nın ve Dargeçit Davası'nın sanıkları hakkında uygulanmıştır. Bununla birlikte, neredeyse her duruşmada, müşteki/katılan vekilleri tarafından sanıklar hakkında tutuklama tedbiri ve/veya adli kontrol tedbiri uygulanması talep edilmiş, ancak bu talepler hiçbir zaman mahkemelerce kabul edilmemiştir.

¹³⁹ Bu çalışmanın hazırlandığı tarihte derdest olan, birleştirilen JİTEM, Musa Anter, Ayten Öztürk ve Dargeçit davalarında da tutuklu yargılanan sanık bulunmamaktadır.

Gözlemlenen davalara dönüşen soruşturmaların hız kazandığı 2008 sonrası yıllarda, bazı sanıklar hakkında tutuklama tedbiri uygulandığı görülmüştür. Cizre Davası'nda, sanıklardan Temer Atağ, Adem Yakin, Kamil Atağ, Cemal Temizöz, Fırat Altın (Abdülhakim Güven) ve Hıdır Altuğ tutuklu yargılanmaya başlamış, yargılama sürecinde de sanıklardan Kukel Atağ 2010'da, Burhanettin Kıyak ise 2012'de tutuklanmıştır. Aynı dönem, Musa Anter Davası'nın sanıklarından Hamit Yıldırım, soruşturma aşamasında tutuklanmış ve 5 yıllık azami tutukluluk süresi dolana kadar tutuklu yargılanmıştır. Ancak davanın birleştirildiği JİTEM Davası'nın sanıklarının tamamı tutuksuz yargılanmaktadır¹⁴⁰. Ankara Davası'nın da tek tutuklu sanığı Ayhan Çarkın olmuştur. Abdülmecit Baskın'ın öldürülmesiyle ilgili olarak tutuklanan Çarkın haricinde, bu davada yargılanan diğer 18 sanık hiçbir zaman tutuklanmamıştır.

Sanıkların kamu görevlisi sıfatı sebebiyle sahip olduğu yetkilerini kötüye kullanabileceği ve delilleri karartma veya tanıkları tehdit etme gibi, gerçekleşmesi yüksek ihtimal dahilinde olan durumlar, mahkemelerce değerlendirilmemiştir. Örneğin, Görümlü Davası'nda, davanın en önemli görgü tanığı Yusuf Özdemir'in tehdit edilmesine rağmen, davanın sanıkları tutuksuz yargılanmıştır. Lice Davası'nın sanıklarından, hakkında tutuklama veya adli kontrol tedbiri uygulanmayan Tünay Yanardağ'ın dava başladıktan sonra yurt dışına çıktığı, dava devam ederken mazeret sunarak duruşmalara katılmadığı ve daha sonra Singapur'da hayatını kaybettiği anlaşılmıştır¹⁴¹.

Müşteki/katılan vekillerinin tutukluluk ve/veya adli kontrol taleplerinin reddedilme gerekçeleri arasında, sanıkların sabit ikametgahlarının olması, ilerlemiş yaşları ve sağlık durumları, delillerin çoğunluğunun toplanmış olması, soruşturma aşamasında tutuklama kararı verilmemiş olması gibi nedenler yer almaktadır. Tutuklama taleplerinin hiçbir nedene dayanmaksızın reddedildiği çok sayıda ara karar da bulunmaktadır. Delillerin çoğunluğunun toplanmış olması ve sanıkların yaşı ve sağlık durumu sıklıkla kullanılan ret gerekçeleri olmakla birlikte, bu iki neden, tutuklama tedbirinin uygulanmamasının yasal nedenlerinden biri değildir. Bu durumlarda, tutuklama yerine adli kontrol tedbirinin uygulanmasının değerlendirilmesi gerekirken, mahkemeler böyle bir değerlendirme yapmamıştır. Delillerin çoğunun toplandığı gerekçesiyle tutukluluk taleplerinin reddedildiği bazı duruşmalarda ise, delil toplanmasına yönelik başka ara kararların oluşturulduğu görülmüştür.

¹⁴⁰ Bu davanın sanıklarından İsveç'te siyasi mülteci olarak yaşayan Abdülkadir Aygan hakkında gıyabi tutuklama kararı verilmiş olmakla birlikte bu karar uygulanamamıştır. Bu tutuklama kararının uygulanabilmesi için Aygan'ın Türkiye'ye iadesi gerekmektedir.

¹⁴¹ İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2015/58 esas sayılı dosyasının 7.10.2015 tarihli duruşma tutanağı.

Sanıklarına isnat edilen suçların CMK'nın 100. maddesinin 3. fıkrasında sayılan 'katalog suç'lar¹⁴² arasında olduğu, ağır insan hakları ihlallerine ilişkin bu davalarda, duruşma savcılarınca katılanların tutuklama taleplerine karşı her defasında taleplerin reddedilmeleri yönünde mütalaa verilmesi ve tutuklama tedbirinin mahkemelerce tartışılmadan reddedilmesi, sanıkların suçu işlediğine dair güçlü şüphe sebeplerinin olmadığı imasını doğurmuştur. Uygulamada tutuklama tedbirine, hakaret suçları kapsamında dahi başvurulabildiği göz önüne alındığında, bugün uluslararası suçların en önemli kategorilerinden olan zorla kaybetme ve hukuk dışı infazlara ilişkin olarak açılan, sanıklarının kamu görevlisi sıfatı ve rütbesi sebebiyle sahip olduğu yetkilerini kötüye kullanabileceği bu davalarda tutuklama taleplerinin reddi, hukuk güvenliği ilkesinin herkes için yaygın, istikrarlı ve eşit şekilde korunduğuna da şüphe düşürmüştür.

Sanıkların Savunmalarının Suç Konusu

Eylemleri Meşrulaştırır Nitelikte Olması

Gözlemlenen davalarda sanıklardan bazıları, bir yandan kendilerine yöneltilen suçlamaları hiçbir kanıt gösterme ihtiyacı duymadan, basit bir dille delillerin yetersiz olduğunu belirterek reddederken, diğer yandan terörle mücadele için kendilerine verilen görevler doğrultusunda hareket ettiklerini, suç işlememiş olduklarını ve kendilerinin yargılanmak bir yana, ödüllendirilmeleri gerektiğini dile getirmişlerdir. Kimi duruşmalarda ise, sanıkların agresif bir tutum sergilediği, müşteki/katılan vekillerinin sorularını yanıtlamadığı ya da saldırgan bir üslupla geçiştirdiği gözlemlenmiştir. Sanıkların bazıları ise, aleyhlerinde düzenlenen bir kumpas sonucu ya da intikam amacıyla yargılandıklarını ileri sürerek, savunmalarını yapmıştır.

Derik Davası'nın tek sanığı Musa Çiçil, "*Yasaların bize verdiği yetki çerçevesinde, insan haklarına saygılı şekilde görev yaptık. Kanun dışındaki hiçbir eylem ve fiili çalışmanın içerisinde olmadık,*" ifadelerini kullanarak savunmasını yapmıştır. Kulp Davası'nın tek sanığı Yavuz Ertürk savunmasında, "*Görevini kanunlara, Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın, dolayısıyla OHAL Valiliği'nin emirlerine göre,*" yaptığını ifade etmiş, müdafileri de müvekkillerinin başarılı bir asker olduğunu tevsik etmek adına Dışişleri Bakanlığı'nın AİHM'deki ifadesi nedeniyle Yavuz Ertürk'e takdir belgesi verdiğini beyan

¹⁴² Bu suçlar için 'katalog suç' denilmesinin ardında bilindiği gibi bu suç türlerinde delillerin karatılması veya kaçma, saklanma ihtimalinin varlığının bir karine olarak kabul edilmesi bulunmaktadır.

ederek, buna ilişkin belge sunmuştur¹⁴³. Kızıltepe Davası'nın sanıklarından Hasan Atilla Uğur, "*bugün Sur'da olduğu gibi, Cizre'de, Silopi'de, Yüksekova'da olduğu gibi, terör örgütü ile müthiş bir mücadele içerisindeydik. Ben sadece terörle mücadele ettim, bunun dışında yasa dışı hiçbir şey yapmadım,*" şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Lice Davası sanıklarından Eşref Hatipoğlu, belirlenen duruşma tarihinin dışında adliyeye giderek, müşteki/katılan tarafın yokluğunda yaptığı 18.9.2015 tarihli savunmasında, "*Başladığımda Diyarbakır'da silahlı terörist sayısı 2500 civarındaydı, ayrıldığı zamana yaklaşıp 150'ye inmişti, [...] benim dönüşümde sokaklarda vatandaşlar gezebiliyordu, şehirlerarası otobüsler çalışıyordu,*" gibi ifadelerle, operasyonlardaki başarısını vurgulamıştır.

Operasyonlardaki başarısından dolayı can güvenliğinin tehdit altında olduğunu da ileri süren Hatipoğlu, müşteki/katılan tarafının savunmasının kendisine özel tahsis edilen ara duruşmada alınmasına yaptığı itiraz sonucu, mahkeme huzuruna çıkmış ve ilk kez kendisine soru yöneltme fırsatı bulan müşteki/katılan vekillerini, askeri konular hakkında bilgisizlikle suçlamıştır. "*Siz nereden bileceksiniz,*" "*böyle soru olmaz,*" "*anlatıyorum, anlamıyorsun,*" gibi ifadeler kullanarak kendisine yöneltilen soruları yanıtsız bırakan Hatipoğlu'nun saldırgan bir üslup kullandığı görülmüştür¹⁴⁴. Müşteki/katılan vekili Av. Fethi Gümüüş'e hitaben, "*evet seni çok iyi tanıyorum, içeri tıkmıştım seni PKK suçundan,*" şeklindeki ifadesi, SEGBİS tutanağına yansımıştır¹⁴⁵. Mahkeme başkanının da müdahale etmesine rağmen, Hatipoğlu duruşma sonuna kadar tavrını değiştirmemiştir. Kızıltepe Davası sanıklarından Hasan Atilla Uğur ise, müşteki/katılan vekilinin mahkeme heyetine sanıklara sorular yöneltmek istediğini belirtmesi üzerine, savunmasında üzerine atılı tüm suçlamaları reddetmiş olduğunu, PKK örgütü yandaşlarının sorularına cevap vererek onların amaçlarının aleti olmayacağını beyan etmiş ve soruları yanıtlamamıştır.

Kızıltepe Davası sanıklarından İsmet Kandemir savunmasında, iddianameyi hazırlayanların "paralel" olduğunun belli olduğunu ve kendisine isnat edilen suçlamaların iftira olduğunu belirtmiştir¹⁴⁶. Aynı davanın sanıklarından Hasan Atilla

¹⁴³ Akdeniz ve diğerleri/Türkiye başvurusunun incelendiği sırada halen varlığını sürdüren Avrupa İnsan Hakları Komisyonu sürecinde, Hükümet adına süreci yürütmekle Dışişleri Bakanlığı sorumlu idi; daha sonra bu sorumluluk Adalet Bakanlığı'na verilmiştir.

¹⁴⁴ Benzer bir şekilde Cizre Davası'nda da sanıklar, müşteki/katılan vekillerini duruşmalarda açıkça ve birçok kez tehdit etmiştir.

¹⁴⁵ İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 2015/58 esas sayılı dosyasının 17.3.2016 tarihli duruşma tutanağı.

¹⁴⁶ 2016 yılındaki 15 Temmuz darbe girişiminden sonra çalışmaya konu davalarda sanıklar ve müdafileri, bu davaların açılmasında FETÖ'nün dahil olduğunu ve bunların bu anlamda kumpas davaları olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. İddianameyi hazırlayan savcılardan bazıları ile davaya bakan mahkeme heyetlerinin bazı üyelerinin FETÖ bağlantısı nedeniyle ihraç edildikleri basında da yer almakla birlikte, bunun başlı başına bu davaların sanıkların beyan ettiği gibi kumpas olduğu sonucu doğurmaya yeterli olmadığı gözlemlenmektedir.

Uğur, davanın Yargıtay tarafından yerle bir edilen Ergenekon soruşturmasının en başında paralel devlet, yani 'Fethullah terör örgütü' ve PKK terör örgütünün eliyle hazırlanmış, tamamen siyasi amaçlı bir dava olduğunu, terör örgütünün amaçlarına hizmet etmek üzere uydurulduğunu belirtmiş ve Abdullah Öcalan'ın sorgusunda yer almış olması nedeniyle kendisinden intikam alınmak üzere yargılandığını ileri sürmüştür. Sanıklardan Ünal Alkan da "Bu dava neticesinde bizlerin ceza alması, dolayısıyla TSK'nın savaş suçları işlediği ve ceza aldığı bahanesi ile PKK terör örgütünün uluslararası zeminde legalleştirilmek amacı güdülmektedir. Ayrıca şu anda Doğu ve Güneydoğu'da mücadele eden asker ve polisimize bizleri örnek göstererek gözdağı vermek ve pasifize etme çabasından başka hiçbir şey değildir. Üzerimize atılan tüm suçlamaları reddediyorum. Bu suçlamaları hazırlayan PKK'lı ve Fethullah'cı terör örgütü mensuplarından şikayetçiyim," demiştir.

Son olarak, sanıklardan bazılarının da psikolojik ve nörolojik bozukluklarını bahane ettikleri gözlemlenmiştir¹⁴⁷. Örneğin, Cizre Davası'nda, davanın o sırada tutuklu bulunan sanıklarından Hıdır Altuğ, savunmasında beyin ameliyatı olduğuna ve zihinsel rahatsızlığına dayanırken, müdafii de "Müvekkil ne dediğini tam bilmiyor, beyin rahatsızlığı var," diyerek Hıdır Altuğ'un dayanağını tevsik etmiştir. Hıdır Altuğ'un bu yöndeki beyanlarından sonra dosyaya Adli Tıp Kurumu'nun Hıdır Altuğ'un cezaevinde kalmasında sağlık açısından bir sorun olmadığı ve beyin sağlığının iyi olduğunun belirtildiği raporu girilmiş olsa da, bu rapor Hıdır Altuğ'un savunması bağlamında takındığı tutum açısından bir değişiklik yaratmamıştır.

¹⁴⁷ Bunun tersine bir örnek olarak, Ankara Davası gösterilebilir. Bu davada, sanıklardan Ayhan Çarkın, beyanlarının mantık dışı olduğu iddiaları karşısında ilk duruşmada "tutuklu yargılanmasına devam edilmesini ve akıl sağlığı hakkında rapor aldırılmasını," talep etmiştir. Ankara Adli Tıp Kurumu, Ayhan Çarkın'ın akıl sağlığının yerinde olduğuna dair bir rapor hazırlamıştır. Ancak, karar duruşmasında Ayhan Çarkın hakkında aldırılan akıl sağlığı raporu, tanıklığına itibar edilmemesine yönelik gerekçelerden biri olarak sayılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Uluslararası hukukta, devletler işkence, hukuk dışı infaz ve zorla kaybetme gibi ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığı ortadan kaldırma yükümlülüğü altındadır. Türkiye'nin üye devletleri arasında bulunduğu Avrupa Konseyi'nin Bakanlar Komitesi ve Birleşmiş Milletler'in Ekonomik ve Sosyal Konseyi, ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığın ortadan kaldırılması amacıyla üye devletlerin benimsemesi ve uygulaması gereken kurallar ve ilkeler kabul etmiştir¹⁴⁸. Çalışmanın bu bölümünde, söz konusu kurallar ve ilkeler ışığında, 1990'larda işlenen ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili davaların gözlem bulgularının bir değerlendirmesi yapılarak, ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlıkla mücadele etme yükümlülüğüne aykırı mevzuat, uygulama ve tutumlar ortaya koyulacaktır.

Cezasızlığı Ortadan

Kaldırma Yükümlülüğü

Devletlerin ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığı ortadan kaldırma yükümlülüğü, failerin tespit edilerek adil bir yargılanma sonucu suçların ağırlığıyla orantılı cezalara çarptırılmasını, ihlallerle ve bunlara zemin hazırlayan koşullarla ilgili hakikatin ortaya çıkarılmasını, mağdurlara onarım ve telafi sağlanmasını ve ihlallerin tekrarını önlemek için gerekli tüm adımların atılmasını gerektirmektedir. Evrensel ve bölgesel sözleşmeler ve mahkeme içtihatları ile uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan bu yükümlülüğün gereği gibi yerine getirilmesi için alınması gereken önlemler, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen kural ve ilkelerde detaylandırılmıştır.

İncelenen davaların gözlem bulgularından çıkan sonuçlar, yargı makamları başta olmak üzere, yetkili makamların uymakla yükümlü olduğu bu kuralları ve ilkeleri hiçbir şekilde dikkate almadığını, pratiklerinin ilkelerle uzaktan yakından ilgisi olmadığını göstermiştir. Davaların cezasızlığa sürüklenmesine sebep olduğu tespit edilen sorun alanlarının hangi kural ve ilkeleri yok saydığı aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Belirtmek gerekir ki, bağlı olunan uluslararası insan hakları normlarının ulusal düzeyde uygulanmasını sağlama yükümlülüğü, etkili denetim mekanizmalarının kurularak, ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığa yol açan davranış ve uygulamalar hakkında yaptırım uygulama mecburiyetini de beraberinde getirmektedir¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Cezasızlıkla Mücadele yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Güncellenmiş İlkeler Seti, 8.2.2005, E/CN.4/2005/102/ Add.1 ("BM İlkeleri") ve Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Avrupa Konseyi Rehber İlkeleri, 30.3.2011, H/Inf (2011)7 ("AK İlkeleri").

¹⁴⁹ AK İlkeleri, Bölüm III: Cezasızlığın Önlenmesine Yönelik Genel Önlemler.

Yasal Boşlukları ve

Engelleri Giderme Yükümlülüğü

Ulusal mevzuatın uluslararası insan hakları standartlarına uyumlu hale getirilerek, ağır insan hakları ihlallerinin cezasız kalmasına yol açan yasal engellerin ortadan kaldırılması ve yasal boşlukların doldurulması devletin bir yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük uyarınca, uluslararası hukukta suç teşkil eden ağır insan hakları ihlallerinin ceza kanunlarına dahil edilmesi için gerekli yasal önlemler alınmalı ve failerin hesap verebilirliğinin sağlanmasını engelleyen yasal düzenlemeler yürürlükten kaldırılmalıdır¹⁵⁰.

Dava gözlem bulguları incelendiğinde, uluslararası hukukta ayrı ve özerk bir suç tipi olarak kabul edilen zorla kaybetme eyleminin ceza kanunlarında tanımlanmamış olmasının cezasızlığa yol açan bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ceza kanunlarındaki bu yasal boşluk nedeniyle zorla kaybetmelerle ilgili suç isnadının kasten öldürme suçundan yapılması, zorla kaybetme suçunun özgün niteliğinin göz ardı edilerek, davaların çoğunda ceza zamanaşımı hükümlerine başvurulması sonucunu doğurmuştur. Kovuşturmalar neticesinde mahkemeler tarafından kanunda öngörülen sürelerin aşıldığı gerekçesiyle sanıklar hakkında zorla kaybetme suçu teşkil eden eylemlerle ilgili suçlamaların düşürülmesine dair kararlar verilmiştir.

Ancak, uluslararası hukukta zorla kaybetme eyleminin, kaybedilen kişinin akıbeti ve failin kim olduğu kesin olarak belirlendiği zaman tamamlanan, mütemadi suç niteliğinde olduğu kabul edilmektedir¹⁵¹. Buna göre, hem ceza hem dava zamanaşımı sürelerinin suçun tamamlandığı andan itibaren işletilmeye başlaması gerekmektedir¹⁵². Gözlemlenen davalarda maktullerin zorla kaybedilmesini çevreleyen koşullar aydınlatılmamış, bazı kişilerin bedenine dahi ulaşılmamış ve bu suçlardan sanıklar değilse, kimlerin sorumlu olduğu tespit edilmemiştir. Bu nedenle, dava konusu suçlar tamamlanmamış olup, halen işlenmeye devam etmekte ve dolayısıyla zamanaşımı sürelerinin işletilmesi, uluslararası hukukta kabul edilen ilgili kural ve ilkelere aykırılık teşkil etmektedir.

150 AK İlkeleri, Bölüm III.

151 BM Zorla ya da İrade Dışı Kaybetmeler Hakkında Çalışma Grubu, "Süreklilik Taşıyan Bir Suç Olarak Zorla Kaybetmelerle İlgili Genel Görüş," <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disappearances/GC-EDCC.pdf> ve BM Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, Madde 24.

152 BM Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, Madde 8.

Bazı davalarda ise, CMK'nın 161/5. maddesi ve onun göndermesiyle Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun 82'inci maddesi uyarınca üst rütbeli sanıkların kovuşturulabilmesi için idari izin alınması istenmesi nedeniyle yargılamanın durdurulmasının, sanıklara cezasızlık koruması sağlayan bir uygulama olduğu gözlemlenmiştir. Sanıklara örgütlü suç isnadı yapıldığından, bu hükümler nihayetinde uygulanmasa da yapılan işlemler sırasında yargılamanın durdurulması dava süresini uzattığı gibi, mahkemelerin sanıkların hesap verebilirliğini sağlama iradesi olmadığı izlenimi uyandırmıştır. Üstelik, yargılama durdurulduğu sırada tutuksuz yargılanan üst dereceli bu sanıklar açısından delil karartma ya da kaçma gibi olası durumlara karşı önlem de alınmamıştır.

Öte yandan, söz konusu hükümlerin uygulanmamasının nedeni sanıklara örgütlü suç isnadının yapılmış olmasıdır. Diğer bir deyişle, üst düzey güvenlik güçleri hakkında örgütlü suç isnadının yapılmadığı hallerde, bu hükümlerin uygulanmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Gözlemlenen davaların çoğunda ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulan güvenlik güçleri hakkında örgütlü suç isnadı yapılmamış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu yasal düzenlemelerin bizatihi varlığının sanıkların hesap verilebilirliğinin sağlanmasını engellediğini ve dolayısıyla ilgili kural ve ilkeleri ihlal ettiğini söylemek mümkündür.

Yasal Düzenlemeleri Amacı Dışında

Kötüye Kullanmama Yükümlülüğü

Yargı makamları, ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulmasına ve kovuşturulmasına sınırlamalar ve kısıtlamalar getiren yasal düzenlemelere, meşru amaçlar doğrultusunda ve bu amaca ulaşmak için gerekli olan asgari düzeyde başvurma yükümlülüğü altındadır¹⁵³. Mevcut hükümlerin amaçları dışında, ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlık sorununu besleyecek bir biçimde kötüye kullanılmasının önüne geçilmeli ve buna karşı etkili önlemler alınmalıdır¹⁵⁴.

Dava gözlem bulguları, CMK'nın davanın naklini düzenleyen 19'uncu maddesi ile sanıkların duruşmalardan varestede tutulmasını düzenleyen 196'ıncı maddesinin kullanım biçiminin bu ilkelere aykırı olduğunu ortaya koymuştur. Her ikisi de yasal şartları olduğu takdirde

¹⁵³ AK İlkeleri, Bölüm XIV: Kısıtlamalar ve Sınırlamalar.

¹⁵⁴ BM İlkeleri, Bölüm III: Adalet Hakkı, İlke 22.

uygulama alanı bulabilecek, olağan düzenlemeler içermesine rağmen, gözlemlenen davalarda bu hükümlerin yasal ve meşru amaçları doğrultusunda değil, ağır insan hakları ihlallerinin cezasız bırakılmasına zemin hazırlamak amacıyla kötüye kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu yönde herhangi bir somut veri bulunmazken güvenlik gerekçesine dayanarak verilen nakil kararları, duruşmalara katılımı ve delil toplanmasını zorlaştırarak, davaların cezasızlıkla sonuçlanmasına sebep olmuştur. Sanıkların duruşmalara katılmaktan varestede tutulmalarına ilişkin kararlar ise, yokluklarında görülen duruşmalarda ileri sürülen önemli iddia ve delillerle ilgili kendilerine soru sorulmasının önüne geçerek, davaların esasını aydınlatmak bakımından son derece önemli olan konuların gereği gibi tartışılmamasına yol açmıştır.

Etkili Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü

Devletler, ağır insan hakkı ihlali teşkil eden suçlarla ilgili etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğü altındadır. Yargılamaların hem soruşturma hem kovuşturma evresi için geçerli olan mutlak nitelikteki bu yükümlülük, soruşturmaların yeterli, kapsamlı ve süratle yürütülmesini ve kamusal denetime tabi tutulmasını ve yetkili yargı makamlarının bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanmasını gerektirmektedir¹⁵⁵.

Kabul edilen etkililik kriterlerine göre soruşturmalar, suçların işlenmesini mümkün kılan koşulları ortaya çıkarmaya, sorumluları tespit etmeye ve cezalandırılmalarını sağlamaya *yeterli* olmalıdır¹⁵⁶. Soruşturmalar, *kapsamlı* bir şekilde yürütülmeli ve suçların işlenmesine yol açan örüntüleri etraflı bir şekilde ele almalıdır. Soruşturmayı yürüten kişiler, ihlallere karışan kişilerden kurumsal ve hiyerarşik olarak *bağımsız* olmalı ve ihlallerle ilgili önyargılardan uzak durarak, *tarafsız* tutumunu korumalıdır. Soruşturmalar, *süratle* yürütülmeli ve makul bir süre içerisinde tamamlanmalıdır¹⁵⁷. Hukuka aykırı eylemlere tolerans gösterildiği izlenimini önlemek ve yetkililerin hukukun üstünlüğü ilkesine olan bağlılığına ilişkin kamuoyu güvenini sağlamak için, soruşturmaların *kamu denetimi* unsurunun bulunması elzemdir¹⁵⁸.

¹⁵⁵ BM İlkeleri, Bölüm III: Adalet Hakkı, İlke 19; AK İlkeleri, Bölüm V: Soruşturma Yürütme Yükümlülüğü.

¹⁵⁶ Soruşturmanın yeterliliğini sağlamak, sonuçtan ziyade bir amaç yükümlülüğü olup, yetkili makamların soruşturmayı formalite icabı değil, ciddiyle yürütmesini, suçları titizlikle araştırmasını ve tüm delilleri toplayarak, güvence altına almasını gerektirir.

¹⁵⁷ Süratle hareket etmek, soruşturmaları iyi niyetle ve gerekli özeni göstererek yürütme yükümlülüğünü baltalamamalıdır.

¹⁵⁸ AK İlkeleri, Bölüm VI: Etkili Soruşturma Kriterleri.

Gözlem bulguları, kovuşturmaların bu kriterleri hiçbir biçimde karşılamadığını, aynı dönem, aynı bölgede, aynı şekilde işlenen suçlarla ilgili davalar arasında irtibat kurulmadığını ve maddi gerçeği ortaya çıkaracak şekilde tahkikatın derinleştirilmediğini göstermiştir. Bazı davalarda aynı olaylarla ilgili verilen ve etkili bir soruşturma yürütülmediği gerekçesiyle yaşam hakkının usulden ihlalinin tespit edildiği AİHM kararları tartışma konusu dahi yapılmamış ve ihlalin sonuçlarını gidermek için herhangi bir adım atılmamıştır. Davaların esasını aydınlatmak bakımından, kamu kurumları mahkemelerle iş birliği yapmadığı gibi, duruşma savcılarını iddia makamı değilmişçesine pasif bir tutum sergilemiştir.

Yetkili makamların etkili soruşturma yürütmek konusundaki bu direnci, bağımsızlık ve tarafsızlıklarına da gölge düşürerek, ağır insan hakları ihlallerinin cezasız bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Davalara ait iddianamelerde yer alan delil ve iddialar, suçların işlenmesinin üslup, amaç, zaman ve mekan açısından birebir benzerlik gösterdiğini açıkça ortaya koymasına rağmen, suç konusu eylemlerin münferit vakalar olarak ele alınması, arka planlarındaki devlet politikasının ortaya çıkarılmasını engellemiştir. Bazı iddianameler suçların işlenmesini mümkün kılmış olabilecek yasadışı örgüt yapılanmalarına ilişkin son derece ciddi iddialar içerse de, kovuşturmalar sırasında bu iddiaları aydınlatmak yerine, davanın esasından uzaklaşılmasına yönelik kimi taktiklerin uygulandığı tespit edilmiştir. Bu nedenlerle, yetkili yargı makamlarının uymakla yükümlü olduğu kurallara aykırı davrandığı sonucuna varılmıştır.

Kovuşturma ve

Cezalandırma Yükümlülüğü

Yetkili yargı makamları, etkili yürütülen bir soruşturma neticesinde toplanan delillerin yeterli olduğu durumlarda, dava açarak failleri kovuşturmakla yükümlüdür¹⁵⁹. Ağır insan hakkı ihlali oluşturan suçlardan dolayı kendisine resmi olarak bir suç isnadı yapılan kişiler, yargılandıkları sırada görevlerinden uzaklaştırılmalıdır¹⁶⁰. Ayrıca bu kişiler hakkında tahkikatın derinleşmesini ve ilerlemesini olumsuz yönde etkilemelerini, mağdurlar ve yakınları üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde güç ve kontrol uygulamalarını engelleyecek etkili tedbirler alınmalıdır¹⁶¹.

¹⁵⁹ AK İlkeleri Bölüm VIII: Kovuşturmalar.

¹⁶⁰ BM İlkeleri, Bölüm IV, İlke 36.

¹⁶¹ BM Herkesin Zorla Kaybedilmelere Karşı Korunmasına İlişkin Sözleşme, madde 12/4; Hukuk Dışı, Keyfi ve Kısa Yoldan İnfazların Etkili Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair İlkeler, İlke 15.

Ancak gözlemlenen davalarda, ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulan sanıklardan bazılarının yargılandıkları sırada kamu görevini sürdürdüğü gibi, sahip oldukları yetkileri kötüye kullanarak delilleri karartıp maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını engelleme ihtimalleri yüksek olmasına rağmen, tutuksuz yargılandıkları görülmüştür. İsnat edilen suçların ağırlığı karşısında sanıklar hakkında tutuklama tedbiri veya adli kontrol tedbiri uygulanmasına ilişkin taleplerin, yasal gerekçeleri dışında ya da gerekçesiz reddedildiği tespit edilmiştir. Uygulamada bu tedbirlere daha hafif suçlarla ilgili dahi keyfi şekilde başvurulduğu dikkate alındığında, ağır insan hakları ihlali teşkil eden suçlarla ilgili kullanılmamalarının, hukuk güvenliği ilkesini zedelediği sonucuna varılmıştır.

Yargı makamlarının ilgili kurallara ve ilkelere aykırı olan bu tutumunun yanı sıra, sanıkların benzer çizgideki savunmalarının suç konusu eylemleri meşrulaştırır nitelikte olması, davaların içinin boşaltılarak cezasızlığa sürüklenmesine yol açmıştır. Sivil, askeri veya diğer bir kamu görevlisinden alınan hiçbir emir veya talimat, uluslararası hukukta suç oluşturan bir eylemi meşrulaştırmak amacıyla ceza sorumluluğunu kaldıran bir hukuka uygunluk sebebi olarak ileri sürülemezken¹⁶², sanıklar savunmalarında kendilerine verilen emirler doğrultusunda terörle mücadele etmek amacıyla hareket ettiğini ve dolayısıyla eylemlerinin suç oluşturmadığını belirtmiştir.

Hakikati Ortaya Çıkarma Yükümlülüğü

Herkes, ağır insan hakları ihlali teşkil eden suçlar ve bu suçların işlenmesine neden olan koşullar hakkında hakikati bilme hakkına sahiptir¹⁶³. Devredilemez ve özerk olduğu kabul edilen bu hak, yalnızca ağır insan hakkı ihlaline uğramış kişilerin ailesi ve yakınlarına tanınan bireysel nitelikte bir hak olmayıp, doğası gereği, ihlallerden etkilenen tüm toplumu ilgilendiren kolektif bir haktır¹⁶⁴. Devletler, hakikat hakkının hayata geçirilmesi için uygun önlemleri almakla yükümlüdür.

¹⁶² BM İlkeleri, Bölüm III, İlke 27.

¹⁶³ BM İlkeleri, Bölüm II: Hakikat Hakkı, İlke 2.

¹⁶⁴ *El-Masri v. Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, 13.12.2012, para. 191.

Bu bağlamda, yargısal başvuru yollarının tamamlayıcı usulleri olarak meclis soruşturmaları, bağımsız araştırma komisyonları gibi adli olmayan mekanizmalar kurulmalıdır¹⁶⁵. Yargısal olmayan yollarla ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili hakikati ortaya çıkarmak, devletin ihlallere ilişkin etkili kovuşturma yapmak ve failerin hesap verebilirliğini sağlamak konusundaki yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz. Başka bir deyişle, yargısal olmayan usuller, yargısal başvuru yollarının bir alternatifi değildir.

Ayrıca, ağır insan hakları ihlallerine ilişkin bilgiler içeren resmi arşivler korunmalı ve mahkemeler başta olmak üzere tüm ilgililerin erişimine açık olmalıdır¹⁶⁶. Kural olarak, arşivlere erişim ulusal güvenlik gerekçesiyle kısıtlanamaz. Arşivlere erişime getirilen kısıtlamanın meşru olabilmesi için, ancak istisnai olarak, kanunda öngörülme ve demokratik bir toplumda gerekli olma şartları sağlandığı takdirde yapılması ve bağımsız yargı denetimine tabi tutulması gerekir¹⁶⁷.

Bununla birlikte, dava gözlem bulguları, bazı davalara konu olaylarla ilgili TBMM bünyesinde kurulan araştırma komisyonları tarafından raporlar hazırlanmasına rağmen, bu raporların dava dosyalarına eklenemediğini, eklendiği durumlarda ise, önemli bilgiler içeren kısımlarının devlet sırrı içerdiği gerekçesiyle gizlendiğini göstermiştir. Bazı davalarda resmi arşiv bilgilerine ulaşmak mümkün olmamış, ilgili kamu kurumlarının arşivlerin zarar gördüğüne dair gerçeği yansıtmayan beyanları, mahkemeler tarafından sorgulanmamıştır. Bu tür tutum ve uygulamalar sonucu, ağır insan hakları ihlali teşkil eden suçlarla ilgili hakikatin ortaya çıkarılması engellenmiştir.

Gözlemlenen davaların sanıklar hakkında üzerlerine atılı suçları işlediklerine dair yeterli delil bulunmadığı gerekçesiyle verilen beraat kararlarıyla kapatıldığı göz önünde bulundurulduğunda, yargılamalarda ortaya çıkan delil ve iddialarla ilgili maddi gerçeği tespit ederek, ağır insan hakları ihlallerine ilişkin hakikati ortaya çıkarma yükümlülüğünün devam ettiğini söylemek gerekmektedir. Nitekim, dava konusu ağır insan hakları ihlallerinden sanıklar değilse, kimlerin sorumlu olduğu sorusu halen bakidir.

¹⁶⁵ AK İlkeleri, XV: Yargı Dışı Mekanizmalar.

¹⁶⁶ BM İlkeleri, Bölüm II, İlkeler 5 ve 14.

¹⁶⁷ BM İlkeleri, Bölüm II, İlke 16.

TALEP VE ÖNERİLER

Hükümet'e ve Adalet Bakanlığı'na

- Ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığı ortadan kaldırmak için gerekli tüm önlemler alınmalıdır.
- Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Avrupa Konseyi Rehber İlkeleri'nin ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Cezasızlıkla Mücadele Yoluyla İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin İlkeler'in iç hukukta uygulanması, uygulanmasının takip edilmesi ve mevzuatın bu ilkelere uyumlu olmayan hükümlerinin gerektiği şekilde gözden geçirilmesi için kararlı adımlar atılmalıdır.
- BM Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme derhal imzalanmalı ve onaylanmalıdır.
- 5237 sayılı Ceza Kanunu'nda suç olarak tanımlanmamış olmasının cezasızlığa yol açan bir etkisi olduğu tespit edilen zorla kaybetme eylemi, ayrı ve özerk bir suç tipi olarak tanımlanmalıdır.
- Kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlalleri konusunda zamanaşımı hükümlerinin yargılama açısından engel teşkil etmemesini sağlayacak gerekli yasal düzenlemeler kabul edilmeli ve Anayasa'nın 38. maddesinde zamanaşımına ilişkin kuralların geçmişe yürümeyeceği prensibine, ağır uluslararası insan hakları ihlalleri oluşturan suçlar bakımından istisna tanınmalıdır.
- Cezasızlık sonucu doğuran hukuki sebeplerden olan güvenlik güçlerinin yargılanabilmeleriyle ilgili idari izin sisteminin etkisini devam ettiren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 161. maddesinin 5. fıkrasında yer alan "en üst dereceli kolluk amirleri" ibaresi kaldırılmalıdır.
- 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan dava nakli, duruşmalara katılmaktan varestede tutulma gibi düzenlemelerin cezasızlığı besleyecek şekilde kötüye kullanılması engellenmeli, bunu sağlayacak önlemler alınmalıdır.

■ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 100. maddesinde düzenlenen tutuklama tedbirinin uygulanmasındaki çifte standart terk edilmeli ve ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olduğu iddia edilen kamu görevlileri ve güvenlik güçleri hakkında tutuklama tedbirinin uygulanıp uygulanmayacağına karar verilirken, sahip oldukları yetkileri kötüye kullanıp delil karartarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını engelleme ihtimallerinin yüksek olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

■ Kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulması ve kovuşturulmasında kamu kurumlarınca "devlet sırrı" gerekçesinin cezasızlığı besleyecek şekilde kötüye kullanılması engellenmeli ve bunu sağlayacak önlemler alınmalıdır.

■ Kamu kurumlarının, kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlallerinin soruşturulması ve kovuşturulmasında yargı makamlarıyla iş birliği yapmaması ve bilgi-belge paylaşmaması durumunda, mevzuatta öngörülen yaptırımların etkili ve sonuç alınacak şekilde uygulanmasını sağlayacak tüm önlemler alınmalıdır.

■ 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak olağanüstü hal bölgesinde işlenen zorla kaybetme ve hukuk dışı infazlar dahil olmak üzere, tüm ağır insan hakları ihlalleri bakımından hakikati ortaya çıkarma yükümlülüğü yerine getirilmeli ve bu rapor kapsamındaki sonuçlanan davalarda yeniden yargılama yapılarak etkili soruşturma yürütülmesine karar verilmeli ve iddianamelerde ileri sürülen güçlü deliller birbiriyle irtibatlandırılarak yeniden araştırılmalıdır.

■ 1990'lı yıllardaki ağır insan hakları ihlallerinin aydınlatılmamasının, son dönemde başka zorla kaybetme vakalarına sebebiyet verdiği ve insan hakları ihlallerinin tekrarını önleme yükümlülüğünün gereği gibi yerine getirilmediği göz önünde bulundularak, yeni zorla kaybetme iddialarının etkili soruşturma yürütülerek araştırılması sağlanmalıdır.

■ Hakimler Savcılar Kurulu'nun, Hakim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı'nın yükselme esaslarını düzenleyen 6. maddesinin etkili ve sonuç alınacak bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır.

■ Aciliyetle Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanacak bir genelgeyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tespit edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne

aykırılıkların yargının tutumundan kaynaklandığı durumlarda, söz konusu ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması ve benzer yeni ihlallerin önlenmesi için ilgili kararlarda tespit edilen ihlale neden olan tutumun ortadan kaldırılması gerekliliği tüm hakim ve savcılara iletmeli ve bu hususa hakim-savcı eğitimlerinde önem verilmelidir.

■ Kamu görevlileri ve güvenlik güçlerinin zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlallerine karıştığına dair iddialar vakit geçirmeksizin, tarafsız ve etkili şekilde soruşturulmalı ve bu süreci izleyecek ve değerlendirecek bir sistem kurulmalıdır.

■ Hukuk kurallarının etkin bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının net olarak izlenebilmesi için kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlalleriyle ilgili verilerin merkezi, güncel ve ayrıştırılmış bir biçimde toplanması ve paylaşılması sağlanmalıdır.

■ Hükümet tarafından taahhüt edilen yargı reformları ve buna bağlı eylem planları, zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlığın önlenmesi ile kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen ağır insan haklarının etkili bir şekilde soruşturulması ve kovuşturulmasını sağlamaya yönelik reformları da içermelidir.

Uluslararası Kurumlara ve

İnsan Haklarını İzleme Organlarına

■ Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği üye ülkeleri, Türkiye ile diyaloglarında kamu görevlileri ve güvenlik güçlerince işlendiği iddia edilen zorla kaybetme, hukuk dışı infaz gibi ağır insan hakları ihlallerinde cezasızlık sorununa değinmeli ve bu raporda tespit edilen cezasızlığa neden olan mevzuat ve uygulamaların giderilmesini sağlayacak reformları teşvik etmelidir.

■ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, bu raporda yer alan tavsiyelerin hayata geçirilmesi için destek sunmalı ve Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen Ciddi İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Avrupa Konseyi Rehber İlkeleri'nin uygulanmasının takibini yapmalıdır.

■ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorla kaybetme ve hukuk dışı infazlara ilişkin olarak Türkiye aleyhine verdiği kararların uygulanmasının izlenmesini devam ettirmeli ve ilgili dava grupları kapsamında tespit edilen genel önlemlerin takibini, özellikle Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin Türkiye'nin güncel demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü durumuna dair tespitlerini de göz önüne alarak yapmalıdır.

■ Birleşmiş Milletler insan hakları organları, özellikle de Zorla veya İrade Dışı Kaybetmeler Çalışma Grubu, Türkiye'deki zorla kaybetme ve buna eşlik eden cezasızlık sorununu her boyutuyla ele almak ve bu rapordaki tavsiyelerin hayata geçmesine yardımcı olmak için tüm yetkilerini kullanmalıdır.

Hafıza Merkezi, 2015 yılından bu yana Türkiye'nin yakın geçmişindeki ağır insan hakları ihlallerine dair yürütülen ceza yargılaması süreçlerini izleme çalışmasının çıktılarının bulunabileceği *Faili Belli* adıyla dijital bir arşiv çalışması yürütüyor (www.failibelli.org).

Site en geniş anlamıyla, ağır insan hakları ihlallerine karıştığı iddia edilen devlet görevlilerinin yargılandığı davaları izleyerek, yargısal pratiği mercek altına almayı amaçlıyor.

Hafıza Merkezi tarafından hazırlanan ve failibelli.org'da takip edilen ceza davalarının verilerine dayanan bu çalışma, mevzuat ve uygulamada cezasızlığa yol açan sorun alanlarını tüm boyutlarıyla ortaya koymayı ve cezasızlığın kurumsal bir kültür haline gelmesini önlemek için politikalar geliştirilmesine ve pratikte buna yönelik tedbirlerin hayata geçirilmesine katkı sağlamayı hedefliyor.